

V. ORDLIK

EESTI
KEELE
ÕPIK

IV KLASS

A-29684

V. ORDLIK

EESTI KEELE ÕPIK

IV KLASSILE

2. TRÜKK

RAAMATUKOOLI
TARTU ÜLKOOLI

KIRJASTUS „VALGUS“ • TALLINN 1969

Kunstiliselt kujundanud D. Paalamäe.
Illustreerinud V. Kotkas.

Kinnitatud Eesti NSV Haridusministeeriumi poolt.

Õpikus ja töövihikus esitatud harjutustest on paljud töömahukad. Harjutusmaterjali on antud rohkesti sellepärast, et õpetajail oleks võimalik rahuldada ka tugevamate õpilaste vajadusi. Kui palju aga üldse lasta õpilastel harjutada, selle määrab õpetaja, arvestades üksikute õpilaste ja klassi taset.

* märgitu kasutamise otsustab õpetaja.

**TARTU ÜLIKOOLI
RAAMATUKOGU**

MEENUTAME VAREM ÕPITUT.

- I. Missuguse algustähega alustatakse lauset?
Missuguse algustähega kirjutatakse lauses inimeste, loomade ja kohtade pärisnimed?
Missuguseid sõnu nimetatakse liitsõnadeks?

Töövihikust nr. 1 ja 2.

Lühend nr. = number

- II. Missuguse lause lõppu asetatakse punkt?
Millal kirjutatakse lause lõppu küsimärk?
Missuguste lausete lõppu tuleb panna hüüumärk?

Töövihikust nr. 3 ja 4.

- III. Missuguseid sõnu nimetatakse nimisõnadeks, missuguseid omadussõnadeks? Kuidas nimetatakse nimisõna muutmist?

Töövihikust nr. 5.

- IV. Mida väljendavad tegusõnad? Kuidas nimetatakse tegusõna muutmist?

Töövihikust nr. 6.

- V. Meenuta sõnu, mille ette lauses asetatakse alati koma, ja neid, mille ette koma ei tohi asetada.

Töövihikust nr. 7.

- VI. Missuguseid käändeid on juba õpitud? Missugustele küsimustele nad vastavad?

Töövihikust nr. 8 ja 9.

JUTUSTUS.

Loe alljärgnev jutustus läbi.

Vasikaid ajamas.

Ühel õhtupoolikul läksid Sass ja Jass noorkarjalauda juurde. Talitaja valmistus vasikaid koju laskma: puistas turvast asemetele, et oleks kuiv ja pehme, täitis joogikünad puhta veega ning segas lõssitõrde jahu.

Poisid olid igal pool abiks.

Siis palus talitaja: „Olge head mehed ja hüüdke vasikad koju!“

Poisid läksid. Teel lõikasid nad lepikust enesele väärt väädid.

Kopli juures hõikas Sass: „Noh! Läki ära koju!“

„Kuju!“ kinnitas Jass ja tõmbas vitsaga viuhti! läbi õhu.

Paar väiksemat härjavärssi keerasid ninad kopli poole ja sörkisid eemale.

Sass andis ühele mullikale rapsu koodi pihta. Sel oli kohe minek sees, aga mitte kodu poole. Jass katsus ette lipsata, kuid jõuad sa vasikaga võidu joosta.

Nii nad seal siis vehkisid ja jooksid, kuid vasikaid koju ei saanud.

Talitaja tuli vaatama, kuhu vasikad nii kauaks jäävad, ega jõudnud ära imestada, kui nägi, missugune jaht koplis käis.

„Vissi, vissi, vissi! Tulge piima jooma!“ hüüdis ta vasikaid.

Vasikad jäid poole sammu pealt seisma, lõid jalad harki, vaatasid tagasi ja puhusid nagu ühest pasunast „Amööö!“ Tõtsid siis sabad selga ja pistsid kodu poole.

„Küll on karjased, vehivad malakatega,“ pahandas talitaja, „kui ma teid vitsaga käsutaksin, kas te siis julgeksite lauda juurde tulla?“

„Ega me teadnud, et nad jutust aru saavad!“ vabandas Jass ja viskas vembla käest. Oma väädi saatis aia taha ka Sass.

(H. Jõgisalu järgi.)

lõss — kooritud piim
väät — painduv vits
koot — siin: koib, säär

Harjutus 1. Koosta jutustuse kohta kava. Selleks lõpeta alustatud laused. Määra kindlaks, missugused lõigud (iga lõik algab uuel realt) iga kavapunkti alla kuuluvad.

Vasikaid ajamas.

Kava.

1. Sass ja Jass abistavad
2. Talitaja palub poisse
3. Poisid võtavad
4. Poisid püüavad hirmutamisega
5. Talitaja kutsub
6. Noorloomad
7. Poisid saavad
8. Poistel on

Jaota jutustus osadeks. Leia, kust algab ja kus lõpeb:

- 1) eellugu (1., 2. ja 3. kavapunkt),
- 2) peaosa — jutustus sündmusest enesest (4.—6. punkt),
- 3) järellugu (7. ja 8. punkt).

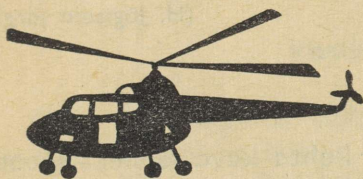
Töövihikust nr. 10.

Harjutus 2. Jutusta piltide ja antud kavapunktide järgi, kuidas see juhtus, et Enn jäi oma sünnipäeval kooli hiljaks. Leia jutustusele pealkiri.

Püüa jutustada nii, et kuulajail kerkiks kõik selgelt silme ette. Kasuta jutustuses ka küsi- ja hüüdlauseid. Peaosa jutustades ära tarvita liiga palju sõna *siis* (*siis võttis...*, *siis viskas...*, *siis läks...* jne.).

Kava.

I. Eellugu.

1. Enn saab sünnipäeva hommikul kingituseks kummimootoriga helikopteri.

2. Enn tahab seda kohe proovida, kuid isa ei luba. Aeg on kooli minna.

II. Peaosa.

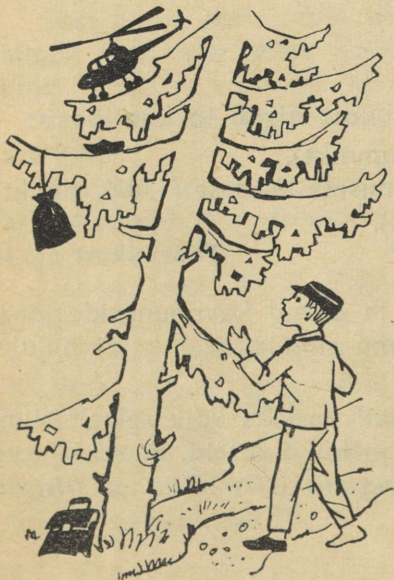
3. Enn võtab kooli minnes salaja helikopteri kaasa.

4. Helikopteri lennutamine äpardub.

5. Enn püüab oma õhusõidukit puu otsast kätte saada.

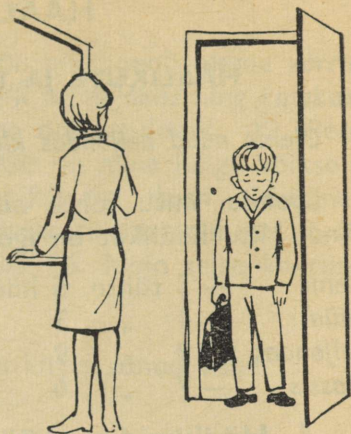
6. Ennul tuleb minna koju abi järele.

7. Helikopter, võimlemissusside kott ja king saadakse kätte.

III. Järellugu.

8. Enn jääb sünnipäeval
kooli hiljaks.

Harjutus 3. Valmistu jutustama (suuliselt) ühest suve-
vaheajal juhtunud sündmusest.

Selleks:

- 1) mõtle, missugusest sündmusest jutustad;
- 2) leia jutustusele pealkiri;
- 3) mõtle, mida tuleks öelda enne sündmusest jutustamist (eellugu);
- 4) mõtle, mida öelda lõpus pärast peaosast jutustamist (järellugu);
- 5) mõtle, missuguseid küsi- ja hüüdlauseid sobiks jutustuses kasutada.

HÄÄLIK JA TÄHT.

HÄÄLIKUTE JA TÄHTEDE ARV SÕNADES.

Oleme nüüd neljandas klassis.

Loenda, mitu tähte on antud lause igas sõnas. Häälda sõnu. Mitu häälikut on igas sõnas?

oleme	— 5 tähte, 5 häälikut	(o, l, e, m, e)
nüüd	— 4 „, 3 „	(n, ü, d)
neljandas	— 9 „, 9 „	(n, e, l, j, a, n, d, a, s)
klassis	— 7 „, 6 „	(k, l, a, s, i, s)

|| Häälikuid me häälname ja kuuleme. Tähti näeme ja kirjutame.

1. Miks kirjutame mõnes sõnas tähti rohkem, kui kuuleme häälikuid?

2. *b* ja *p* on ühe ja sama hääliku tähed. Lühike häälik kirjutatakse *b*-ga, pikk — *p*-ga. Missugustel häälikutel on samuti kaks tähte?

Töövihikust nr. 11.

SÕNADE ÕIGE HÄÄLDAMINE JA KIRJUTAMINE.

Vaatle lauseis teistsuguse kirjaga sõnu ja pea nende õige hääldamine ning kirjutamine meeles.

Mõned inimesed hääldavad neid valesti. Mismoodi?

1. *Teater* „Vanemuine“ sai Suure Oktoobrirevolutsiooni 50-ndaks aastapäevaks uue hoone. 2. *Ekskavaator* kaevas heinamaal kraavi. 3. Mis on kell, kui pikk *osuti* on 12-l, väike aga 3-l? 4. „Ants, *kohv*, *suhkur* ja *mann* on otsas!“ tuletas ema meelde. 5. Kinkisin tädile köögikaalud. 6. Teedule osteti uus *palitu*, Aavole *kasukas* ja Hiljale *pluus*. 7. Rätsep märkis

proovil, kuhu tuleb teha *tasku* ja kui pikk peab olema *varrukas*. 8. Joonista meri, *purjekas*, *lootsik* ja *majakas* ning *kajakas*. 9. *Vabarn* ehk *vaarikas* ja *maasikas* on sugulased. 10. Pese *lusikas* ja *kopsik* puhtaks! 11. *Kopikas* on meie kõige väiksem metallraha. 12. Mispärast (ehk miks) on *ahven* vöödiline? 13. *Harakas* istus aiapostil. 14. *Vapsik* toitub taimede mahlast. 15. Kooli köögis on suur *pliiit*. 16. Maja teise korruse läbis pikk *koridor*.

Harjutus 4. Kirjuta teistsuguses kirjas sõnad välja.

Näidis.

Õiged nimetused.

Teater, ekskavaator,

Harjutus 5. Koosta lauseid, milles esineksid väljakirjutatud sõnad ainsuse nimetavas (*kes? mis?*). Pealkirjaks: *Lauseid*.

Töövihikust nr. 12.

Häälda ja kirjuta õigesti ka järgnevaid sõnu.

eile (mitte: eila)

üleriided (mitte: üliiriided)

hea, pea (mitte: hää, pää)

seal, peal (mitte: sääl, pääl)

janu (mitte: jänu)

jagan (mitte: jägan)

küüs, küüned (mitte: küün; võrdle: heinaküün; küüsed)

kartul, kartuleid (mitte: kardul, kardulaid)

koridor (mitte: kalidor)

praegu (mitte: paergu)

üles (mitte: ülesse)

pinal (mitte: penaal)

õhtul (mitte: õhta)

mis? — **puder** (mitte: pudru) — Puder (*mis?*) on maitsev.

mis? — **kohv** (mitte: kohvi) — Kohv (*mis?*) on soe.

mis? — **nukk** (mitte: nuku) — Nukk (*mis?*) magab.

kes? — **kokk** (mitte: koka) — Kokk (*kes?*) on köögis.

mis? — **kiik** (mitte: kiigu) — Meil on uus kiik.

mis? — **kiikhobu** e. kiikhobune (mitte: kiiguhobu)

(*läksin, jäin*) **koju** (mitte: kodu)

(*läksin*) **kodu poole**; (*tulin*) **kodu poolt**

Töövihikust nr. 13, 14, 15.

TÄIS- JA KAASHÄÄLIKUD.

EESTI TÄHESTIK.

a, b, d, e, g, h, i, j, k, l, m, n, o, p, r, s, t, u, v, õ, ä, ö, ü.

Mitu tähte on eesti tähestikus?

Töövihikust nr. 16.

Harjutus 6. Õpi luuletust lugema.

Aabits.

Mis seal juhtus?

Ai, kui paha:

aabits kukkus kapilt maha!

Kaotas täpid ei-tea-kuhu

Õ, ja lõmmi läks sest hoost.

P sai otsaette muhu,

K läks hoopis lahti koost.

N löi põlve ära endal,

H-l läks keskelt katki kriips.

S, mis rängalt maha lendas,

sirgeks läks ja muutus l-ks.

O läks paiste hullumoodi,
veeres nurka suur ja lai.

L löi kahekorra koodi
ja tast V sealsamas sai.

Liga-loga liikmed lahti,
istus M seal sedasi...

Toibus A ja ringi vahtis,
ei ta tundnud kedagi.

(K. Kangur Tuvimi aineil.)

TÄIS- JA KAASHÄÄLIKUD.

Missuguseid häälikuid nimetatakse täishäälikuiks, missuguseid kaashäälikuiks?

Töövihikust nr. 17 ja 18.

***Harjutus 7.** Kirjuta sõnu, milles on ainult täishäälikud või kus on kõrvuti kolm täishäälikut.

Näidis.

Täishäälikud.

au, õie, juua jne.

Töövihikust nr. 19.

h SÕNA ALGUSES.

Nali.

Telefonikõne.

Esimene: ... Mis? Sa ei saa aru, kuhu ma sõidan ... See on Lihula, Lihula ... Ikka ei saa aru ... Oota, ma ütlen tähtede kaupa. Võta igast sõnast esimene täht: lill, irmus, hämblik, unt, lill, ani ... Kas said nüüd ometi aru?...

Teine: L-h-ä-h-l-h ... Kuule, siisugust kohta küll ei ole ...

Esimene: Kuidas ei ole?... Virtsu ligidal on ...

Miks teine ikkagi kohanimest aru ei saanud?

Kaashäälikut *h* sõna alguses hääldatakse eesti keeles vähekuuldavalt või jäetakse hoopiski hääldamata. Kirjutamisel on aga vaja teada, missuguste sõnade algusse kirjutatakse *h*, missugustele mitte.

h-ga	h-ta
<p><i>hai</i> (kala) <i>hall, halli</i> (värv) <i>hall, halla</i> (külmunud kaste) <i>hallikas</i> (hallivõitu) <i>haru</i> (puul, nõõril, jõel) <i>harutama</i> (nõõri, lõnga) <i>harv, harva</i> (hõre) <i>hais, haisu</i> (halb lõhn) <i>hagu, hao</i> (raiutud oksad) <i>hind, hinna</i> (asjal) <i>higi</i> <i>haug</i> (kala)</p>	<p><i>ai</i> (hüüe) <i>all</i> (vastand sõnale <i>ülal</i>) <i>alla</i> (vastand sõnale <i>üles</i>) <i>allikas</i> (läte) <i>aru</i> (mõistus) <i>arutama</i> (küsimust) <i>arv, arvu</i> (1, 2 jne.) <i>ais, aisa</i> (vankril) <i>agu, ao</i> (koit) <i>ind, innu</i> (vaimustus) <i>igivana</i> (väga vana) <i>auk</i></p>

Veel sõnu, mille algusse kirjutatakse *h*:

hobune, härg, hani, herilane, hiir, harakas, hunt, hirv (metsloom), *hernes, hammas, hommik, haige, hirm, hääl, hakkama, haukuma, hiilima, hoolas, hüp-pama, hämar, hull, hoidma, hingama, hindama* jt.

Sõnu, mille algusse ei kirjutata *h-d*:

äkki, ämblik, ämber, ere, uluma, oigama, undama, õõtsuma jt.

Harjutus 8. Kirjuta lauseid, milles esineb rohkesti *h-ga* või täishäälikuga algavaid sõnu. Pealkirjaks: *h-ga ja h-ta sõnu*.

Töövihikust nr. 20.

***Harjutus 9.** Õpi järgnev pala etteütluks.

Hommikul.

Agu helendas eredalt idas. Algas hommik. Heinamaal heljuv hall udu hakkas hajuma. Harvas haavikus häälitse üslik lind haledasti. Kusagil haukus koer.

Eit avas ukse ja heitis uudishimuliku pilgu hõõguvale taevale. Siis pidas veidi aru, läks haohunniku juurde, haaras hulga oksti ja kadus tupp. Hetk hiljem tuli ta ämbriga, laskis hurtsikust haned õuele ja tõi allikast vett. Varsti hakkas korstnast tõusma hallikat suitsu.

KAS ON MEELES?

I

Täida ülesanded ja kontrolli, kas tegid õigesti. Vastused leiad õpiku lõpust.

1. Missugused järgnevatest sõnadest on liitsõnad?

vihm, vihmahoog, vihmaveetoru, mesilastele, koolilastele, ei, kirjutavatele.

2. Mis käändes on järgmised sõnad?

seppa, sepa, sadamad, sadamat, inimese, inimeste, õpilase, õpilasi.

3. Mitu häälikut on neis sõnades?

purjekas, maa, ma, kokk, koka, kokka, õnnelikkudele, lugemiku.

4. Kirjuta peast eesti tähestik.

SULGHÄÄLIKUD.

Häalda kaashäälikut *b* ja jälgi huuli. Millega *b* häädami-
sel õhuvool hetkeks suletakse?

Häalda seejärel *b, b, b...* ja *p, p, p...*. Kumma puhul sule-
takse huuled pikemaks ajaks ja tugevamini?

d ja *t* häädamisel suletakse õhuvool keelega hammaste
juures, *g* ja *k* häädamisel tekitatakse sulg kurgulaes. Kontrolli.

|| Häälikud *b, d, g* on **sulghäälikud**.

|| Pikema sulu märkimiseks tarvitame tähti *p, t, k*.

Me kirjutame sõnad **sulg** (= tõke, klamber, aedik) ja **sulg**
(= lindude keha kate) ühesuguselt, kuid häädame erinevalt.
Missugust häälikut me neis erinevalt häädame?

Häalda sõna **sulghäälik** alati õigesti!

Harjutus 10. Loe järgmisi lauseid.

1. *k* on **sulghäälik**. 2. Mul on ilus kirju linn**sulg**. 3. Sigade
sulg vajab parandamist. 4. Sõnade seletused asetage **sulgu-**
desse! 5. Ese oli **sulg**kerge. 6. Jääminekul tekkis jõe-
le ulatus-
lik jää**sulg**. 7. Vanasti tarvitati kirjutamisel hanes**sulge**.

8. Kuidas töö, nõnda **palk**. 9. **Palk** oli 6 meetrit pikk.

10. Hommikul oli **hall** maas. 11. Vanamehel oli pikk **hall**
habe.

12. **Kas kass** on toas?

13. „Sädemes“ oli huvitav **jutt** kosmonautidest. 14. Tahv-
lile oli kriidiga tõmmatud pikk **jutt**.

15. Käis tume **müts**, kui **müts** maha kukkus.

Töövihikust nr. 21.

SILP.

Sõnades häädame häälikuid hingamistõugetega (*õ-pi-
la-ne* — 4 hingamistõuget). Õhuvoolu peatamist märkame sel-
gesti siis, kui häädame sõna pikkamööda, aeglaselt.

Häälda antud sõnu aeglaselt (igauht mitu korda). Hoida käsi suu ligidal ja leia kohad, kus me hääldamisel õhuvoolu hetkeks peatame.

ema, inimene, palitu, pliidi, raamatutega, peidab, õues, kaua, viiulil, luuaga, kahtlema, kuldne, lillele.

|| Häälikut (e-ma) või häälikuid (e-ma), mida hääldame sõnas ühe hingamistõukega, nimetatakse **silbiks**.

Vaatleme silpides täis- ja kaashäälikuid. Milleta ei ole silpi?

1. I-sa al-les hin-git-seb, po-jad ju-ba poo-les il-mas?
2. Roog on, a-ga süü-a ei kõl-ba? 3. Mees rai-ub Hii-u-maal, laas-tud len-da-vad mei-e maa-le? 4. Maa täis, org täis, pih-ku ei saa pi-sut-ki?

1. Suits. 2. Pilliroog. 3. Aike ja vihm. 4. Õhk, udu.

|| Igas silbis on vähemalt üks täishäälik.

Töövihikust nr. 22.

KÕRVUTI OLEVAD HÄÄLIKUD.

KAKSIKTÄISHÄÄLIKUD.

Häälda silpide kaupa sõnu, milles on kõrvuti 2 erinevat täishäälikut.

ei, hea, peal, ei-le, au-to, kar-tu-leid, kau-neid, sõit-jai-le

Häälda silpide kaupa sõnu, milles on kõrvu 3 täishäälikut.

lau-a, õu-es, vai-el-di, kau-aks, tei-e, hoi-a-me; tuu-a, rii-e-te, vii-u-lil.

|| Ühte ja samasse silpi kuuluvat kaht kõrvuti asetsevat **erinevat täishäälikut** nimetatakse **kaksiktäishäälikuks**.

Kuidas nimetatakse kaht kõrvuti asetsevat ühesugust täishäälikut (pluus, kiik, maa-si-kas, tuu-a, rii-e-te)?

Töövihikust nr. 23.

KAASHÄÄLIKUÜHEND.

Vaatle antud sõnu. Meenuta, mida nimetatakse kaashäälikuühendiks.

järv, kohv, miks, klassilt, kompsust, mürtsti, mispärast.

|| Sõnas kõrvuti olevad erinevad kaashäälikud moodustavad **kaashäälikuühendi**.

Kuidas nimetatakse kaht kõrvuti olevat ühesugust kaashäälikut (kull, kokk, manna, korras, bussidesse jt.)?

Töövihikust nr. 24.

SILBITAMINE JA POOLITAMINE.

KUIDAS SÕNU SILBITATAKSE.

Missugust osa sõnast nimetatakse silbiks? Missuguse võttega saame silbid sõnas selgesti kuuldavale tuua? Missugune häälik peab igas silbis olema?

Silbitamisel tuleb silmas pidada järgmist:

1. Üksik kaashäälik täishäälikute vahel kuulub järgmisse silpi.	<i>a-ga, vu-ri-na-ga
hoo-gu</i>
2. Kahest või enamast kõrvuti seisvast kaashäälikust kuulub ainult viimane kaashäälik järgmisse silpi.	<i>man-na, ket-ra,
seits-mes, arst-lik</i>
3. Pikka täishäälikut ja kaksik-täishäälikut silbitamisel ei poolitata.	<i>siis, vee-re
vii-est, kau-niks
õu-est, mei-e</i>
4. Liitsõnades silbitatakse iga sõna eraldi.	<i>koo-li/-ma-ja,
kel-la/-ae-ga,
lint/-trak-tor</i>

Harjutus 11. Silbita sõnad sidekriipsuga. Pealkirjaks: *Silbitamine.*

Kõnniteel seisis väike tüdruk ja nuttis kibedasti. Ta oli just poest tulnud ja korv saiapätsi, piimapudeli ja vorstirõngaga seisis tema kõrval. Teisel pool tänavat aga istus hirmuäratava välimusega koer ja sihtis silmadega just selle vorstirõnga poole. (J. Saar.)

Töövihikust nr. 25.

Harjutus 12. Leia antud sõnadest need, millel on

- 1) ühetäheline silp sõna alguses,
- 2) „ „ „ lõpus,
- 3) „ „ „ keskel.

Sõnad anna silbitatult.

ema, ilus, sõuame, ajab, tuua, lauale, kaua, riiete, unine, aia, neiu, udu, meiega, teie, süüa.

Näidis.

Ühetähelised silbid.

- 1) e-ma,
- 2) tuu-a,
- 3) sõu-a-me,

KUIDAS SÕNU POOLITATAKSE.

(Poolitamiskohad on näidatud püstkriipsuga.)

1. Sõnade poolitamisel ei lõhuta silpe.	<i>vu-/ri-/na-/ga, plii-/at-/si, kao-/tas, numb-/ri</i>
2. Ühetähelist silpi ei viida teisele reale.	<i>lai-a-/li, hüü-a-/me, nei-u</i>
3. Sõna alguses olevat ühetähelist silpi ei jäeta rea lõppu.	<i>i-sa-/ga, e-ma-/ke</i>

4. **Liitsõna** poolitamisel on koo-li-/ma-ja,
kõige soovitatavam pooli- pio-nee-ri-/rä-tik
tuskoht sõnade liitumis-
koht.

Harjutus 13. Silbita sõnad sidekriipsuga. Pärast seda tõmba poolitamiskohtadesse püstkriips. Pealkirjaks: *Silbitamine ja poolitamine.*

Vanal ajal tahtis säga minna Võrtsjärve elama, et ehk seal on parem elu kui Peipsis. Emajõe suus tuli talle kiisk vastu. Säga küsib kiisalt: „Kas siin süüa ka saab?“ Kiisk mõtleb: „Kui niisugune kalamürakas nagu säga meie järve elama tuleb, sööb ta kõik toidupoolise ära ja meiesugustele väikestele kaladele ei jää midagi. Ma parem laidan talle siinse elu ja olemise ära.“ (Rahvajutust.)

Töövihikust nr. 26.

KAS ON MEELES?

II

Vastused leiad õpiku lõpust!

1. Sõnad on antud nimetavas käändes.

Missugused neist on õiged?

*tasku — task; nuku — nukk; teater — teater; eile — eila;
ahvenas — ahven; kopikas — kopik; pluuse — pluus; kiik — kiige.*

2. Missuguste sõnade ette tuleb panna koma?

Isa saabub õhtul või homme hommikul. Lennuk ei väljunud sest oli udune. Läks pimedaks ning hakkas sadama. Kes teab mis kell on? Ma arvan et kell on seitse või pool kaheksa.

3. Missugune sõna antud paarides on õige?
*hani — ani; huluma — uluma; hernes — ernes; hirm — irm;
aukuma — haukuma.*

4. Kirjuta järgmiste tähtede nimed.
j, r, h, e, n.

JUTUSTUS.

(Järg.)

Meenuta jutustuste „Vasikaid ajamas“ ja „Äikese eel“ ülesehitust. Missugused osad neis esinesid?

Harjutus 14. Loe alljärgnev jutustus läbi. Leia peasa.

Hirmul on suured silmad.

On palju tõsilugusid, mis vastavad vanasõnadele. Selline lugu juhtus ka minuga.

Esmaspäeval läksin kooli nagu ikka.

Kui ma koolimaja ukse avasin, kuulsin ärevat kõnekõminat. Mind võeti vastu sõnumiga: „Täna saame süsti! Kolm tükki korraga ja hirmus valusad!“

Arvasin, et poisid teevad nalja. Siis aga tulid tüdrukud minu juurde sama jutuga. Keegi teadis veel rääkida, et arsti toas on kolm arsti. Kaks hoiavad kinni ja kolmas süstib.

Kohkusin nii hirmsasti ära, et ei märganud algul palitutki seljast võtta.

Keegi ei julgenud üles klassi minna, kuid siis helises kell ja pidime ikka minema.

Esimene tund oli eesti keel. Istusime kogu aeg nagu sütel. Kartsime klassiukse avamist nagu tuld. Varsti tuligi see kõige hirmsam moment — klassi astus direktor. Ta kõneles midagi eesti keele õpetajaga ning seejärel ütles valjusti: „Noh, poisid! Lähme nüüd!“

Peagi tulid poisid tagasi ja kõik lonkasid tugevasti. See suurendas meie hirmu veelgi. Südamed meil lausa värisesid, kui läksime arsti juurde.

Süste tehti nimekirja järgi. Olen nimekirjas kaunis lõpus ja nii sain vaadata, kuidas teistel läks. Ootasin küll, et kaaslased hakkavad karjuma, aga ei kuulnud piuksugi.

Lõpuks oli mullegi süst tehtud. Tehti ainult üks ja kohutav see polnudki.

Mul oli siis kangesti hea meel, et see hirmus asi on möödas. Pärast lõi jalg natuke kangeks, aga tugevasti lonkama see küll ei võtnud. Poisid olid ainult meie hirmutamiseks teeselnud purusante.

Nõnda see vanasõna — „Hirmul on suured silmad“ — tõsilooks muutuski.

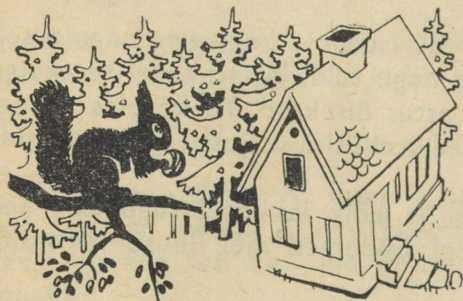
(R. Soosaare järgi.)

moment — silmapilk

Jutustusel „Hirmul on suured silmad“ on lisaks eelloole, peaosale ja järelloole veel sissejuhatus (1. lõik alguses) ja lõpetus (viimane lõik). Leia kõik need osad.

Harjutus 15. Jutusta kavapunktide põhjal piltide järgi oravapoisi vembust.

Oravapoisi vemp.

Kava.

I. Sissejuhatus.

1. Kus asetses Riina ja Malle kodu?
2. Kes olid seal sagedased külalised?

II. Eellugu.

3. Mida tegi Riina ja Malle ema ühel päeval?

III. Peaosa.

4. Mis juhtus ülesriputatud pesuga?

5. Kes oli selles süüdi?

IV. Järellugu.

6. Mida tuli nüüd uuesti teha?

V. Lõpetus.

7. Milleks võis oraval nõöri tarvis minna?

Harjutus 16. Jutusta (suuliselt või kirjalikult) mõnest oma koolisündmusest. Mõttele enne hästi läbi, millest jutustad, ja leia siis jutustusele pealkiri.

Alusta sissejuhatusega ja ütle ka mõni lause lõpetuseks, milles avaldad lühidalt oma mõtteid eespool jutustatud sündmuse kohta.

Jutustada on kergem, kui kirjutad varem üles, millest ühes või teises osas kõneled. Nii saad jutustuse kava. Tee seda.

Sissejuhatus võib näiteks olla järgmine:

Vanasõna ütleb: „.....“

Minul juhtuski ükskord niisugune lugu

Või:

Koolis juhtub igaühel vahel midagi seesugust, mis niipea ei unune. Mulle on meelde jäänud, kuidas

SULGHÄÄLIKUTE KOLM PIKKUST.

Meenuta, missuguseid häälikuid nimetatakse sulghäälikuiks.

Häälda antud lauseid. Jälgi jämendatult trükitud sõnades sulghääliku *b*, *p*, *pp* hääldamist. Missuguse sõna hääldamisel on huuled kõige kauem suletud?

Hobusel on **kabi**.

Otsin uue **kapi**.

Panin asjad **kappi**.

Jälgi samuti *d*, *t*, *tt* hääldamist. Missuguse sõna hääldamisel suleb keel õhuvoolu väga lühikeseks ajaks?

Rada oli õige kitsas.

Vankril läks **ratas** katki.

Sepp parandas **ratta** ära.

Toimi samuti g, k, kk puhul. Missuguse sõna hääldamisel sulle kurgulaes õhuvoolu keskmise pikkusega ajaks?

Lagi oli valge.

Laki uksi!

Vala nõusse **lakki**!

Loe tabelist sõnad, milles on

1) **lühike** sulghäälik jämendatult trükitud;

2) **pikk** " " "

3) **ülipikk** " " "

Häädame lühidalt — lühike häälik	Häädame pikalt — pikk häälik	Häädame väga pikalt, ülipikalt — ülipikk häälik
Leba vaikselt. Mida sa uurid? Küll on alles lugu!	Olime lepa juures. Kelle ratas see on? Luku võti on siin.	Juurisime leppa. Ruttame klassi! Keera uks lukku!

Töövihikust nr. 27 ja 28.

KAS ON MEELES?

III

Vastused leiad õpiku lõpust.

1. Kriipsuta sõnades alla kaksiktäishäälikud.

pioneer, teater, laiad, viiuleid, aiaauk.

2. Mis liiki sõnad on I tulbas? II tulbas?

I. pea	II. hea
kopikas	hapukas
hall (külmunud kaste)	hall (värvus)
võru	mõru
inimene	lühikene
lugemik	korralik
puder	pudruna

3. Kirjuta tähestikulises järjekorras täishäälikud.

4. Missugune sõna antud paarist on õige?

pliit — pliita; jänu — janu; eskavaator — ekskavaator; osuti — osut; vabarnas — vabarn; mispärast — mikspärast.

LÜHIKE SULGHÄÄLIK.

LÜHIKE SULGHÄÄLIK TEGUSÕNA LÕPUS

Harjutus 17. Esita luuletuste katkendites sõrendatult trükitud tegusõnade kohta küsimus.

Kiisuke, mu kassike,
siin on aabits — a-b-d!
Hiiri püüda oskad sa —
kas sa tähti tunned ka?

* * *

Jälle kuused kumisevad,
saared lausa sumisevad,
kaasik kajab, lepik lajab,
õisi helvetab ja sajab,
nii et muru neisse upub.

(K. E. Sööt.)

helvetab — pudeneb helvesteks

Harjutus 18. Kirjuta, mida lapsed kodus ja koolis teevad.

Näidis.

Tööd ja tegemised.

Malle, sa loed, kirjutad, jne.

Jüri õpib, laulab, jne.

Lapsed mängivad, jne.

MITMUSE NIMETAVA LÕPP.

Missuguseid käändeid oled tundma õppinud?

Töövihikust nr. 29.

Missugune häälik on mitmuse nimetavas olevate sõnade lõpus?

Nimetav.

Ainsus	Mitmus
1. õpilane	õpilased
kool	koolid
töö	tööd
2. hea	head
korralik	korralikud
valge	valged

Missugustele küsimustele vastavad sõnad 1. rühmas, missugustele 2. rühmas? Mis liiki sõnad on 1. rühmas? Mida näitavad 2. rühma sõnad?

Vaatle, missugune on järgmiste sõnade õige mitmuse nimetav.

mõru	mõru/d	(mitte: mõrudad)
vilu	vilu/d	(mitte: viludad)
tragi	tragi/d	
nüri	nüri/d	
südi	südi/d	

Töövihikust nr. 30.

Harjutus 19. Kirjuta mitmuses. Pealkirjaks: *Mitmus*.

nüri pliats; vilu ilm; tragi laps; paha karu; hea ema; mõru rohi; lahke onu; tragi tüdruk; südi loom; vilu ruum; pai laps; nüri kirves; mõru mari; südi mees; kõva muna; vilu öö; vana tüli; mõru vedelik; tragi jänku; nüri puss; kena maja; hea tädi.

Vaatle mõningaid käändeid sõnast *maa*.

Ainsus.

Nimetav: *Maa* (mis?) oli külmunud.

Omastav: Poiss värvis pildil *maa* (mille?) kollakaks.

Osastav: *Maad* (mida?) katab varsti lumi.

Mitmus.

Nimetav: Korralikult haritud *maad* (mis?) annavad head saaki.

Harjutus 20. Kirjuta *maa*-sõnu. Kuidas neid teiste seast ära tunda?

Näidis.

maa-sõnad.

maa, *luu*,

Meenuta sõnu, mille lõpus pikk täishäälik kirjutatakse ühe tähega?

Niisuguste sõnade hulka kuuluvad ka

mu = minu

võrdle: **muu** = teine

su = sinu

suu = näoosa

ka

ja — siduv sõna

jaa = jah

Töövihikust nr. 31.

Vaatle ainsuse osastavat ja mitmuse nimetavat. Mida märkad?

	Ainsuse	Mitmuse
nimetav:	osastav:	nimetav:
(kes? mis?)	(keda? mida?)	(kes? mis?)
<i>maa</i>	(seda) maad	(need) maad
<i>puu</i>	(suurt) puud	(suured) puud
<i>töö</i>	(rasket) tööd	(uued) tööd

Ka sõnadel *koi*, *mai* (= maikuu), *täi*, *pea*, *kai* (sadamaehitus), *krae*, *hea*, *poi* (ujuv meremärk) on ainsuse osastav ja mitmuse nimetav ühesugused:

Ainsuse		Mitmuse
nimetav:	osastav:	nimetav:
(kes? mis?)	(keda? mida?)	(kes? mis?)
<i>koi</i>	(nägin) <i>koid</i>	(väikesed) <i>koid</i>
<i>krae</i>	(uut) <i>kraed</i>	(need) <i>kraed</i>

|| *maa-* ja *koi-*sõnadel on ainsuse osastava ja mitmuse nimetava lõpus *-d*.

Kas on tegemist ainsuse osastavaga või mitmuse nimetavaga, seda saab *maa-* ja *koi-*sõnadest aru ainult lauses, kõige paremini küsimuse abil.

Näiteks:

Ma teen *tööd* (*mida?* — ains. osastav). Meid ootavad suured *tööd* (*mis?* — mitm. nimetav). Ehitati *kaid* (*mida?* — ains. osastav). *Kaid* (*mis?* — mitm. nimetav) olid täis kaupu.

Lühendid. a. *või* ains. = ainsus
m. *või* mitm. = mitmus

Töövihikust nr. 32.

Töövihikust kordavad harjutused nr. 33, 34, 35, 36 ja 37.

LÜHIKE JA PIKK SULGHÄÄLIK.

SULGHÄÄLIK SÕNA ALGUSES.

Missugune sulghäälik kirjutatakse eesti keeles harilikult sõna algusse? Too näiteid.

Vaatle, missugune sulghäälik kirjutatakse mõnede teistest keeltest tulnud sõnade alguses.

barett, *beež*, *bensiin*, *bass* (madal hääl), *brigaad*, *brigadir* (töötajate rühma juht), *Bruno*, *Dagmar*, *deklameerima*, *detsember*, *diktaat*, *direktor*, *distsipliin* (korrale alistumine), *duširuum*, *gaas*, *geograafia*, *Georg*, *gramm*, *grammatika*, *gripp* jt.

|| *b, d, g* kirjutatakse eesti keeles sõna algusse ainult **võõrsõnades**.

Paljud teistest keeltest tulnud sõnad on aja jooksul saanud eesti keele pärase kuju, näit.:

pluus	kraad	trikoo
patareid	kitarr	topelt
puhvet	kumm	

Töövihikust nr. 38 ja 39.

MITMUSE TUNNUS *-de, -te*.

Vaatle sõna *pesa* ainsuses ja mitmuses.

Ainsuses

Mitmuses

Pesa oli tilluke.

Pesa/d olid tillukesed.

Pesa põhjas olid munad.

Pesa/de põhjas olid munad.

Piilusime *peša/sse* hästi kauget.

Piilusime *peša/de/sse* hästi kauget.

Lind laskus *pesa/le*.

Linnud laskusid *pesa/de/le*.

Pesa/l oli sulgedest vooderdis.

Pesa/de/l oli sulgedest vooderdis.

Lind tõusis *pesa/lt* lendu.

Linnud tõusid *pesa/de/lt* lendu.

Missugune silp sõnas muudab ainsuse mitmuseks?

Harjutus 21. Loe antud laused nii, et sõna *maja* on mitmuses. Vajaduse korral muuda lauses ka teisi sõnu (näit.: 3. *Muinsuskaitse all olevaid maju ...*).

1. Maja ehitatakse tavaliselt kas puidust või kivist. 2. Ehitusbrigaad alustas täna maja remontimist. 3. Muinsuskaitse all olevat maja pildistati igast küljest. 4. Majasse (majja) pandi gaas. 5. Majas on veevärk ja keskküte. 6. Lapsed tulid majast õue, sest ilm oli ilus. 7. Majale tehti põhjalik remont. 8. Koolimajal on suured aknad. 9. Tuule-

pööris viis majalt katuse. 10. Pimeduses pidasid poisid ölerõuku majaks. 11. Suvemajani on siit ligi pool kilomeetrit. 12. Mängus kasutas Matu puuklotsi majana. 13. Andruse abita oleks hilinenud kuldnokapaar jäänud ilma majata. 14. Selle majaga on mu lapseõlv seotud.

Võrdle sõna õpik ainsust ja mitmusest.

Ainsus	Mitmus
õpik	õpiku/ d
õpiku (kaas)	õpiku/ te/ (kaaned)
õpikut	õpiku/ te/le
õpikul	õpiku/ te/l
õpikuga	õpiku/ te/ga

Missugustes käänetes on siin sõna õpik toodud?

|| Käänamisel mitmuses juurdetulevat silpi *-de* või *-te* nimetatakse **mitmuse tunnuseks**. Ka mitmuse nimetava *-d* on mitmuse tunnus.

Töövihikust nr. 40.

Vaatle järgmiste sõnade mitmuse tunnust.

Ainsuse nimetav
(kes? mis?)

Mitmuse osastav
(keda? mida?)

2 silpi

pe - **sa**
e - **ma**
tä - **di**
o - **nu**

lõpus
a, i, u

pesade
emade
tädide
onude

— täishääli.
— kaashääli.
— täishääli.

lühikesed

Kui sõna
 on **kahesilbiline**,
 lõpus on **a, i, või u**
lühikeste täishäälikute vahel on
lühike kaashäälik,
 siis on mitmuse tunnuseks harilikult **-de**.

Harjutus 22. Leia antud sõnade hulgast 18 seesugust, millel mitmuse tunnus on **-de**. Ütle nad mitmuse alaleütlevas.

isa, kade, voodi, siga, säde, mägi, kägu, tuju, suvi, mõru, küla, nüri, mõte, tuli, kolle, tõke, kodu, uba, hape, vilu, häda, hele, südi, ladu, komme, kare, tunne, visa.

Töövihikust nr. 41.

linn-SÕNADE MITMUS.

Vaatle seesuguseid sõnu nagu *linn* (*lill, kumm, vurr, kass*). Kuidas neid teiste seast ära tunda? Kirjuta see vihikusse ja lisa rohkesti *linn*-sõnu juurde. Alga nii:

linn-sõnad.

linn — ühesilbiline sõna;

lõpus *-nn, -ll, -mm, -rr, -ss* — väga pikk kaashäälik;
 sees lühike täishäälik (*linn*).

lill, kumm, vurr, kass, pann, hall, buss, jne.

Vaatle *linn*-sõnade mitmust.

linn — linna/ d	kass — kassi/ d
linna/ de	kassi/ de
linna/ de /le	kassi/ de /le
linna/ de /ga	kassi/ de /ga

⟨ jne.

|| *linn*-sõnade mitmuse tunnus on **-de**.

Töövihikust nr. 42.

Harjutus 23. Koosta lauseid, milles siin antud sõnad oleksid nõutavas mitmuse käändes. Pealkirjaks: *Mitmus*.

hall kass (alaltütl.), lell, onu ja tädi (osast.), dress (ilma-ütl.), kena tass (sisseütl.), vana tamm (alaltütl.), buss (kaasa-ütl.), vilu tuba (sisseütl.), linn (omast.), kull (alalütl.), tühi tünn (sisseütl.), põll (alaleütl.), suss (ilmaütl.), vana loss (alal-ütl.), kala (kaasaütl.).

Lühendid: -ütl. = -ütlev

sisseütl. = sisseütlev

omast. = omastav

alaleütl. = alaleütlev jne.

osast. = osastav

KAS ON MEELES?

IV

Vastused leiad õpiku lõpust.

1. Mis käändes on järgmised sõnad?

sõnadega, pudru, küüned, porgandeid, mannat, teatritele, pinalisse, šokolaad.

2. Leia kaashäälikuühendid.

traktor, ekskavaator, eellugu, kiikhobune, kohv, mispära-
st, õhtul.

3. Poolita järgmised sõnad.

sulghäälik, tiibklaver, õunaaias, vanaema, elumaja, Suur
Isamaasõda.

4. Kirjuta mitmuse nimetav.

küüs, heinaküün, hani, nüri, auto, vilu öö, kartul, mõru
kohv, pai ema.

TARBEJUTUSTUS.

Loe ajakirjas ilmunud jutustust „Nähtamatud abilised“.
Võrdle seda II klassi oktoobrilaste tähe juhi pioneer Maire

kirjutisega „Koolimaja trepiesise sillutamine“. Selle kirjutata vihikusse, mille kaanel oli „MIDA ME TEEME“.

Mis otstarbeks Maire seesugust vihikut peab? Mida arvad?

Mispoolest need kaks jutustust teineteisest erinevad?

Ajakirjas „Täheke“ (nr. 11, 1965) ilmunud jutustus.

Nähtamatud abilised.

Kõik II klassi oktoobrilapsed tulid kooli korvikese või mänguämbriga. Nendega pidid nad pärast tunde minema parki oravatele talveks tammetõrusid korjama.

„Võtke ilusasti paariviisi ritta!“ hüüdis üle oktoobrilaste vadina pioneer Maire.

„Kähku!“ kamandas pioneer Tiina.

Kärmesti võttis Külli Viivel käest kinni, Tõnu kahmas Pille pihu oma pihku, Toomas astus Mihkli kõrvale . . . Rivi hakkas ilmet võtma.

Just sel hetkel ilmus õue koolitädi, mulda täis prügikühvel käes. Seda põõsaste alla tühjendades torises ta: „Muudkui jooksete siin ringi, aga pärast . . . koridor jälle üleni porine!“

„Meie läheme hoopis parki,“ vastas pioneer Maire, „seal pori pole.“

„Mis seal on, seda ma ei tea,“ torises koolitädi edasi, „aga meie trepiesine on porine küll. Sada korda peab koridori pühkima.“

Koolitädi läks majja. Pioneer Maire, pioneer Tiina ja kõik II klassi oktoobrilapsed jäid mõtlema. Jah, trepiesine on porine ja nende kingad ja saapad saavad siin mustaks.

„Lapsed, teate, mis,“ ütles korraga pioneer Maire, „teeme õige enne parkiminekut oma trepiesise korda. Meid on palju. Meie käes käib see üks-kaks-kolm.“

„Mida me siia toome?“ tahtis Külli teada.

„Kruusa. Näete, sinna värava juurde on juba suur hunnik kruusa veetud.“

Kus läks nüüd tööks lahti! Kõik tõi mitu korda jooksu-jalu hunnikust kruusa ja kallasis selle porisele kohale. Lõpuks siluti kruus lauaotsaga ilusasti siledaks.

„Oi, koolitädi tuleb!“ hõikas äkki Külli.

„Lapsed, jookseme nurga taha peitu ja piilume sealt, mis nüüd saab!“ ütles õhinal pioneer Tiina ja pistis kõige ees lip-pama. Oktoobrilapsed tormasid linnuparvena tema kannul.

Koolitädi tuli trepist alla ja vaatas siis maha, kuidas edasi astuda, et jalad poriseks ei saaks. Samm jäi aga astumata. Ta seisatas, naeratas ja ütles küll omaette, kuid nii, et oktoobri-lapsed kuulsid: „Küll on need väikesed ikka tublid!“

(H. Rammo järgi.)

„Mida me teeme“ (Maire kirjutis vihikus).

Koolimaja trepiesise sillutamine.

Teisipäeval, 17. oktoobril oli meil kavas minna II klassi oktoobrilaste tähega pärast tunde parki talveks tammetõru-sid korjama, sest kavatsime talvel ka oravatele toidumaja üles panna. Igal lapsel oli kodust korvike või ämbrike kaasa võetud.

Kui me õuel rivistusime, märkasime, et koolimaja trepi ees on tee porine. Lapsed kannavad sealt jalgadega palju pori sisse.

Me Tiinaga ütlesime lastele, et selle osa teest võiksime korda teha.

Lapsed olid nõus. Nad hakkasid korvikeste ja ämbrikes-tega kruusahunnikust porisele kohale kruusa kandma. Varsti oli porine koht kruusaga ilusasti kaetud. Kõige agaramalt töötasid Külli Kõiv, Jaak Sepp ja Anne Mägi.

Harjutus 24. Leia, missugused osad on jutustuses „Näh-tamatud abilised“, missugused puuduvad.

Missugused osad esinevad Maire kirjutises „Koolimaja trepiesise sillutamine“?

Harjutus 25. Loe käesolevast õpikust lk. 88 jutustust „Liiklusõnnetus“.

Kujutle, et sa oled Lembit, kellel tuleb kirjutada seletus, kuidas ta auto alla jäi. Alusta nii.

Lembit Kuusiku seletus liiklusõnnetusest.

Mina, Lembit Kuusik, õpin Kooli IV klassis. oktoobril k. a., kui me koju hakkasime minema, haarasin Heino Lepa käest portfelli ja jne.

Lõppu kirjuta vasakule kuupäev ja paremale *Lembit Kuusik*.

Seletus, üleskirjutus, ülevaade mõnest sündmusest on asjalik. Selles jutustatakse ainult kõige tähtsamast ja täpselt nii, nagu kõik toimus. Seepärast märgitakse niisugustes jutustustes inimeste ees- ja perekonnanimesid, kuupäevi, kella-aegu, kohanimedid jne.

Harjutus 26. Kirjuta lühike ülevaade mingist klassis või koolis toimunud sündmusest (näit. õpetajate päeva tähistamisest, hiljuti toimunud pioneerikoondusest, ekskursioonist).

LÜHIKE, PIKK JA ÜLIPIKK SULGHÄÄLIK.

Meenuta, kuidas kirjutatakse lühike sulghäälik, kuidas pikk sulghäälik, kuidas ülipikk sulghäälik.

SULGHÄÄLIK KAASHÄÄLIKUÜHENDIS.

Meenuta, mida nimetatakse kaashäälikuühendiks.

Töövihikust nr. 43.

p, t, k KÕRVAL p, t, k.

Vaatle järgmistes sõnades jämendatult trükitud kaashäälikuühendeid.

apteek	kotkas	takt
september	matkama	diktaat
	katki	oktoober
	putk	
	(te) saatke!	
	(ta, nad) saatku!	

|| p, t, k kõrvale kirjutatakse harilikult p, t, k (mitte b, d, g).

Harjutus 27. Kirjuta lauseid, milles esineb sõnu:

traktor, jätkan, punkt, katki, apteek, diktaat, jätk, september, oktoober, matkas, direktor.

Pealkirjaks: p, t, k kõrval p, t, k.

Harjutus 28. Kirjuta käsk-, soov- ja hüüdlauseid sõnadega *saatma, kiitma, tootma, lootma, keetma, söötma, laitma, võitma, jätma, nutma, kütma, kartma, tahtma, päästma.*

Näidis.

Käsk-, soov- ja hüüdlused.

1. Lapsed, saatke täna onule sünnipäevaks telegrammi!
2. Ärge kiitke iseennast — töö kiitku tegijat!

p, t, k s JA h KÕRVAL.

kuusk laps leht

Mida õppisite III klassis nendes sõnades esinevate kaashäälikuühendite kirjutamisest?

Töövihikust nr. 44.

Vaatle järgmisi mitmuses olevaid sõnu.

Ainsus	Mitmus
kauplus	kauplus/te
kinnas	kinnas/te
poiss	pois/te/le
juus	juus/te/sse
õpilane	õpilas/te/ga

|| s-i järel kirjutatakse mitmuse tunnus **-te**.

Töövihikust nr. 45 ja 46.

Vaatle, missugune silp seisab s-i ja h järel tegusõna käskivates vormides.

(te) seis/ke!	(te) teh/ke!
(ta, nad) seis/ku!	(ta, nad) teh/ku!
(te) jookse/ke!	(te) näh/ke!
(ta, nad) jookse/ku!	(ta, nad) näh/ku!

Harjutus 29. Kirjuta käsk-, soov- ja hüüdlauseid, milles esineb sõnu *seiske, seisku, tõuske, tõusku, makske, maksku, lüpske, lüpsku, (te) laske, (ta, nad) lasku*.

Näidis.

Käsk-, soov- ja hüüdlauseid.

1. Seiske sirgelt! 2. Korrapidaja seisku klassi ees!

Harjutus 30. Kirjuta lauseid, milles esineb sõnu *jookske, jooksku, joosta*.

Näidis.

Lauseid.

1. Ärge jalutusruumis jookske! 2. Kui tahad joosta, mine õue! 3. Igaüks jooksku kaks korda ümber maja!

Harjutus 31. Kirjuta sõnadega *tehke, tehku, nähke, nähku* käsk-, soov- ja hüüdlauseid.

Näidis.

Käsk-, soov- ja hüüdlauseid.

1. Tööd tehke töö ajal! 2. Kes jõuab, see tehku harjutus lõpuni! 3. Ärge nähke asjata vaeva!

Vaatle järgmiste tegusõnade minevikku.

and/ma	and/sin	püüd/ma	püüd/sin	jne.
	and/sid	hoid/ma	hoid/sin	jne.
	and/site			
	and/sime			
	and/sid			

|| Kui tegusõnas on **d -ma** ees, siis jääb **d** minevikus **s-i** ees püsima.

andma-sõnu ei ole palju:

|| *and/ma*, *kaand/ma*, *künd/ma*, *tund/ma*, *hüüd/ma*, *püüd/ma*,
tead/ma, *sead/ma*, *jõud/ma*, *nõud/ma*, *sõud/ma*, *hoid/ma*,
võid/ma (salviga määrima), ja veel mõned.

Õpi *andma*-sõnad pähe!

Töövihikust nr. 47.

Järgnevates sõnades kirjutatakse samuti

s-i KÕRVAL *b, d, g*.

(ühe) kär bs e, kär bs ed	sõnast kär bs e
umb s ed, umb s e	„ umb e (ajama)
kuld s ed, kuld s e	„ kuld
raud s ed, raud s e	„ raud
aeg s asti	„ aeg
jal s i	„ jalg
hoogs s ad, hoogs s asti	„ hoog
varg s i (varga kombel,	„ varas, varga
hiilides)	

Töövihikust nr. 48.

PIKK KAASHÄÄLIK KAASHÄÄLIKUÜHENDIS.

Meenuta, kuidas sõnas harilikult kirjutatakse pikk kaashäelik (*linn, klass, sammuma, pallidel, hakkama, õppisime*).

Leia, missugust kaashäelikut hääldame antud sõnade kaashäelikuühendis eriti pikalt.

järv, number, mutreid, vanker, andis, kümne, vend, murdma, tolmas, söökla, rong, sulgema, varsti, õmbles

Miks nendes sõnades pikalt hääldatavad kaashäelikud kirjutatakse ühe tähega?

|| **Kaashäelikuühendis** kirjutatakse pikk kaashäelik harilikult **ühekordselt**.

***Harjutus 32.** Õpi pala etteütluks. Selleks kirjuta pala ära ja tõmba kaashäelikuühendisse joon alla neile kaashäelikele, mida hääldatakse eriti pikalt.

Astusime, rasked kandamid seljas, aina edasi. Lõppes mets. Ees helkis järv. Vastu hoovas õhtuvärskust ja otse kutsus suplema.

Kõrged kaldad aga olid justkui loodud telkide püstitamiseks.

Suplus, õhtusöök — ja siis istusime kõik ümber tule. Endel mängis suupillil vaikset viisi, mingi öölinde häälitades kõrkjais, vees löid kalad sulpsu. Põlevaist käändudest ja rontidest tõusis tuletähti taeva poole. Tore oli olla.

Töövihikust nr. 49.

KAASHÄÄLIKUD SÕNADE LIITUMISKOHAS.

Vaatle liitumiskohal olevaid kaashäelikuid.

- 1. kesk + kool = kesk/kool
- kott + pime = kott/pime
- lõpp + klass = lõpp/klass
- kontroll + töö = kontroll/töö

- II. **sulg** + **häälik** = **sulg/häälik**
umb + **sõlm** = **umb/sõlm**
- III. **alg** + **kool** = **alg/kool**
muld + **põrand** = **muld/põrand**
umb + **tänav** = **umb/tänav**

|| Liitsõna kirjutamisel **jäävad alles** kõik esimese sõna lõpus ja teise sõna alguses olevad tähed.

Kui seda reeglit ei oleks, kuidas siis oleks pidanud kirjutama I ja II rühmas olevad liitsõnad? Mispärast?

Vaatle II ja III rühmas olevaid liitsõnu. Missuguseid tähti harilikult kõrvuti ei tohi kirjutada? Miks nendes liitsõnades aga kirjutatakse?

Harjutus 33. Loe iga liitsõna kaht moodi:

- 1) nii, nagu nad on kirjutatud (**algkool**, **musttuhat** jne.),
- 2) jättes esimese sõna lõpust viimase kaashääliku ära (**alkool**, **mustuhat** jne.).

algkool, musttuhat, üksikklass, kevadtööd, vilttald, metssiga, kakssada, kuldtäht, risttee, keskkoh, püsttara, nahkkrae, uudis-sport, purskkaev, lintraktor, võrkkii, kaldtee, lihttööline, üks sada, kevadtuul, õhkkerge, keskkool, asfalttee, muldtamm, põikkraav, kaldtüür (lennukil), keskkiht, algklass, tsementtoru, ühisstart (kõik stardivad korraga), kevadtalv.

KAS ON MEELES?

V

Vastused leiad õpiku lõpust.

1. Silbita antud sõnad.

inimestele, kartul, siia, andsin, püüame, kontrolltöö, tasku, laias.

2. Missugune tähenduslik vahe on paaris olevatel sõnadel?
ma — maa; on — onn; ja — jaa; mul — mull.

3. Mis käändes võivad olla sõnad ööd, koid?

4. Nimeta sulghäälikud.

5. Kirjuta lünka õige mitmuse tunnus.

kassi... silmad; pois... käed; karu... koopad; inimes... hää-
led; juus... pesemine; maja... katused; lille... õied; tädi... lapsed;
salli... triibud.

i JA j TÄISHÄÄLIKUTE VAHEL.

1. Loe alljärgnevaid vanasõnu. Seleta, mida nad tähenda-
vad.

2. Vaatle j-i asendit silbis. Mis möödunud aastal j-i kohta
õpitud meenub?

A. 1. Häda a-jab här-ja kaevu, nälg hundi kar-ja. 2. A-ja
viidad, as-ja lei-ad. 3. Kes kah-ju kardab, see õnne ei lei-a.

B. 1. Jul-gus on pool võitu. 2. Kui pea ei ja-ga, jook-sevad
ja-lad. 3. Mida Ju-ku õpib, seda Ju-han oskab.

|| j tohib olla ainult silbi või sõna alguses.

Töövihikust nr. 50.

Vaatle järgmisi j-iga sõnu.

o-ja	(kukkus)	oj-ja	(kuhu?)
ma-ja	(viidi)	maj-ja	(„)
tu-ju	(sattus)	tuj-ju	(„)

|| Ainult mõnes sõnas, kui ta vastab küsimusele *kuhu?*,
kirjutame silbi lõppu j-i (*maj-ja, oj-ja, tuj-ju*).

Vaatle järgmistes sõnades i ja j-i asendit.

ai-a	a-ja (minema)
Mai-a	ma-ja
mai-as (laps)	ma-jas
(ta) rai-us	ra-jus (= tormis)
(sa) rai-ud	ra-jud (= tormid)
(sa) hoi-ad	a-jad
(pikad) vai-ad	(sa) va-jad (abi)

|| Silbi saab lõpetada *i*, mitte *j*. Erandid: *oj-ja, maj-ja, tuj-ju*.

Töövihikust nr. 51 ja 52.

Õpi järgmisi sõnu õigesti hääldama ja kirjutama. Jälgi eriti, kus kirjutatakse *i*, kus *j*.

|| muuseum

ministeerium

laboratoorium — ruum katsete korraldamiseks

pension

staadion — suur spordiväljak

tšempion — meistrivõistluste võitja

komisjon

materjal

deklamatsioon — ilulugemine

revolutsioon

ekskursioon

seeria — sari raamatuid, pilte jne.

geograafia, geomeetria, bioloogia, keemia

preemia — autasu, lisatasu

Armeenia — vabariik NSV Liidus

sotsialistlik

raadio

Vaatle ka nende sõnade silbitamist.

muu-se-um

mi-nis-tee-ri-um

pen-si-on

ko-mis-jon

ma-ter-jal

geog-raa-fi-a

pree-mi-a

sot-si-a-list-lik

raa-di-o

} i lõpetab silbi

} j alustab silpi

} i lõpetab silbi

Töövihikust nr. 53.

*Harjutus 34. Õpi etteütluseks.

1. 1967. a. oli Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 50. aastapäev. 2. Õpetaja lubas meid viia ajaloomuuseumi ekskursioonile. 3. Viktoriini geograafiast võitis Maia ja sai preemiaks seeria fotosid Armeenias. 4. Tšempion tegi staadionil auringi. 5. Haridusministeerium andis pensionile siirduvale õpetajale aukirja. 6. Vii materjalid laboratooriumi! 7. Geomeetriat õpitakse matemaatika tundides. 8. Eile esitas meie klass raadios deklamatsioone. 9. Viiendas klassis hakame õppima bioloogiat. 10. Piirijoone määras kindlaks komisjon.

siirduma — ühest kohast teise minema, üle minema

Töövihikust kordamiseks nr. 54—59.

KUIDAS TEHA AJALEHELE „SÄDE“ KAASTÖÖD.

Igast „Sädemest“ leiame pioneeride ja teiste laste poolt saadetud kirjutisi — sõnumeid, artikleid. Nii näiteks oli „Sädemes“ nr. 83, mis ilmus 15. oktoobril 1966. a., teiste seas alljärgnev sõnum:

Sain pioneeriks.

Ammu igatsesin saada pioneeriks. Nüüd saabuski see päev. Soovisin kogu aeg, et tunnid läheksid kiiremini. Mul oli väga hea meel, et sain sel päeval veel enne koondust kaks viit.

Lugesime pühaliku töötuse ja meile seoti kaela punased rätid. Pärast seda läksime oma rühma juurde rivisse ja kuulasime tervituskontserti.

Kodus õnnitlesid mind kõik.

Laul olid lilled ja kingitused. Hiljem tuli külla pinginaaber Ingrid. Ta kinkis mulle väga huvitava raamatu. Pärast mängisime koos.

See päev oli nii ilus, et jääb mulle meelde kogu eluks.

ÜLLA OOLU,
Kingissepa Algkooli
IV-a klassi pioneer

„Tähekesest“ leiame isegi I klassi õpilaste poolt saadetud sõnumeid.

Tähekeste pidu.

See oli tore päev. Seisin oma klassikaaslaste kõrval pikas ravis. Sel päeval pandi meile rinda punased tähekesed. Täheke on viisnurgakujuline. Täheke on lipul, sõdurite mütsidel, ka pioneerimärgil on viisnurkne täheke.

TIIT AUNASTE,
Tallinna 22. keskkooli
1-b klassi oktoobrilaps

Kaastööd — sõnumeid, joonistusi jne. ootab ka teie kooli seinaleht.

Mõnda sõnumit loed algusest lõpuni suure huviga, teist küll alustad, aga pead end lausa pingutama, et jõuda lõpuni. Mõne artikli lugemine jääb koguni pooleli . . .

Kuidas kirjutada niisugune sõnum, mida kõik loeksid suure huviga?

Sõnum on jutustus tööst ja tegemistest koolis, koolitöö vaheaegadel, pioneerisalgas ja -rühmas jne., aga ta erineb siiski teistest jutustustest.

Tavalise jutustuse sisu võib olla elust võetud, kuid võib olla ka algusest lõpuni välja mõeldud. Sõnumis võib kirjutada ainult seda, mis täpselt vastab tõele. Inimeste nimed — kas eesnimi üksi või koos perekonnanimega — peavad seepärast olema õiged. Sündmus, millest jutustad, ei tohi olla muudetud.

Lehes avaldatud valedest andmetest tuleb ajalehele palju pahandust, samuti sõnumi kirjutajale — autorile.

Seepärast — sõnumis olgu iga sõna tõde.

Peale selle pea sõnumi kirjutamise juures järgnevat silmas.

1. „Sõnumi materjal olgu värske!“ ütlevad lehemehed. See tähendab, et sõnum tuleb kohe pärast sündmust valmis kirjutada ja teele saata. Vananenud teateid ajalehes ära ei trükita.

2. Enne kirjutamisele asumist mõtle hästi läbi, mida teistele tahad öelda ja kuidas seda teha. Kirjuta algul sõnum mõttes valmis.

3. Kirjuta lühidalt ja selgelt. Pikka sissejuhatust ja lõpetust sõnumile ei kirjutata.

4. Sõnumisse pane sündmusest ainult kõige tähtsam ja kõige huvitavam. Kõik pisiasjad ja vähetähtis jäta välja.

5. Sõnumis ära jutusta sündmust lihtsalt ümber, nagu seda tehakse seletuses, ülestähenduses või ametlikus ülevaates. Sõnumisse lisa juurde oma ja teiste arvamusi, mõtteid jne. Siis on sõnum huvitavam.

6. Enne puhtalt ümberkirjutamist loe sõnum hoolikalt läbi. Kontrolli sõnade õigekirjutust ja kirjavahemärke. Väiksemad vead parandab enne trükki andmist „Sädeme“ toimetusküll ära, kuid vigu täis sõnumi parandamiseks toimetusel aega ei ole.

7. Sõnumile leia lühike tabav pealkiri. Kui sa seda ei leia, võib sõnumi ka ilma selleta ära saata. Ajalehe toimetus paneb siis ise pealkirja.

8. Sõnum kirjuta lehekülje ühele poolele hästi selge käekirjaga (eriti kõik nimed) ja paraja reavahega (siis saab ajalehe toimetus parandusi teha, kui vaja). Jäta korralikud ääred. Laiem äär (3—4 cm) jäetakse vasakule.

9. Sõnumi alla pisut paremale kirjuta ees- ja perekonnanimi, kooli nimi ja klass.

10. Ära solvu, kui iga su sõnum „Sädemes“ ei ilmu. Ajaleht saab väga paljudelt õpilastelt kaastööd ja kõik lood ei mahu lehte ära.

Töövihikust nr. 60 ja 61.

Harjutus 35. Kirjuta teemasid, millest võiks „Sädemele“ kirjutada sügisel, millest talvel, millest igal ajal.

Vaata enne „Sädeme“ numbritest, millest teised on kirjutanud.

Millest sõnumit kirjutada.

Sügisel: õppetöö algusest,, jne.

Talvel: suusavõistlusest,, jne.

Kevadel: lindude päevast,, jne.

Igal ajal: eeskuju väärivast teost, pioneeritööst,

.....

Harjutus 36. Kirjuta lahtisele lehele lühike sõnum koolielus hiljuti toimunud sündmusest. Sõnumi kirjutamisel pea silmas kõike seda, mida sõnumilt nõutakse.

LÜHIKE, PIKK JA ÜLIPIKK SULGHÄÄLIK.

(Järg.)

Meenuta, kuidas harilikult kirjas märgitakse lühikesed, pikad ja ülipikad sulghäälikud.

Harjutus 37. Loe lauseid ja ütle, kas jämendatult trükitud sulghäälik on lühike, pikk või ülipikk.

Õde vajas toidukraami. Võtsin kandekoti ja ruttasin poodi.

Lihaleti ääres oli järjekord väike. Astusin rea lõppu ja lasksin pilgul ringi käia. Külmetti olid vorstid, kotletid, hakklihapakid ritta pandud. Seinal konksude otsas olid ripumas ribitükid ja singid. Supiliha ja pekilõigud olid seal, kus letti kattis mitteroostetav plekk. Nurgas oli raiepakk. Kõik oli väga puhas.

Müüja täitis kõigi soove ruttu. Vahel lippas ta lattu ja tõi seal kaupa juurde. Ruttu jõudis järg minu kätte.

Palusin 500 grammi pekki, paki hakkliha, ühe konservisupi ja kaks pakki võid.

Kandekott oli päris raske, kui astusin kodu poole.

ÜLIPIKK SULGHÄÄLIK PIKA TÄISHÄÄLIKU
JA KAKSIKTÄISHÄÄLIKU JÄREL.

Harjutus 38. Leia järgmise salmi sõnadest pikad täishäälikud.

Memm toob nõela,
memm toob niidi,
Mart toob käärid,
Mart toob kriidi,
aga laual ootab masin,
— uus elektriõmblusmasin.

(E. Esopi luuletusest
„Memm ja masin“.)

Harjutus 39. Leia järgmise salmi sõnadest kaksiktäishäälikud.

— Mis on selle õue taga?
— Tänav selle õue taga.
Ei pea teda aiaikked,
ta on õuest palju pikem.

(M. Kesamaa luuletusest
„Astu, astu, lapse jalga“.)

aiaike — piltlikult: aiatakistus

Häälda mitu korda aeglaselt sõnu *sepp* ja *seep* ning võrdle hääliku *p* hääldamise pikkust (sel ajal on huuled suletud).

Tee sedasama sõnadega *kapp* ja *kaup*.

Missuguse järelduse teed nendes sõnades esineva *p* pikkuse kohta?

Häälda antud sõnu. Jälgi nendes pikale täishäälikule või kaksiktäishäälikule järgneva sulghääliku pikkust.

seep, *seepi*, *vaat*, *vaati*, *tiik*, *tiiki*, *kleepima*, *vaatas*, *rääkima*,
kaup, *kaupa*, *toit*, *toitu*, *loik*, *loiku*, *kõik*, *taipama*, *näita*,
läikis

||| **Pika täishääliku ja kaksiktäishääliku järel kirjutame ühekordse *p*, *t*, *k* ka siis, kui hääldame neid ülipikalt.**

***Harjutus 40.** Õpi etteütluks.

1. Kus viga näed laita, seal tule ja aita. 2. Kes vana ei paika, see uut ei saa. 3. Tütarlaps tööta on kui teekäija vööta. 4. Silm on väike, aga näeb kõik. 5. Suu on südame mõõt. 6. Meil laulud aitavad elada, võita. 7. Igavam ootus kui lootus. 8. Ootaja õnge tuleb kala. 9. Kuidas loomal söök, nõnda saak. 10. Parem koera toita kui susi sööta.

Loe antud sõnapaare. Häälda korralikult lõpus olevat sulg-
häälikut. Jälgi, kuidas selle pikkus muudab sõna tähendust.

kuub	kuup
(vesi) keeb (sõnast keema)	keep (= mantel)
(ta) toob (sõnast tooma)	toop (= mõõt)
kuud (sõnast kuu — mida? mis?)	kuut (1. = koerakuut 2. sõnast kuus — mida?)
siid	(tule) siit
riid (= tüli)	riit
(sa) sööd (sõnast sööma)	sööt (1. = mahajäetud põld 2. = loomatoit)
vööd (sõnast vöö — mida? mis?)	vööt (= triip)
vaid (= ainult)	(ole) vait
maid (1. = maikuud 2. sõnast maa — mida?)	Mait
laud	laut
koid (sõnast koi — mida? mis?)	koit
loid (= uimane)	loit (= leek)
(sa) sõid (sõnast sööma)	sõit
(sa) võid (sõnast võima)	võit
saag	saak
loog (= mahaniidetud rohi)	look
särg (= kala)	särk
märg	märk

Harjutus 41. Leia ise seesuguseid sõnapaare nagu *kuub* — *kuup*. Pealkirjaks: *Sõnapaarid*.

Harjutus 42. Ütle 10 lauset, milles on kasutatud eelmisel leheküljel toodud sõnapaare (näit.: *Kuub rippus varnas. Lapsel oli käes punane kuup*).

Töövihikust nr. 62.

Kirjuta antud sõnadele õige käändelõpp. Leia ise seesuguseid sõnu veel juurde.

Ainsuse		Mitmuse
nimetav	osastav	nimetav
(kes? mis?)	(keda? mida?)	(kes? mis?)
kaustik	(seda) kaustikut	(need) kaustikud
Peeter	„ Peetrit	„ Peetrid
palitu	„ palitu...	„ palitu...
kajakas	„ kajaka...	„ kajaka...
auto	„ auto...	„ auto...
.....

jne.

||| Kõnelemisel ja kirjutamisel tuleb hoolikalt jälgida, kas sõna on **mitmuse nimetavas** (lõpp **-d**) või **ainsuse osastavas** (paljudel lõpp **-t**), et vigu ei tekiks.

Töövihikust nr. 63, 64 ja 65.

KAS ON MEELES?

VI

Vastused leiad õpiku lõpust.

1. Kirjuta sõnu, mille lõpus pikk kaashäälik kirjutatakse ühe tähega.

2. Moodusta sõnadest *nüri kirves; vilu tuba; mõru ravim; tragi tüdruk; südi poeg* mitmuse nimetav.

3. Lõpeta sõnad.

*komis..., staad..., revoluts..., muus..., ministeer..., ma-
ter..., geograaf..., raad....*

4. Kuidas kirjutatakse kaashäälikuühendis iga kaashäälik?
Miks aga kirjutame keskkool, *pukktuulik?*

5. Miks kirjutatakse järgmistes sõnades s-i kõrval b, d, g?
kärbsed, umbsed, kaudselt, kuldsed, jalgsi, vargsi.

6. Kumb paaris antud sõnadest on õige?
*pluus — pluuse; manna — mann; koridor — kalidor; üles —
üllesse; kartuleid — kardulaid.*

LÜHIKE, PIKK JA ÜLIPIKK SULGHÄÄLIK. (Järg.)

sepp-SÕNAD.

Loe järgmisi lauseid. Pööra eriti tähelepanu jämendatult trükitud sulghäälikutele.

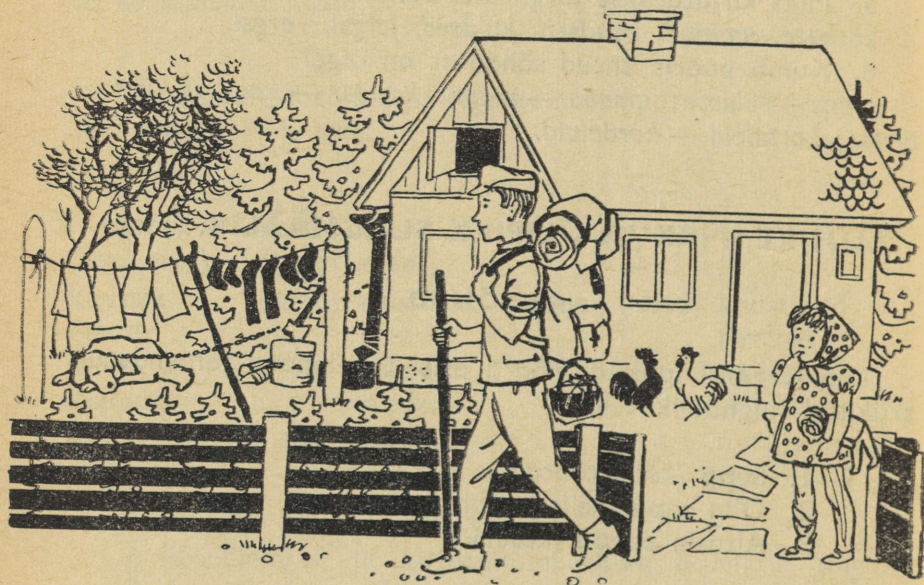
- I. 1. **Sepp** (*kes?*) töötab.
2. Olin **sepa** (*kelle?*) juures.
3. Aitasin **seppa** (*keda?*).
- II. 1. **Kett** (*mis?*) oli tugev.
2. Viisin **keti** (*mille?*) küüni.
3. Kalle hakkas vasktraadist **ketti** (*mida?*) tegema.
- III. 1. Ukse ees rippus suur **lukk** (*mis?*).
2. Ostsin uue **luku** (*mille?*).
3. Lao ukse ees oli kaks **lukku** (*mida?*).

Mis käändes on iga rühma 1. lauses jämendatult trükitud tähtedega sõna? 2. lauses? 3. lauses?

Kuidas tunda teiste seast sepp-sõna ära?

Harjutus 43. Kirjuta rohkesti sepp-sõnu.
sepp-sõnad.

lukk, sukk,
kett, vatt,
lipp,

Harjutus 44. Kes leiab pildilt kõige enam sepp-sõnu.
Kirjuta need välja. Pealkirjaks: sepp-sõnu.

Vaatle sepp-sõnade ainsuse omastavat ja mitmuse nimeta-
vat. Jätka näidete toomist.

Ainsuse		Mitmuse
nimetav	omastav	nimetav
(kes? mis?)	(kelle? mille?)	(kes? mis?)
sepp	sepa	sepa/d
lukk	luku	luku/d
kott	koti	koti/d
.....

Liitsõnades on 1. sõna väga sageli ainsuse omastavas (kelle? mille?):

vihik, leht	= vihiku/leht
suhkur, kott	= suhkru/kott
jänes, kapsas	= jänese/kapsas
mägi, tipp	= mäe/tipp
lill, kimp	= lille/kimp
tikk, toos	= tiku/toos
kett, koer	= keti/koer
sepp, süsi	= sepa/süsi

Töövihikust nr. 66.

Harjutus 45. Liida antud sõnad ja anna nad mitmuses.
+ märgib liitsõna.

Laos.

Laos olid raua+(latt), (papp)+rull, ukse+(lukk), looma+(kett), tsemendi+(kott), (plekk)+tahvel, (takk)+pall, tahma+(klapp), määride+(pütt), (hekk)+käärid, sae+(pukk), nõõri+(tokk), ahju+(pott), krohvi+(matt), ukse+(nupp) (sepp)+põll, malm+(pott), aia+(latt), jala+(matt), (lakk)+nõu, pühke+(lapp), kriidi+(kott), (sepp)+vasar, (rott)+löks, aia+(lipp), lille+(pott), (papp)+nael, (vatt)+(pakk), ukse+(nupp), (lipp)+hoidja, ripp+(lukk) ja palju muud huvitavat.

Näidis. Laos olid raulatid, papirullid,

Vaatle *sepp*-sõnade ainsuse omastavat ja osastavat.

Nimetav (kes? mis?)	Omastav (kelle? mille?)	Osastav (keda? mida?)
sepp	(selle) sepa	(seda) seppa
kett	„ keti	„ ketti
lukk	„ luku	„ lukku

|| *sepp*-sõnades erineb ainsuse **omastav** ainsuse **osastavast** ainult sulghääliku pikkuse poolest.

|| Omastavas on lukk-sõnades sulghäälik pikk (p, t, k), osastavas ülipikk (pp, tt, kk).

Töövihikust nr. 67.

Harjutus 46. Kirjuta sepp-sõnades sulgudes olev sulghäälik ühe või kahe tähega, nagu vaja. Pealkirjaks: sepp-sõnad.

1. Palun too poest va(t)i-te(k)i jaoks kilo va(t)i ja paar to(k)i siidniiti. 2. Õpi suurt jo(t)i kirjutama, sest see jo(t)i kuju ei ole õige. 3. Isal oli vaja pi(k)a la(t)i. 4. Tõin kaks hästi pi(k)a la(t)i. 5. Need la(t)id on liiga pi(k)ad. 6. Kui pi(k)a la(t)i ma pean tooma? 7. Ära sae seda le(p)a maha! 8. Selle le(p)a sees on ka(k)u pesa. 9. Ekskursioonil kuulasime huviga se(p)a ju(t)u se(p)atööst. 10. Mai tõi su(p)ijuuuri, tü(k)i vorsti, kaks pa(k)i soola ja noore ku(k)e. 11. Marika soovis uut nu(k)u, nu(k)uvankrit, saviku(k)e ja ku(k)eaabit-sat. 12. Vaata su(k)ad-so(k)id üle ja pane nad su(k)akarpi! 13. Kas sa tunnend ne(p)i, vu(t)i, tu(t)-tihast, ha(k)i ja le(p)a-lindu?

kakk — 1. öökull
2. pätsike

Harjutus 47. Koosta lauseid, kus esinevad alljärgnevad sepp-sõnad kas ainsuse omastavas (kelle? mille?), ainsuse osastavas (keda? mida?) või mitmuse nimetavas (kes? mis?).

Püüa igasse lausesse mahutada mitu sepp-sõna. Pealkirjaks: sepp-sõnad.

sikk, sokk (soku), utt (ute), lipp, nupp, sokk (soki), jakk, suur-rätt, vokk, takk, kokk, pott, supp, kakk.

Harjutus 48. Kirjuta lk. 50 oleva pildi kohta lauseid või jutuke. Kasuta selles rohkesti sepp-sõnu, eriti ainsuse nimetavas, omastavas, osastavas ja mitmuse nimetavas käändes.

mõte-SÕNAD.

Võrdle sõnade sepp ja mõte käändeid.

		Ainsus		Mitmus	
Nimetav	kes? mis?	sepp	mõte	sepa/d	mõtte/d
Omastav	kelle? mille?	sepa	mõtte	seppa/de	mõte/te
Osastav	keda? mida?	seppa	mõte/t	seppi	mõtteid
Sisseütl.	kellesse? millesse?	sepa/sse e. seppa	mõtte/sse	seppa/- de/sse	mõte/te/sse e. mõttei/sse

jne.

Kuidas tunda teiste seast ära mõte-sõnu?

mõ-te, ri-ke, ha-pe — silpi;

mõte, rike, hape — lõpus;

mõte, rike, hape — keskel sulghäälik.

Harjutus 49. Kirjuta mõte-sõnu vihikusse.

Näidis.

mõte-sõnad.

mõte, lake, lepe, teke, nipe-näpe.

Harjutus 50. Kirjuta sulgudes olevad sõnad nii, nagu vaja. Pealkirjaks: *lukk- ja mõte-sõnad.*

1. Otsin poest (nipe)-(näpe) ja õele (nukk). 2. Eno tegi (pikk) (hüpe) ja ületas nii (tõke). 3. Kas on (mõte) seda (võte) täna õppida? 4. Koer nuusutas (pott), milles oli veidi (lake). 5. Need (nüke) ja (jutt) mind ei puudutanud. 6. Selle (läte) (teke) ei ole raske seletada. 7. Viime need (nott) (lõke) juurde. 8. Jaani+(lõke) loitsid kogu öö. 9. Mitu (äke) on juba remon-ditud? 10. Süütasin (lõke), aga kõik (mõte) olid ikka (õpe)+ töö juures. 11. Isa pani kaevule uued (rake) ja parandas (kett). 12. Käisin (küte)+laost (küte) toomas.

Harjutus 51. Kirjuta sõrendatult trükitud sõna asemele sulgudes olev sõna (samas käändes, milles on sõrendatult trükitud sõna). Pealkirjaks: *Sõnade asendamine.*

1. Ema võttis teki (kate) akna eest ära. 2. Teele olid ette asetatud latid (tõke). 3. Koerale anti suppi (lake). 4. Koer sõi supi (lake) ära. 5. Panin paku (küte) kuuri. 6. Katsetasin üht uut pildistamistrikki (võte). 7. Hobune ületas heki (tõke) kergesti. 8. Uuriti haige sappi (maohape). 9. Labidas on lepa (läte) juures. 10. Näitusel olid välja pandud ilusad pearätid (voodikate). 11. Soojenduseks tegin mitu kükki (põrkehüpe). 12. Parandasime isaga treppi (äke). 13. Mustkunstniku trikid (võte) olid huvitavad. 14. Selle tindipleki (täke) tegi Vello kogemata. 15. Tindiplekid (täke) muutsid laua inetuks.

Näidis. Ema võttis katte akna eest ära.

Töövihikust nr. 68.

KAS ON MEELES?

VII

Vastused leiad õpiku lõpust.

1. Poolita sõnad.
revolutsioon, pioneer, tšempion, materjal, preemia, komisjon.
2. Kirjuta nende tähtede nimed.
b, h, i, k, l, p, u.
3. Määra jämendatult trükitud sulghäälikute pikkus. Miks need nii kirjutatakse?
 - a) *toop, pliit, leekis, süütama;*
 - b) *vaip, kleit, pauku, köitis, paikama.*
4. Missugune kirjavahemärk tuleb panna lause lõppu?
Tule siia Ta tuleb siia Kes siia tuli Ta tuli siia, et minuga kõnelda
5. a) Kuidas tunda ära linn-sõnad?
b) Missugune silp on neil mitmuse tunnuseks?
6. Loetle ühesilbilisi sõnu, mille lõpus pikk täishäälik kirjutatakse ühe tähega.

LÜHIKE, PIKK JA ÜLIPIKK SULGHÄÄLIK.

(Järg.)

PIKK JA ÜLIPIKK SULGHÄÄLIK TEGUSÖNADES.

Leia antud sõnade hulgast tegusõnad.

hommik, kell, seitse, ärkama, tõusma, unine, hommikuvõimlemine, pesemine, riietuma, sööma, tänama, lahkuma, hämar, tuuline, kohtama, sõber, tema, kiiresti, sammuma, jõudma, aegsasti, koolimaja, üheksa, koolikell, algama.

Tegusõnal on väga palju vorme: õppima, õpin, õppis, oli õppinud, ei olnud õppinud, õpi, õppida, õpiti, õpitakse jne.

|| Tegusõnad esitatakse ma-vormis: õppi/**ma**, õpeta/**ma**, tule/**ma**, rutta/**ma**, saa/**ma**, hakka/**ma** jne.

Harjutus 52. Kirjuta rohkesti seesuguseid sõnu, milles on ma-vormis pp, tt, kk (ülipikk sulghäälik).

Näidis.

Tegusõnad.

süttima, õppima, hakkama,

Seesuguste tegusõnade muutmine, pööramine, millel ma-vormis on ülipikk sulghäälik (pp, tt, kk), ei ole kõigil ühesugune:

I	II	III
sütti/ ma	õppi/ ma	hakka/ ma
süttib	õpib	hakkab
süttis	õppis	hakkas
ei süttinud	ei õppinud	ei hakanud
sütti	õpi	hakka
süttige	õppige	hakake
süttida	õppida	hakata

Sulghäälik ei muutu.
Kõikides vormides on sulghäälik ülipikk (tt).

Sulghäälik on ühtedes vormides ülipikk (pp, kk), teistes pikk (p, k).

Leia õppima ja hakkama vormide hulgast (II ja III tulbast) 2 seesugust, kus mõlemal sõnal on ülipikk sulghäälik. Kuidas neid vorme kutsutakse?

|| **ma-vormis** ja **minevikus** on kõigil **pp-**, **tt-**, **kk-**sõna-
del sulghäälik **ülipikk**.

Töövihikust nr. 69, 70 ja 71.

Harjutus 53. Kirjuta sulgudes olevad sõnad minevikus.

Võimlas.

Pärast tunde (lippama) Jüri ja Ando omavoliliselt võim-
lasse ja (hakkama) seal riistadel harjutama. Nad (lökkama)
„kitse“ keset saali ja (hüppama) sellest üle, (rippuma) rön-
gastel, (müttama) matil ja (õppima) rööbaspuudel kätele
tõusmist. Seejärel (tõttama) Ando köie juurde ja (ronima)
üles. Kui ta (hakkama) laskuma, (lökkama) Jüri köie kiikuma.
Ando käed (tükkima) lahti minema ja ta (hüppama) kõrgelt
alla ning (saama) haiget. Ta (hakkama) nii nutma, et saal
(rökkama). Direktor (kuulma) seda ja (ruttama) saali. Poisid
(saama) kõvasti riielda, et nad korda (rikkuma).

Harjutus 54. Aseta sulgudes olevad sõnad minevikku.

Suvevihm.

(Hakkama) sadama sooja vihma. Kõik (tõttama) tuppa.
Nõgudesse (tekkima) loigud, kuhu (uppuma) võililled ja
ristikunutid. Vilvalt (hüppama) ringi konnad.

Varsti (lakkama) sadu. Lapsed (lippama) kohe välja. Nad
(sättima) oksatükikesi loikudesse laevadeks ja (lökkama) neid
edasi. Mõni laev (vettima) ruttu, (kipsuma) vajuma ja (sat-
tuma) uppumisohtu. Neid (tõttama) kõik kohe päästma.

(Tulema) Murka, (lakkuma) veidi vett, (toppima) oma
koonu igale poole, (kipsuma) laevaliiklust segama ja (lök-
kama) mõne laeva koguni uppi.

Okstel (rippuma) suured piisad ja (kukkuma) lastele sealt pähe. Lapsed vaid (rõkkama) naerda ja (tükkima) salaja ise oksid raputama.

Mängida ei saanud aga kuigi kaua, sest (lõppema) vesi loikudes. Lapsed (ruttama) uutele mängumaadele.

sättima — seadma

Kordamiseks töövihikust nr. 72—77.

TEADE.

Mõnikord on pioneerimaleval, mõnel ringil, kehakultuuri-kollektiivil või klassil kogu koolile midagi teatada. Siis kirjutatakse teade, mis pannakse teadete tahvlile.

Loe järgmist teadet. Jälgi eriti, millega teade algab, millega lõpeb.

Malehuvilised!

Neile, kes tunnevad huvi malemängu vastu ja tahaksid seda õppida, korraldatakse malekursus. Õppused hakavad toimuma üks kord nädalas kooli malemeistri, VII klassi õpilase Ilmar Ranna juhtimisel, kelle juures tuleb end registreerida. Esimene kokkutulek on eeloleval laupäeval füüsika klassis algusega kell 13.45.

Pioneerimaleva nõukogu.

Teate algusse märgitakse, kellele see teade on määratud, lõppu — kelle poolt teade avaldatakse.

Kellele on ülaltoodud teade määratud?

Kes selle teate avaldas?

Kui teadet alustatakse pöördumisega kellegi poole, siis pannakse pealkirja lõppu hüüumärk, näit.: *Malehuvilised! Pioneerid! Kaasõpilased!* Kui pealkirjaks on lihtsalt TEADE või TEADAANNE, siis on selle lõpus punkt.

Harjutus 55. Kirjuta teade selle kohta, et sa leidsid kooliteel taskunoa, mille võib kätte saada koolitädi Marta käest. Teate alla kirjuta oma ees- ja perekonnanimi ja misuguse klassi õpilane oled. Pea meeles, et perekonnanime järel tuleb siin panna koma (näit.: *Marju Järv, IV klassi õpilane*).

Vahel kirjutatakse teade mitmevärviliselt ehiskirjas, et ta hästi silma paistaks. Niisugust teadet nimetatakse ka kuulutuseks.

Kuulutuses püütakse avaldada kõik hästi lühidalt.

MALEHUVILISED!

Korraldatakse

MALEKURSUS ALGAJAILE.

Kursust juhatab kooli malemeister

VII klassi õpilane

ILMAR RANNA.

Üles anda kursuse juhatajale.

Esimene kokkutulek on laupäeval, 18. novembril füüsika klassis algusega kell 13.45.

Pioneerimaleva nõukogu.

Harjutus 56. Koosta kaasõpilastele teade selle kohta, et teie klassi õpilaste joonistuste näitus on avatud eelolevast esmaspäevast laupäevani iga päev kella 13.00—15.00-ni. Lõppu märgi, et teate avaldab teie klassi pioneerirühm. Kõige tähtsam kirjuta värvipliatsitega trükitähtedes.

KÄÄNAMINE.

KÄÄNDED.

Missuguseid käandeid õpiti III klassis tundma?

Töövihikust nr. 78.

Harjutus 57. Esita sõrendatult trükitud sõnade kohta küsimus ja ütle, mis käändes sõna on.

On hommik. Isa, ema ja lapsed tõusevad üles, võimlevad, pesevad ja panevad end riidesse. Siis istutakse söögilaua äärde. Laual on kohvi, leiba, saia, võid, praetud kartuleid ja igale lapsele klaas piima. Korraliku hommikusöögita selles peres tööle ei minda. Pärast sööki ütleb isa emale ja lastele head päeva ja ruttab vabrikusse. Varsti tuleb lastel asuda kooliteele, emal aga minna oma ametisse. Algul lähevad lapsed koos emaga, pärast jätkavad aga teed üksinda.

Igäht ootab ees tõsine töö.

Kuidas kutsutakse seesuguseid sõnu nagu *hommik, isa, ema, laps* jne.?

|| Nimisõna muutmist nimetatakse **käänamiseks**.

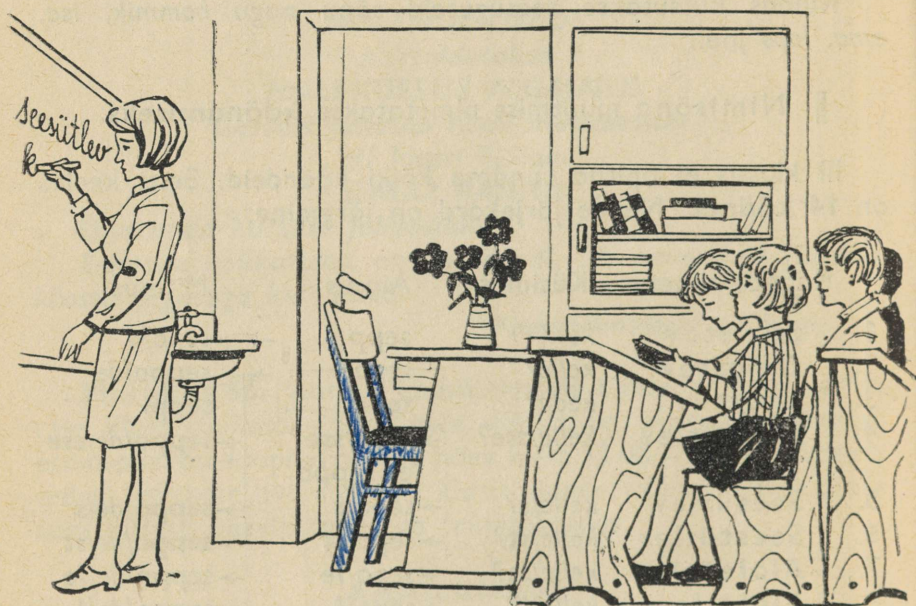
III klassis ei õpitud tundma kõiki käändeid. Eesti keeles on **14 käänat**. Nende järjekord on järgmine.

	Käände nimetus	Küsimus	Ainsus	Mitmus
1.	Nimetav	kes?	sepp	→sepa/d
2.	Omastav	kelle?	sepa	→seppa/de
3.	Osastav	keda?	seppa	seppi
4.	Sisseütlev	kelle/sse?	→sepa/sse e. seppa	→seppa/de/sse
5.	Seesütlev	kelle/s?	→sepa/s	→seppa/de/s
6.	Seestütlev	kelle/st?	→sepa/st	→seppa/de/st
7.	Alaleütlev	kelle/le?	→sepa/le	→seppa/de/le
8.	Alalütlev	kelle/l?	→sepa/l	→seppa/de/l
9.	Alaltütlev	kelle/lt?	→sepa/lt	→seppa/de/lt
10.	Saav	kelle/ks?	→sepa/ks	→seppa/de/ks
11.	Rajav	kelle/ni?	→sepa/ni	→seppa/de/ni
12.	Olev	kelle/na?	→sepa/na	→seppa/de/na
13.	Ilmaütlev	kelle/ta?	→sepa/ta	→seppa/de/ta
14.	Kaasaütlev	kelle/ga?	→sepa/ga	→seppa/de/ga

Leia, missuguseid käändeid ei ole veel tundma õpitud.
Katsu sõna sepp eeskujul suuliselt kääntada sõna lepp. Mis-
sugust küsimust tuleb sel puhul tarvitada?

Tutvume järgnevalt nende käänetega, mida varem ei ole
tundma õpitud.

SEESÜTLEV KÄÄNE. (kelles? milles? kus?)

Õpetaja on klassi/s (kus? kus kohas?). Lapsed istuvad pin-
ki/de/s (kus?). Õpetajal on kriit käe/s (kus?). Lilled on vaasi/s
(mille/s? mille sees?). Seinakapi/s (mille/s?) on raamatud ja
vihikud. Las/te/s (kelle/s?) tekkis huvi uute käänete vastu.

|| Seesütlevas käändes olev sõna vastab küsimusele *kelles? milles? kus?*

Seesütleva käände lõpp on *-s*.

Harjutus 58. Leia sõnad, mis on seesütlevas käändes. Esita nende kohta küsimus. Nimeta, kas sõna on ainsuses või mitmuses.

I. Saagid on kõik paigal: kartulid ja juurvili kuhjas ja keldris, kapsad tünnides, marjad moosina purkides ja hoidistena pudelites, õunad hoidlas, sibulad sahvris võrkkotis, herned ja oad kottides.

Talv võib tulla.

II. „Pioneeris“ ilmus artikkel raketide ehitamisest. Poistes äratas artiklis kirjeldatu suurt huvi. Nende soovil loodi koolis raketiehitajate ring. Nüüd on see kogu rajoonis tuntud.

Töövihikust nr. 79.

Mõnel pool (näit. Saaremaal, Haapsalu ja Harju rajoonis jm.) hääldatakse ainsuse seesütlevat valesti, mõnda häälikut liiga pikalt, rõhutatult (need on näidetes rasvâselt trükitud) ja mõnede juures veel lisaks mittevajalikke või õigetest erinevaid häälikuid kasutades. Näiteks:

vili on *aitas*; kleit on *kappis*; kepp on *nurkas*; lehmad on *lautas* jne.

saapad on *jalgas*; ema on *poodis*; töö on *kordas* jne.

Kuidas on nende sõnade õige seesütlev?

|| Ära kasuta murdelist tugevat seesütlevat! Sellest tuleb palju õigekirjavigu.

Mõnda sõna siiski tarvitatakse ka kirjakeeles ainsuse seesütleva tugevas vormis — siis, kui saame küsida *mismoodi? kuidas? missuguses olukorras?*

Näiteks.

Kartulid on kotis (koti sees — milles?)

Püksid on kottis (kortsus, välja veninud, just kui kotid —
mismoodi? missuguses olukorras?)

Vaatle selleks, et vahe selgeks saaks, järgmisi jooniseid.

Kartulid on kotis
(milles?).

Püksid on kottis
(mismoodi?).

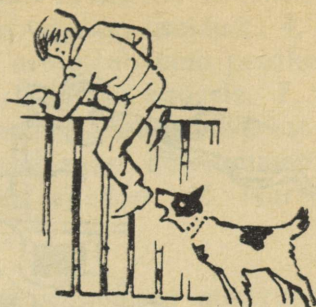
Loogas (milles? mille
sees?) on pragu.

Puu on lookas
(kuidas? mismoodi?).

Kim**b**us (*milles?*)
oli viis õit.

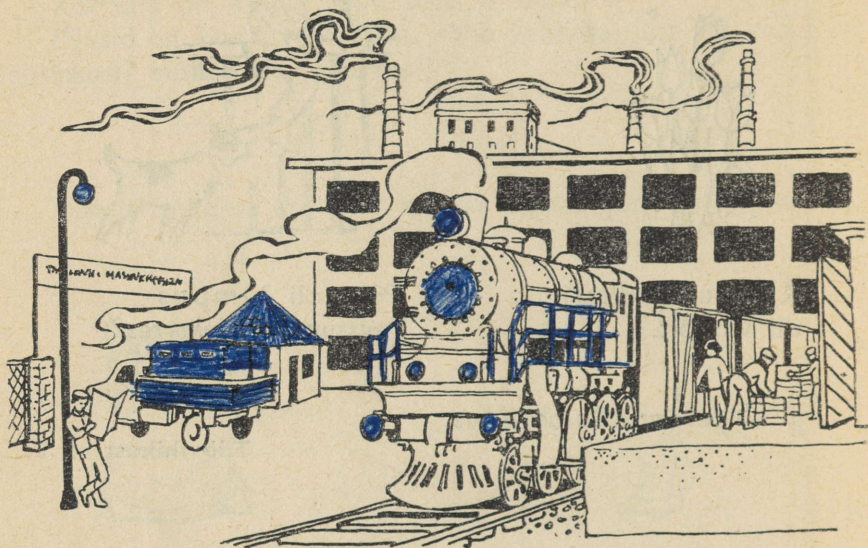
Poiss oli kimp**u**s
(*missuguses olukorras?*)

|| Õige on: *Uks on lukus.*

Töövihikust nr. 80.

SEESTÜTLEV KÄÄNE.

(kellest? millest? kust?)

Korstna/te/st (mille/st?) tõuseb suitsu. Lao/st (mille/st?) laaditakse kaupa vagunisse. Veduri/st (mille/st?) paiskub auru. Auto väljub õue/st (kust?). Lehes kirjutati töölise/st Kalevi Metsmaa/st (kelle/st?).

Seestütlevas käändes olev sõna vastab küsimusele kellest? millest? kust?

Seestütleva käände lõpp on -st.

Töövihikust nr. 81.

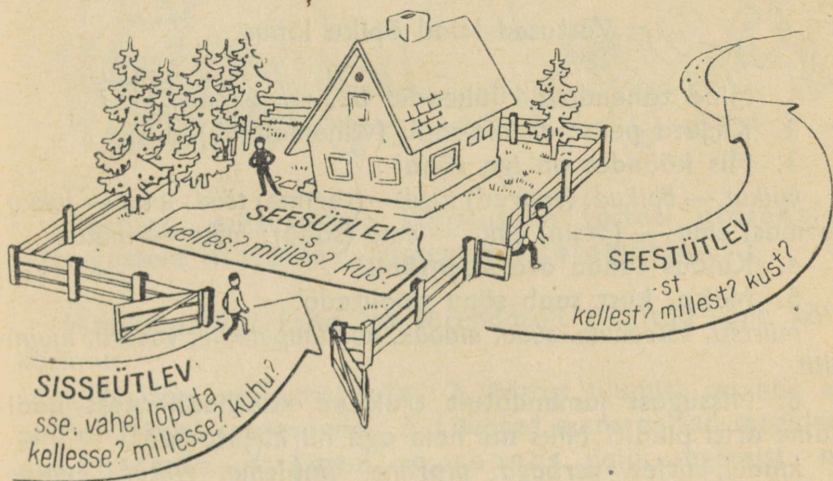
Harjutus 59. Loe vanasõnad ja selgita, mida nendega on tahetud öelda.

Leia seestütlevas käändes olevad sõnad. Ütle, kas nad on ainsuses või mitmuses.

1. Meest sõnast, härğa sarvest. 2. Sõpradest tuntakse sind ennast. 3. Sõprus võidab sõprust, usaldus usaldust. 4. Rumala kotist on kerge võtta. 5. Lind armastab oma pesakest, laps oma kodukest. 6. Käbi ei kuku kännust kaugele. 7. Ega abi kännust ja kivist saa, vaid inimestelt. 8. Kes kõverust külvab, see viletsust lõikab. 9. Lehm lüpsab suust, kana muneb nokast. 10. Puud tuntakse viljast, meest tegudest. 11. Narri meest, aga mitte mehe mütsi.

Ütle kõik käänded ja nende küsimused nimetavast kuni seestütlevani. Too iga käände kohta näide (lauses).

SISSE-, SEES- JA SEESTÜTLEV KÄÄNE.

Harjutus 60. Kirjuta lauseid, milles üks ja sama sõna on sisseütlevas, seesütlevas ja seestütlevas käändes (ainsuses või mitmuses).

Kasuta järgmisi sõnu: aed (aedade), raamat (raamatute), kool (koolide), inimene (inimeste), sadam (sadamate), puu (puude), järv (järvede).

Näidis.

Sisse-, sees- ja seestütle.

Sõitsime linna (kuhu?) ekskursioonile. Linnas (kus?) käisime kunstinäitusel. Eesti NSV linnadest (millest?) on suurim Tallinn.

KAS ON MEELES?

VIII

Vastused leiad õpiku lõpust.

1. Mida tähendavad lühendid lk., vt., e., nr., jne.?

2. Kirjuta peast *andma*-sõnu (vähemalt 15).

3. Mis käändes on iga sõna?

õpikut — õpikud; (suured) tööd — (tegime) tööd; luku — lukku;
(armas) ema — (otsin) ema — ema (sõna); mõte — mõtte.

4. Kuidas tunda ära sepp-sõnu?

5. Näita, kust saab sõnu poolitada.

mürtsti, sõiduauto, süüa, aiaauk, korstnapühkija, väeosa, malmpliit.

6. Missugust jämendatult trükitud kaashäälikutest hääl-dame eriti pikalt? Miks me neid aga nii kirjutame?

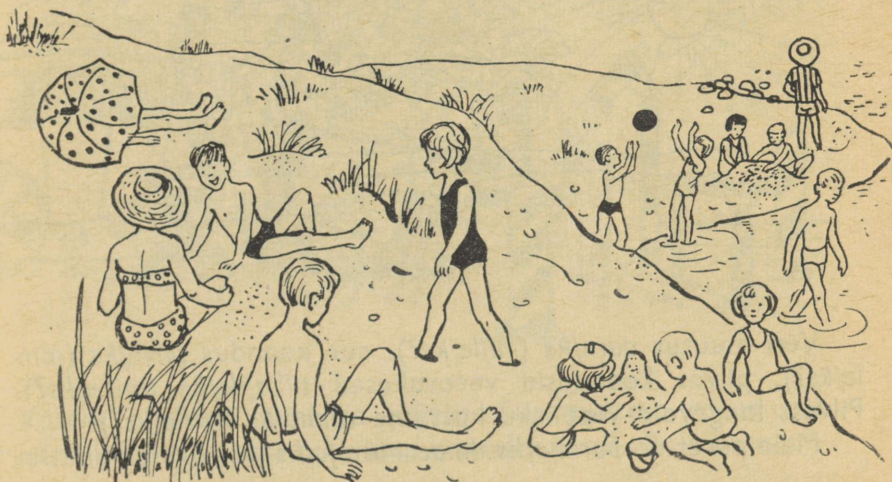
kindel, ütles, varbaga, piiprane, õmblema, vilkus, kümne, kanda.

KÄÄNAMINE.

(Kordamine.)

ALALE-, ALAL- JA ALALTÜTLEV KÄÄNE.

ala — piirkond, valdkond

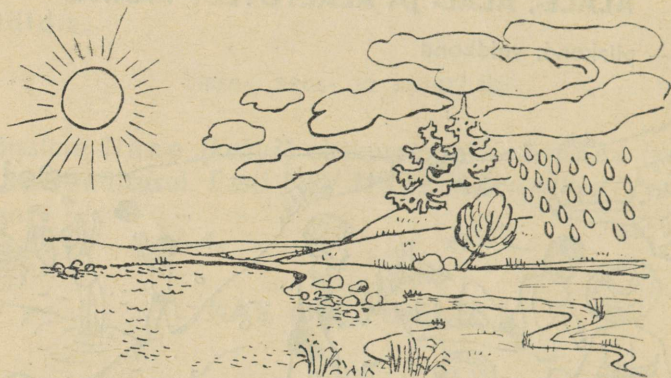

Meenuta, missugustele küsimustele vastab alaleütlev, missugustele alalütlev, missugustele alaltütlev.

Harjutus 61. Esita iga sõrendatult trükitud sõna kohta küsimus.

1. Heitsin rannaliivale. 2. Pärast ujumist on hea end puhtal liival soojendada. 3. Liivased mererannad meeldivad puhkajatele. 4. Lastel on rannas palju tegemist: nad uuristavad liivasse koopaid ja ehitavad märjast liivast losse. 5. Liival kasvab vähe taimi. 6. Liivas on taimedele vähe toitaineid ja vett. 7. Missuguseid taimi võib liivalt leida? 8. Tuiskliivadele istutatakse mände. 9. Mändidel on väga pikk peajuur.

SAAV KÄÄNE.
(kelleks? milleks?)

Vesi muutus *auru/ks* (mille/ks?), aur koondus *pilve/ks* (mille/ks?), pilves koondusid veeosakesed *tilka/de/ks* (mille/ks?).
Pilvest langevaid veepiisku kutsume *vihma/ks* (mille/ks?).
Meie peres on *parima/ks ilmaennustaja/ks* (kelle/ks?) vanaisa.

|| **Saavas käändes** olev sõna vastab küsimustele *kelleks?*
milleks?

|| Saava käände lõpp on **-ks**.

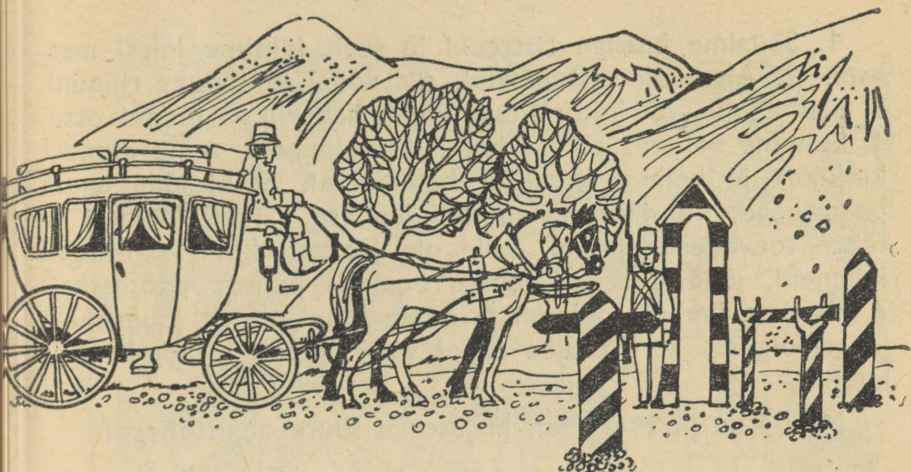
Töövihikust nr. 82 ja 83.

Harjutus 62. Kirjuta, kelleks sina ise ja sinu kaasõpilased tahavad saada.

Kelleks tahame saada.

Mina õpin T..... tahab hakata
L..... hakkab M..... ja K..... loodavad saada
.....Jne.

RAJAV KÄÄNE. (kelleni? milleni?)

Varem nimetati piiri ka rajaks. Sündmustest välismaalt kirjutati ja kirjutatakse ajalehtedes pealkirja all „Raja tagant“.

rajav = piiri näitav

Praegu kasutatakse sõna *rada* harilikult tähenduses väike, kitsas tee.

Näiteks. Läksime *rada* mööda metsani. Seisin staadionil jooksuraja ääres ja vaatasin jooksjaid.

Pioneerilaagrist oli *mere/ni* (*mille/ni?*) ainult mõnisada meetrit. Olime mere ääres kuni *lõuna/ni* (*mille/ni?*). Ujuisime *kivi/de/ni* (*mille/ni?*) ja sealt tagasi *ujumisinstruktori/ni* (*kelle/ni?*).

|| **Rajavas käändes** olevad sõnad vastavad küsimustele *kelleni? milleni?*

Rajava käände lõpp on **-ni**.

Harjutus 63. Leia rajavas käändes olevad sõnad. Mis-
sugused neist on mitmuses?

1. Sõitsime bussiga ristteeni ja sealt läksime jalgsi met-
sani.
2. Algul oli vesi põlvini, siis vööni ja lõpuks rinnuni.
3. Kui Malle jõudis oravani, lippas see vilksti männi otsa.
4. Esimene vahetus töötas hommikust lõunani, teine lõunast
keskööni ja kolmas keskööst hommikuni.
5. Ei lähe enam
palju aega, kui inimene suudab lennata Kuuni, Marsini ja
teiste taevakehadeni.
6. Selle aja jooksul, kui Heini luges
kümneni, jõudsid teised joosta basseini juurest pöösasteni.
7. Võtsime ümbruse plaani ja poole tunni pärast jõudsimegi
laagripaigani.
8. Kas ühe tunni vältel jõuab loendada mil-
jonini?

Miks **Kuu** ja **Marss** on kirjutatud suure algustähega?

Töövihikust nr. 84.

Harjutus 64. Aseta lünka sobiv sõna rajavas käändes
(vahel ka mitmuses) ja sulgudesse vastav küsimus.

1. Pang oli (.....) vett täis.
2. (.....)
jäi veel 5 minutit aega.
3. Salakiri käskis liikuda edasi
(.....).
4. Ühest (.....) on isal lõunavaheaeg.
5. Hulkuv kass hiilis (.....).
6. Tarmo jooksis
algul (.....) ja seejärel (.....).
7. Kodust
..... (.....) on kaks kilomeetrit, aga (.....)
kolm korda rohkem. Kui palju maad on kodust
(.....)?
8. Heinaajal töötasid kõik varavalgest
(.....).

OLEV KÄÄNE.
(kellena? millena?)

Mina läksin maskeraadile Sipsiku/**na** (kelle/**na**?), Mart kosmonaudi/**na** (kelle/**na**?), Tiina aga abitsa/**na** (mille/**na**?). Paljud poisid olid maskeraadil kosmonauti/**de/na** (kelle/**na**?).

|| **Olevas käändes** olev sõna vastab küsimustele *kellena?*
millena?

|| Oleva käände lõpp on **-na**.

Ütle kõik käänded ja nende küsimused alates nimetavast käändest kuni oleva käändeni.

Harjutus 65. Kääna ainsuses nimetavast kuni olevani sõna vihik.

Töövihikust nr. 85.

Harjutus 66. Täida lüngad ja lõpeta laused olevas käändes olevate sõnadega. Tuleta meelde kirjavahemärke loetelus.

1. Sademed langevad maapinnale
2. Koera kasutatakse
3. Tarmo isa on töötanud, ema aga
4. Ära võta iga juttu
5.
6. Tuul nuttis, ulus ja vingus
7. Vesi esineb kolmes olekus:
8. Rohtu söödame talvel loomadele

ILMA- JA KAASAÜTLEV KÄÄNE.

(Kordamine.)

Meenuta, missugustele küsimustele vastab ilmaütlev, missugustele kaasaütlev.

Missugune käändelõpp on ilmaütleval, missugune kaasaütleval?

Harjutus 67. Nimeta rahvajutus kaasaütlevas käändes olevad sõnad.

Lõputa jutt.

Too vett!	Millega?
Millega?	Noaga.
Kruusiga.	Ei saa, nuga nüri.
Ei saa, kruus katki.	Tee teravaks!
Paranda ära!	Millega?
Millega?	Tahuga.
Õlekõrrega.	Tahk kuiv.
Kõrs pikk.	Too vett!
Lõika lühikeseks!	Millega?

(Rahvajutt.)

tahk — kivi, millel teritatakse nuge jne.

Loe antud lauseid. Leia neis ilma- ja kaasaütlevas käändes olevad sõnad.

1. 1. Vanaema nägi poissi prillideta väga hästi. 2. Vanaema nägi prillideta poissi väga hästi. 3. Teretasin mütsiga meest. 4. Teretasin meest mütsiga. 5. Binokliga mees vaatas teekäijat. 6. Mees vaatas binokliga teekäijat. 7. Mees vaatas teekäijat binokliga.

Vasta küsimustele.

1. ja 2. lause. Kes oli prillideta?
3. ja 4. lause. Kes oli mütsiga?
5., 6. ja 7. lause. Kel oli binokkel? Missuguses lauses on öeldud, et teekäijat vaadeldi läbi binokli?

II. 1. Hobune peletas sabaga kärbseid. 2. Kütt ei lähe koerata metsa. 3. Kukk lõi nokaga kana. 4. Ain püüab mütsiga liblikaid. 5. Tuul kisub käteta puudelt lehti. 6. Ära puuduta käega koera!

Need laused ei ole korras. Mida on tahetud lausetega öelda, mis on aga välja tulnud?

Kuidas tuleb lausetes sõnad järjestada, et ka teised lausetest nii aru saaksid, nagu taheti?

|| Sõnade järjekord lauses on väga tähtis. Eriti hoolikalt jälgi kaasaütlevas ja ilmaütlevas käändes olevate sõnade asukohta.

Harjutus 68. Kirjuta lauseid, milles on sõnu kaasaütlevas või ilmaütlevas käändes. Tõmba neile joon alla. Pealkirjaks: *Ilma- ja kaasaütlev.*

Töövihikust nr. 86.

Harjutus 69. Aseta sulgudes olevad sõnad nõutavasse käändesse. Pealkirjaks: *Käänded*.

1. „Lapsed (tuba — *ains. sisseütlev*), tali tuleb! Lumelell on (õu — *ains. seesütl.*) ju. Linnud läinud (lõunamaa — *ains. alaleütl.*), (lill — *mitm. alalütl.*) on surmakuu.“ — Kelle laul see on? 2. Rühkisime suuskadel (mäehari — *ains. rajav*) ja kihutasime sealt (tuul — *ains. olev*) alla. 3. See laugjas mägi kõlbab hästi pöörete (õppimine — *ains. saav*). 4. Ajasin kohevasse (lumi — *ains. sisseütl.*) suusaraja. 5. Rein sõitis koos teistega (küla — *ains. rajav*) ja pöördus seal vasakule suunduvale (tee — *ains. alaleütl.*), mis viis tema (kodu — *ains. rajav*). 6. Nüüd saab suuskadel üle (oja ja jõgi — *mitm. seestütl.*). 7. Murka püherdas (hang — *ains. seesütl.*), haaras (lumi — *ains. osast.*) suhu ega teadnud, mida kõike (rõõm — *ains. kaasütl.*) teha. 8. (Südi suusataja — *mitm. nim.*) jõudsid (tuisk — *ains. alaleütl.*) vaatamata õhtuks (naaberkool — *ains. sisseütl.*). 9. Lapsed tegid (lumi — *ains. seestütl.*) (lumememm — *ains. osast.*). 10. (Lumememm — *ains. omast.*) (nina ja suu — *ains. saav*) pandi puupulgakesed, silmadeks aga kaks (söetükk — *ains. osast.*). 11. Täna langes lund väikeste (kõva — *mitm. omast.*) (tera — *mitm. olev*). 12. Kes meist jõuab esimesena (tamm — *mitm. rajav*)?

KAS ON MEELES?

IX

Vastused leiad õpiku lõpust.

1. Kirjuta rohkesti mõte-sõnu. Kuidas neid teiste hulgast ära tunda?

2. Missugustel sõnadel on mitmuse tunnuseks *-de*?

maja, pime, karu, vilu, habe, tädi, kisa, rahu, ese, nüri, lõbu, nina, mõru, kodu, kole, kivi.

3. Moodusta *ma*-tegevusnimi ja minevik tegusõnadest *süt-tib, lõpeb, kukub, ruttab, pakib*.

4. Moodusta käskiv vorm sõnadest *kiitma, jooksmata, tegema, maksma, kütma*.

ta, nad

te

5. Täida lüngad: *pens...n, Gruus..., mater...l, keem..., sots...listlik, sanatoor...m, deklamats...n*.

6. Missugune sõna igast paarist on õige?

peal — pääl; dopelt — topelt; vili on aitas — aidas; hani — ani; kajak — kajakas; läksin koju — kodu; kitarr — gitarre; jägan — jagan.

HEAD UUT AASTAT!

Meenuta, mida väljendavad hüüdlauseid ja missugune märk on nende lausete lõpus.

Mida soovivad üksteisele uueks aastaks sugulased, sõbrad, töökaaslased?

Harjutus 70. Kirjuta, mida võiks peale tavalise *Head uut aastat!* ja *Õnnerikast uut aastat!* soovida vanaisale ja -emale; tädile ja onule; koolisõbrale.

Näidis.

Õnnesoovid uueks aastaks.

Vanaisale ja -emale: Palju õnne ja tugevat tervist!

Tädile ja onule:

Jne.

Võrdle järgmisi lauseid:

Head uut aastat! Tiiu.

Head uut aastat soovib

Tiiu.

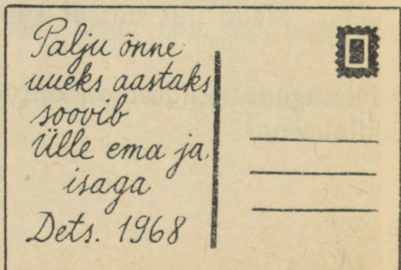
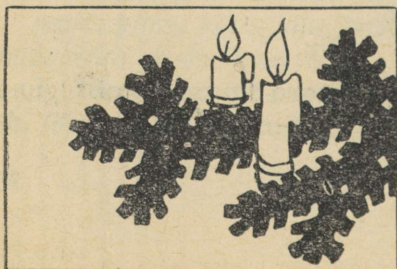
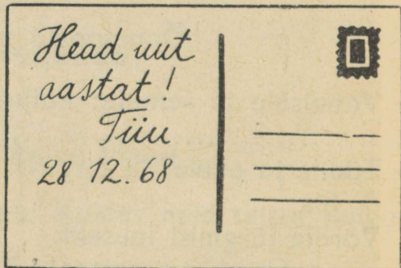
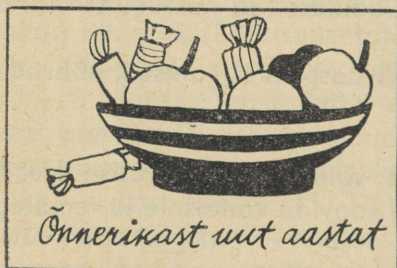
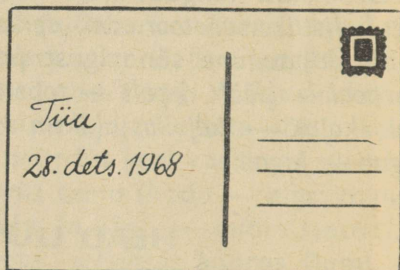
Missugune nendest on antud jutustava lausena, missugune hüüdlause?

ÕNNESOOVIKAART.

Vaatle, mida ja kuidas kirjutatakse õnnesoovikaartidele.

Esikülg

Tagakülg

Miks 1. kaardi tagaküljele ei tule kirjutada õnnesoovi, vaid ainult soovi saatja nimi?

Miks 1. kaardi tagaküljele ei või kirjutada „soovib Tiiu“?

Miks 2. kaardi tagaküljele tuleb kirjutada „soovivad“ või „soovib“?

Miks 3. ja 4. kaardi tagaküljele tuleb kirjutada nii õnnesoov kui ka õnnitleja nimi?

Uusaastakaardi tagaküljele kirjutatakse saatmise kuupäev (28. 12. 68 või 28. det. 1968 või 28. XII 68) alla vasakusse nurka. Siis on teada, mis aastal kaardi saime. Kui kaart saadeti ümbrikus, siis kaardile ju kuupäevaga postitemplit ei jää. Ka ei ole postitempel alati selgesti loetav.

Mitmekopikaline mark tuleb kleepida lahtisele kaardile? Ümbrikule, milles on õnnesoovikaart?

Töövihikust nr. 87.

KÄÄNAMINE.

(Järg.)

Harjutus 71. Järgnevates lausetes esineb sõna *linn* kõigis käänetes. Loe laused ja määra sõna *linn* kääne.

Ainsus. 1. Uus koolimaja on linna ääres. 2. Linnast tulid šefid abistama. 3. Öösi särab linn tuledes. 4. Meil on maa linnaga tugevasti seotud. 5. Keila sai 1938. aastal linnaks. 6. Toivo käib linnas koolis. 7. Maa ei saa elada linnata. 8. Kadri näitas maalt küllatunud sõbrale linna. 9. Suur asula näis linnana. 10. Naaberlinn sai meie linnalt kutse spordivõistlustest osa võtta. 11. Kolhoosi esimees sõitis täna linna (*kuhu?*). 12. Linnani on meilt 20 km. 13. Igal linnal on huvitav ajalugu. 14. Maa annab linnale süüa.

Mitmus. 1. Linnades on palju vabrikuid. 2. Eesti NSV suurimad linnad on Tallinn, Tartu ja Kohtla-Järve. 3. Kõik suuremad asulad muutuvad kord linnadeks. 4. Mitmed Eesti NSV linnad on sõprussidemetes Soome linnadega.

5. Kirjuta kaardil linnadele nimed juurde! 6. Leningrad, Volgograd ja Sevastopool on üle kogu maailma kangelaslinnadena tuntud. 7. Missuguseid Eesti NSV linnu sa tunnend? 8. Mõõda kaardil vahemaa Tallinnast teiste linnadeni! 9. Teel Moskvasse sõitsime läbi paljudest linnadest. 10. Linnade esindajad olid Tallinnas nõupidamisel. 11. Linnadesse suundub palju teid. 12. Suurtel linnadel on palju rajoone. 13. Me ei kujuta ette elu ilma linnadeta. 14. Uusaastal sai Tallinn paljudelt linnadelt tervitusi.

Harjutus 72. Kirjuta käänded ja nende küsimused õiges järjekorras vihikusse. Loe lauseid ja kirjuta neist sõna *linn* selle käände kohale, milles ta lauses esineb (näit. 1. lauses on sõna *linn* ains. omastavas: *linna* (mille?) ääres).

Näidis.

Käänamine.

		Ainsus	Mitmus
1. Nimetav:	<i>mis?</i>
2. Omastav:	<i>mille?</i>	linna
3. Osastav:	<i>mida?</i>
4. Sisseütlev:	<i>millesse? kuhu?</i>

jne.

sepp-SÖNADE KÄÄNAMINE.

Meenuta, kuidas tunda ära *sepp*-sõnu.

Vaatle lk. 59 sõna *sepp* käänamist ainsuses ja mitmuses.

Küsimused. 1. Missuguste käänete nimetustes peitub vastava käände lõpp?

2. Missuguste käänete küsimuste lõpus esineb vastava käände lõpp?

3. Missugustel käänatel ei ole käändelõppe?

4. Missugune küsimus tuleb esitada, kui käänata sõna *sepp*?

5. Millal kasutame küsimust *kes? keda?* jne., millal *mis? mida?* jne.

6. Mida näitavad nooled?

7. Missugused käänded on õigeks käänamiseks väga olulised?

Õpi käänete nimetused ja nende küsimused (mõlemad) õiges järjekorras pähe.

Harjutus 73. Kääna sõna *sepp* eeskujul sõna *kott*. Pealkirjaks: *Sõna „kott“ käänamine.*

Mõttele iga käände kohta lause.

Õige on:

Lapsel on suur **nukk** (mitte: nuku).

Kapp (mitte: kapi) oli kõrge ja mahukas.

Mul on pruun **mapp** (mitte: mape).

Mis kääne on *nuku, kapi?*

Harjutus 74. Mis käändes on sõrendatult trükitud sõnad?

Käpard-Kaie kapilugu.

Käpard-Kaie ostis kapi.
Ostis vastse kirjamapi.
Pani kappi vastse mapi
ja siis lukku keeras kapi,
aga võtme pistis mappi,
sesse uude kirjamappi,
mille enne pani kappi.
Oh mis häda!

Appi!
Appi!
Kaie ei saa kätte mappi!
Mapp on lukustatud kappi,
aga võti, see on mapis,
selles mapis,
mis on kapis.

(K. Kangur.)

vastne — uus

Harjutus 75. Jätka seesuguste liitsõnade kirjutamist, mille teine sõnaosa on *-sepp*.

Sepad.

Kingsepp, puusepp,

Kääna suuliselt üht väljakirjutatud sõna.

Vaatle sõna rätsep käänamist.

		Ainsus	Mitmus
Nim.	kes?	rätsep	rätsepa/d
Omast.	kelle?	rätsepa	rätsepa/te
Osast.	keda?	rätsepa/t	rätsepa/id
Sisseütl.	kellesse?	rätsepasse	rätsepa/te/sse
		jne.	

Mispoolest erineb sõna rätsep käänamine sõna kingsepp (sepp-sõna) käänamisest?

Töövihikust nr. 88 ja 89.

Töövihikust kordamiseks nr. 90—94.

KOMA LAUSES.

Meenuta, missuguste sõnade ette asetatakse lauses alati koma.

Vaatle järgmisi lauseid.

1. Suusatasin mööda rada, **mis** suundus metsa poole.
2. Varsti on ees suusavõistlus, **mille** tahaksin võita.
3. See oli rebane, **keda** me metsas nägime.
4. Pildistasin mõnd kuuske, **millel** oli paksult lund.
5. Vastutulija ei olnud see, **kelleks** ma teda pidasin.

|| Lauses asetatakse **koma** sõnade kes, mis (keda, mida, kelle, mille jne.) ette.

Töövihikust nr. 95 ja 96.

KÄÄNAMINE. (Järg.)

linn-SÕNADE KÄÄNAMINE.

Kuidas tunneme teiste seast linn-sõnu ära (vt. lk. 30)?

Võrdle sõna linn sõnaga sepp. Mitmesilbilised nad on? Mitmekordse kaashäälikuga nad lõpevad? Kuidas hääldame nendes sõnades täishäälikut?

Võrdle sõna *linn* käänamist sõna *sepp* käänamisega.

	Ainsus		Mitmus	
Nimetav	sepp	linn	sepa/d	linna/d
Omastav	sepa	linna	seppa/de	linna/de
Osastav	seppa	linna	seppi	linnu e. linna/sid
Sisseütl.	sepa/sse e. seppa	linna/sse e. linna	seppa/de/sse	linna/de/sse
		jne.		

Häälda: *suure linna* (ains. omastav), *suurt linna* (ains. osastav) ja võrdle neis **nn** pikkust. Mida märkad?

Miks kirjutame ains. omastavas ja osastavas *linna* ühtmoodi, kuigi **nn** pikkus on erinev?

|| Ka *linn*-sõnad kuuluvad *sepp*-sõnade hulka.

Töövihikust nr. 97.

Harjutus 76. Kirjuta lauseid järgmiste *linn*-sõnadega (ka mitmuses): *puss, buss, dress, pann, lill, tamm, vurr, loss*. Pealkirjaks: *Lauseid linn-sõnadega*.

Harjutus 77. Aseta sulgudes olevad sõnad nõutavasse käändesse. Pealkirjaks: *Käänamine*.

1. Selles raamatus on (jutt — *m. os.*) (näkk, metsakoll, kratt — *m. seestütl.*), kavalatest (rehepapp ja sepp — *m. seestütl.*), maa alla vajunud (loss, imerätt — *m. seestütl.*) ja paljust muust seesugusest. 2. „... (sarv — *m. nim.*) segi (sikk — *m. alalütl.*), (sikk ja sokk — *m. alalütl.*)“. 3. Ilme kootud (rätt, sall, jakk, sokk ja sukk — *m. alalütl.*) on maitsekad (värv ja ilus muster — *m. nim.*). 4. Hommikuvaikuses kandus (küla — *a. seestütl.*) meieni (kukk — *m. om.*) kiremist, (lammas ja tall — *m. om.*) määgimist, (hobune — *m. om.*) hirnumist, (sönn — *m. om.*) jõuramist, (lehmakell — *m. om.*) kilksumist, (põrsas —

m. om.) ruigamist. 5. Kuum kohv (kann — *m. seesütl.*) ootas (tass — *m. sisseütl.*) valamist. 6. Hakkasime koristama töökoja (ümbrus — *a. os.*), kus oli igasugust koli: (plekitükk, traadijupp, raualatt, kett, tross — *m. os.*). 7. Korjasime vihmade vett (tünn ja vann — *m. sisseütl.*). 8. Panin (dress — *a. om.*) selga, villased (sokk — *m. nim.*) jalga ja (rätt — *a. om.*) pähe.

Lühendid: *nim.* = nimetav *om.* = omastav *os.* = osastav

Harjutus 18. Aseta sulgudes olevad sõnad nõutavasse käändesse. + sõnade vahel nõuab kokkukirjutamist (liit-sõna). Pealkirjaks: *Käänamine*.

1. Siin võetakse vastu tellimusi (sukk, sokk, kinnas, müts, rätt ja sall — *m. om.*) kudumiseks ning (vatt-tekk *m. om.*) tegemiseks. 2. Urve tikkis (toasuss — *m. alaleütl.*) (lill — *a. om.*) + õisi ja õie + (nupp — *m. os.*). 3. Valisin lõunaks herne + (supp — *a. om.*), pikkpoisi, (tükk — *a. om.*) õunakooki ja (tass — *a. om.*) (tee — *a. os.*). 4. Selles metsa + (tukk — *a. seesütl.*) on rohkesti (tamm — *m. os.*) ja (hall lepp — *m. os.*). 5. (Kütt — *m. nim.*), (püss — *m. nim.*) õlal, (puss ja padrun — *m. nim.*) vöö, sammusid (Mikk — *a. om.*) kannul (pikk samm — *m. kaasaütl.*) läbi (lepp — *a. om.*) + võsa sinnapoole, kus oli (sokk — *a. os.*) nähtud. 6. Tuši + (pott — *m. nim.*) on (kapp — *a. seesütl.*) (lukk — *a. om.*) taga. 7. (Vilu — *m. om.*) ilmadega kanna (pikk sukk — *m. os.*). 8. Kastmiseks oli vett (tünn, pütt ja vann — *m. seesütl.*). 9. Ära näita (näpp — *a. kaasaütl.*)! 10. (Nüri — *m. om.*) tööriistadega ei saa teha (hea töö — *a. os.*).

pesa-SÖNADE KÄÄNAMINE.

Vaatle sõna *pesa* käänamist.

		Ainsus	Mitmus
Nimetav	<i>mis?</i>	pesa	pesa/d
Omastav	<i>mille?</i>	pesa	pesa/de

Osastav	<i>mida?</i>	pesa	pesa/sid e. pesi
Sisseütl.	<i>millesse?</i>	pesa/sse e. pessa jne.	pesa/de/sse

Missugused käänded sõnast *pesa* on täiesti ühtmoodi? Missugune on mitmuse tunnus?

Harjutus 79. Leia antud sõnadest *pesa*-sõnad (pea silmas: ains. nimetav, omastav ja osastav on kõik ühtmoodi) ja kirjuta nad välja. Pealkirjaks: *pesa-sõnad*.

ema, *tädi*, *onu*, *male*, *kruvi*, *karu*, *nimi* (om., os. — *nime*), *paha*, *pada* (om. — *paja*), *pime*, *kabe*, *ase*, *janu*, *ladu* (om. — *lao*), *vilu*, *südi*, *rehi* (om. — *rehe*), *maja*, *tuju*, *jahe*, *küla*, *sõda* (om. — *sõja*), *oda*, *rida* (om. — *rea*), *tragi*, *pori*, *lumi* (om. — *lume*, os. — *lund*), *tige*, *võre*, *rahu*, *kerä*, *mari* (om. — *marja*), *mõru*, *uba* (om. — *oa*).

Kääna suuliselt sõna *ema*. Missuguses käändes teevad mõned sõna *ema* käänamisel vea?

Töövihikust nr. 98 ja 99.

Meenuta, missuguseid vigu tehakse sõnade *vilu*, *mõru*, *nüri*, *südi* ja *tragi* (*pesa*-sõnad) käänamisel.

Harjutus 80. Kirjuta lauseid, milles sõnad *vilu tuba* (a. om. — *toa*), *nüri nuga* (a. om. — *noa*) ja *mõru rohi* (a. os. — *rohtu*) esinevad ainsuse omastavas ja osastavas ning mitmuse nimetavas ja omastavas.

Näidis.

pesa-sõnad.

Küta *vilu toa* (mille?) ahju! Soovin magamiseks *vilu tuba* (mida?). Vilud toad (mis?) on niisked. Vilude tubade (mille?) aknad on põhja poole.

mõte-SÕNADE KÄÄNAMINE.

Missugused sõnad käänduvad nagu sõna *mõte* (vt. lk. 53)?
Vaatle sõna *mõte* käänamist.

	Ainsus	Mitmus
Nimetav:	<i>mis?</i>	<i>mõtte/d</i>
Omastav:	<i>mille?</i>	<i>mõtte/te</i>
Osastav:	<i>mida?</i>	<i>mõtte/id</i>
Sisseütlev:	<i>millesse?</i>	<i>mõtte/te/sse</i>

jne.

1. Mida näitavad nooled?
 2. Ainsuse osastava lõpp on *-t* (*mõtte/t*). Missugune on mitmuse tunnus?
 3. Leia 2 paari käändeid, mis teineteisest erinevad ainult sulghäälikute pikkuse poolest.
 4. Võrdle veel kord *mõte* ja *sepp* käänamist (vt. lk. 53). Mille poolest nad erinevad?
- Kääna suuliselt *mõte* ainsuses ja mitmuses lõpuni.
Ütle lauseid, milles esineb sõna *mõte*.

Töövihikust nr. 100 ja 101.

Harjutus 81. Aseta sulgudes olevad sõnad nõutavasse käändesse. Pealkirjaks: *Käänamine*.

1. Täna võimlemistunnis harjutasime kõrgus+(hüpe — *a. os.*).
2. Kõrgus+(hüpe — *a. seestl.*) tuli esimeseks Peet.
3. Tal õnnestusid kõik (hüpe — *m. nim.*).
4. Kordasin (võte — *a. os.*) mitu korda.
5. (Tõke — *a. om.*)+jooksus (jooksja — *m. nim.*) nagu lendasid (tõke — *m. seestl.*) üle.
6. Ükski ei ajanud (tõke — *m. os.*) maha.
7. Tuupimisel ei ole (mõte — *a. os.*).
8. Katsu alati õpitava (mõte — *a. seestl.*) aru saada!
9. VII kl. (õpilane — *m. nim.*) tegid (hape — *m. kaasütl.*) katseid.
10. (Tuletikk ja hape — *m. os.*) ei tohi hoida (laps — *m. alaleütl.*) kättesaadavalt.
11. Kolhoosnikud vedasid (kool —

a. alaleütl.) (küte — *a. os.*). 12. (Küte — *a. om.*)+veol oli ka Aini isa. 13. (Lepe — *a. seestütl.*) tuleb kinni pidada. 14. Kogu tee liikusime (lepe — *a. om.*)+märkide järgi. 15. Ärge tehke suvel (mets — *a. seesütl.*) (löke — *m. os.*)! 16. (Löke — *a. seestütl.*) võib mets süttida. 17. (Läte — *a. alaleütl.*) olid (rake — *m. nim.*) ümber tehtud. 18. (Läte — *a. om.*) vees ei olnud (sete — *a. os.*).

Harjutus 82. Aseta sulgudes olevad sõnad nõutavasse käändesse. Pealkirjaks: *Käänamine.*

1. Siiri (õpe — *a. om.*)- ja (jutt — *a. om.*)+(raamat — *m. nim.*) olid korralikult riiulil. 2. Kingsepa töölaud oli täis (täke ja jutt — *m. os.*). 3. Hobune tegi (pikk hüpe — *a. om.*) ja ületas kergesti (latt — *m. seestütl.*) (tõke — *a. om.*). 4. Kan-geid (hape — *m. os.*) tuleb hoida (kapp — *a. seesütl.*) (lukk — *a. om.*) taga. 5. Seda (riidetükk — *a. os.*) kasutas mees päeval (voodikate — *a. saav*), öösel aga (tekk — *a. saav*). 6. And-sin (kass — *m. alaleütl.*) (kalarape — *m. os.*) ja mõne (kala-tükk — *a. om.*). 7. (Pioneer — *m. nim.*) õppisid (lipp — *a. om.*)+viibetega (lepe — *a. om.*)+märke edasi andma. 8. Geograafias selgitati (läte, oja ja jõgi — *m. om.*) (teke — *a. os.*). 9. Katsu ülesantud (tükk — *a. sisseütl.*) süve-neda ja selle (mõte — *a. seestütl.*) aru saada! 10. Tõnn võt-tis (tükk — *a. om.*) niiti ja õmbles (tuulejakk — *a. alaleütl.*) uue (tripp — *a. om.*). 11. Võimlemistunniks on vaja suuri (pall, kepp, matt — *m. os.*) ja (pikk latt — *a. os.*).

KAS ON MEELES?

X

Vastused leiad õpiku lõpust.

1. Vasta küsimusele sulus oleva sõnaga.
Missuguses olukorras oli poiss? (*kimp*)
Milles olid terad? (*kott*)

Kuidas oli uks? (*lukk*)
Mismoodi olid silmad? (*auk*)
Milles oli palju õisi? (*kimp*)
Kus on loomad? (*laut*)
Mismoodi olid koera kõrvad? (*lont*)
Kus on kapp? (*nurk*)

2. Silbita sõnad

*uurija, ajajärk, veehaldjas, ekskursioon, hoia, oja, oja, sotsia-
listlik, saiasööja, raadio, miljon, Tiiu, ajas, aias.*

3. Mis käändes on järgmised sõnad?

kanana, vagaga, oksaks, liinini, passisse, titadeta, tasse.

4. Mitu häälikut on neis sõnus?

sinine, saabas, süttib, kassisse, riiuta.

5. Kirjuta 6 paari sõnu, mis teineteisest erinevad ainult alguses oleva *h* poolest.

TEGUSÕNA.

Vaatle pildilt, mida timurlased seal toimetavad. Anna igale pioneerile nimi ja ütle, mida ta teeb.

Harjutus 83. Kirjuta lühidalt üles, mida keegi teeb. Tõmba tegevust näitavaile sõnadele joon alla.

Näidis.

Timurlased tööl.

Timurlased abistavad vanakest. Andres ja Luule saevad puid. Urmas

|| Tegevust näitavaid sõnu nimetatakse **tegusõnadeks**.

Vaatle järgmistes lausetes esinevaid tegusõnu.

Kas te olete lugenud raamatut „Timur ja tema meeskond“? Selle raamatu kirjutas Arkadi Gaidar ja sai nii timurlaste liikumise algatajaks. Suure Isamaasõja ajal abistasid timurlased neid, kelle pojad või mees olid läinud frondile kodumaad kaitsma või olid seal langenud. Ka praegu leidub timurlastele tööd. Kas olete seda arutanud, keda teie saaksite abistada? Või ei ole te seda veel teinud?

Ärge abivajajaid unustage!

TEGUSÕNA VORME.

- kirjutas (mida tegi?)
sai (mida tegi?)
abistasid (mida tegid?)
kaitsma (mida tegema?)
saaksite (mida teeksite?)
abistada (mida teha?)

11. olete lugenud (*mida olete teinud?*)
 olid läinud (*mida olid teinud?*)
 olid langenud (*mida olid teinud?*)
 olete arutanud (*mida olete teinud?*)
 ärge unustage (*mida ärge tehke?*)
 ei ole teinud (*mida ei ole teinud?*)

Igast tegusõnast saab moodustada väga palju vorme.

Mõningaid tegusõna vorme väljendatakse ühe sõnaga (vt. I rühm), mõned aga koosnevad mitmest, kahest või kolmest sõnast (vt. II rühm). Lauses ei asetse need sõnad alati üksteise kõrval.

Meenuta, mitu vormi sai moodustada igast nimisõnast?

Töövihikust nr. 102.

ma- JA da-TEGEVUSNIMI.

Harjutus 84. Loe pala. Esita seal esinevate tegusõnade vormide kohta küsimus ja ütle *ma*-vorm.

Tegusõnade vormid on trükitud sõrendatult.

Liiklusõnnetus.

1. Vaevalt kõlas hele kellahelin läbi avara koolimaja, kui see täitus suminaga nagu mesipuu. Tunnid lõppesid ning õpilased kiirustasid koduteele.

Juba jooksis kiirelt läbi salgake nooremate klasside õpilasi koolimajast tänavale. Lembit haaras oma sõbralt Heinolt portfelli ja pistis nagu nool mööda sõiduteed jooksmas. Heino ja teised poisid söötsid talle järele. „Kõndige ilusasti kõnniteel!“ manitsesid neid vanemate klasside õpilased, kuid poisid ei võtnud neid kuulda.

Jooksnud nii natuke maad, jõudsid poisid elavasse liikluskeerisesse. Ka siin ei jätnud poisid jooksmist.

*2. Äkki nägi Lembit, et Heino saab ta kätte. Kuidas nüüd pääseda? Lembit vaatas kiiresti ringi. Eemalt tulid autod. „Kui nüüd autode eest üle tänava lipsata, siis Heino mind kätte ei saa, sest autod jäävad talle ette,“ välgatas Lembitu peas mõte.

Aga mis juhtus? Kui Lembit sõiduteele tormas, sattus ta auto ette. Ta oli autode kiirust valesti hinnanud. Ainult see, et autojuht pidurdas järsult ja suutis veidi kõrvale tõmmata, vältis suurema õnnetuse. Lembit sai vaid mük-sata ja kriimustada. See oli ainult õnnelik juhus, et ta ei saanud seesuguseid vigastusi, mis oleksid ta eluaegseks sandiks teinud. Ja kaugel see surmgi temast oli!

|| Kõiki tegusõnu saab väljendada *ma*-vormis (kõla/**ma**, täitu/**ma** jne.). *ma*-vormi nimetatakse **ma-tegevusnimeks**. *ma*-tegevusnimi vastab küsimusele *mida tegema?*

Mida olete juba õppinud *pp*-, *tt*-, *kk*-sõnade (*õppima*, *sattuma*, *hakkama*) *ma*-vormi ehk *ma*-tegevusnime kohta (vt. lk. 56)?

Moodusta suuliselt lauseid, milles esineb tegusõna *hakkab*, *hakkas*, *peab* või *pidi* ja *ma*-tegevusnimi.

Näiteks.

Kevad hakkab tulema (*mida tegema?*). Talv peab taganema (*mida tegema?*).

Paljudes pikkades tegusõnades (*ma*-tegevusnimes 4 silpi) on *-ma* ees silp *-ta-* (*kirjuta/ma*) või *-da-* (*paranda/ma*).

-ta-

kir-ju-ta-/ma

õ-pe-ta-/ma

sil-bi-ta-/ma

kas-va-ta-/ma

ko-ris-ta-/ma

täishäälikute ja *s-i* järel **-ta-**

-da-

kir-jel-da-/ma

pa-ran-da-/ma

kum-mar-da-/ma

l, *n*, *r-i* järel **-da-**

Töövihikust nr. 103, 104 ja 105.

Harjutus 85. Leia tegusõnadele *kõnelema, käima, jooksmata, hüüdma, naerma* lisaks rohkesti tegusõnu, mis väljendavad samasugust või enam-vähem samasugust tegevust.

Näidis.

Sarnased tegevused.

kõnelema — rääkima, vestlema, lobisema, jne.
käima — astuma, jne.
jooksmata — lippama, jne.
hüüdma — hõikama, jne.
naerma — itsitama, jne.

Töövihikust nr. 106.

Vasta suuliselt järgmistele küsimustele!

1. Mida sai eile väljas teha?
2. Mida tuleb koolis teha?
3. Mida võib pärast tunde teha?
4. Mida on vaja kodus teha?
5. Mida tuli tänaseks eesti keele tunniks teha?

Vaatle niisuguseid tegusõna vorme, mis vastavad küsimusele *mida teha?*

<i>Mida teha?</i>	<i>Mida teha?</i>	<i>Mida teha?</i>
mängi/ da	kääna/ ta	tuu/ a
õppi/ da	pööra/ ta	käi/ a
laul/ da	haka/ ta	vii/ a
kirjuta/ da	joos/ ta	

|| Tegusõna vormi, mis vastab küsimusele *mida teha?*, nimetatakse **da-tegevusnimeks**.
|| *da-tegevusnime* tunnuseks on **-da**, **-ta** või **-a**.

Vaatle, missugustel tegusõnadatel on *da-tegevusnime* tunnus alati **-da**, missugustel alati **-ta**.

I. Alati -da:

1. õmmel/da
laul/da
veen/da (uskuma panna)
naer/da	}	kui da-tegevusnime tunnu-
se ees on l, n, r
2. kirjuta/da
joonista/da
kirjelda/da
paranda/da
kummarda/da		

II. Alati -ta:

seis/ta
maks/ta
joos/ta	}	kui da-tegevusnime tunnu-
se ees on -s

|| Tegusõnast *jooksma* on da-tegevusnimi **joosta** (mitte: *jooksta*).

Töövihikust nr. 107—110.

Harjutus 86. Kirjuta rohkesti lauseid, milles esineb sõna *joosta* (mida teha?). Pealkirjaks: *Lauseid sõnaga „jooksma“*.

Kordamiseks töövihikust nr. 111—116.

PÖÖRAMINE.

PÖÖRDED, AINSUS JA MITMUS.

Vaatle tegusõna *kirjutama* vorme järgmistes lausetes.

Anne, Marju ja Rein — kõik kirjutavad midagi.

„Ma kirjutatan tädile kirja. Kellele sina, Marju, kirjutad ja kellele kirjutab Rein?“

„Me kirjutame Männipalu kooli pioneeridele.“

„Mida te neile kirjutate?“

„Üht-teist meie oma pioneerirühma elust.“

Missugustes vormides tegusõna kirjutama eelnevates lauses esines, seda vaata alljärgnevast.

Ainsus.

1. pööre: (ma) kirjuta/**n** (mida teen?)
2. pööre: (sa) kirjuta/**d** (mida teed?)
3. pööre: (ta) kirjuta/**b** (mida teeb?)

Mitmus.

1. pööre: (me) kirjuta/**me** (mida teeme?)
2. pööre: (te) kirjuta/**te** (mida teete?)
3. pööre: (nad) kirjuta/**vad** (mida teevad?)

Tegusõna vormide moodustamist nimetatakse **pööramiseks**.

Tegusõna pööratakse **ainsuses** ja **mitmuses**. Ainsuses ja mitmuses on kummaski **kolm pööret**: 1., 2. ja 3. pööre.

Ainsuse 1. pöörde lõpus on *-n*

2. " " " *-d*

3. " " " *-b* (olevikus)

Mitmuse 1. pöörde lõpus on *-me*

2. " " " *-te*

3. " " " *-vad* (olevikus)

Nali.

Õpetaja: „Kui sa laulad, siis sa ütled: „Ma laulan.“ Kui su pinginaaber Ott hakkab laulma, kuidas sa siis ütled?“

Õpilane: „Ütlen: „Jäta järele!““

Töövihikust nr. 117.

Harjutus 87. Jätka tegevuste loetlemist.

Mida keegi teeb.

1. Koolis lapsed kirjutavad, jne.
2. Võimlemistunnis marsime, jne.
3. Kas te, poisid, tööõpetuse tunnis ka saete, hõoveldate, jne.
4. Tiiu õmbleb, jne.
5. Liina aitab alati ema: pühib põrandaid, jne.
6. Tarmo armastab sportida: ujuda, korvpalli mängida, jne.
7. Kevadel hakkame kooliaias maad kaevama, jne.

Missuguse kirjavahemärgi asetame nende sõnade vahele, mida me loetleme?

AJAD.

Harjutus 88. Loe pala nii, et sõrendatult trükitud tegusõnad näitaksid praegu toimuva tegevuse asemel möödunud tegevust.

Keksu mängimas.

On ilus õhtupoolik.

Küsin emalt, kas võin naabriperet külastada. Meil on kodus niisugune kord, et tuleb alati küsida, kui tahad kuhugi kaugemale minna.

Emal lubab. Panen kampsuni kiiresti selga ja ruttan välja.

Naabrite pool tüdrukud juba ootavad mind. Kraabime kiiresti keksukasti piirid siledasse kõvasse kohta, loosime ja hakkame mängima. Anne alustab esimesena.

Võidab Anne. Pärast võidan ka mina ja võidavad

teisedki. Aeg möödub kiiresti ja lõbusasti. Kui hakkab hämaruma, läheme kõik koju.

Kodused juba ootavad mind. Vahetan jalatsid, pesen käed ja siis asume kõik õhtust sööma.

Tegevus saab toimuda kahes **ajas**: olevikus ja minevikus. **Olevik** näitab, et tegevus toimub praegu, käesoleval ajal.
Minevik näitab möödunud tegevust.

Nali.

Õpetaja: „Kuulake hoolega: ma ujun, sa ujud, ta ujub...
Mis aeg see on?“

Õpilane: „Suveaeg.“

Meenuta, kuidas kirjutatakse minevikus *pp-*, *tt-*, *kk-sõnu* (*õppima*, *ruttama*, *hakkama*)? Vaata lk. 56.

Harjutus 89. Kirjuta palas „Keksu mängimas“ sõrendatult trükitud tegusõnad välja.

Näidis.

Olevik ja minevik.

Praegu toimuv tegevus —	Möödunud tegevus —
olevik	minevik
on	oli
küsin
.....

jne.

Möödunud tegevust, minevikku, väljendatakse kas ühe või kahe tegusõnaga, näiteks:

Emal lubas. Panin kampsuni selga ja ruttasin välja.
Kas te olete keksu mänginud? Anne oli enne teisi koju läinud.

Töövihikust nr. 118.

Harjutus 90. Leia antud lausetest olevikus olevad tegusõnad ja ütle, mitmendas pöördes nad on.

1. Ma arvasin, et sina pakid tassid kasti ja tassid kasti ning pakid autole. 2. Kas sa lokid juukseid või on sul loomulikud lokid? 3. Kuulsin, et stardid on 5-minutiliste vaheaegadega ja et sina stardid viimasena. 4. Kui sa need pöörad vasakule pöörad, avaneb kapi uks. 5. Need küünid on nii kõrged, et vaevalt küünid heinu üles andma. 6. Miks sa seda salgad, et tead, kuhupoole salgad liikusid? 7. Kuidas te julgete end julgete kilda arvata! 8. Kas siin pakis on need kingid, mis sa emale kingid? 9. Kas te ise tõlgite töö vene keelde või tuleb tõlkide abi kasutada? 10. Kui sa teed meile teed, siis võid meie võid võtta. 11. Mulle näib, et kruvid kruvid valesse kohta. 12. Kas te tulede juurde tulete? 13. Kui sa end haavad, seo haavad puhta sidemega kinni.

pöör — sulgur, mille keskel on völl (pööra saab vasakule ja paremale pöörata); küündima — ulatuma (olevik: küünin, küünid ine.)

Niisugused laused on halvad. Ühes ja samas lauses on kirjutamise poolest või kõlaliselts ühesuguseid, kuigi erineva tähendusega sõnu ja see võib lugeja segadusse ajada.

Püüa lausetes mõningaid sõnu teistega asendada, et laused paremaks saaksid.

Näidis. 1. Ma arvasin, et sina pakid tassid kasti ja viid selle ning kompsud autole.

Järgnevalt õpime tundma ühesõnalist minevikku.

Vaata tegusõna kirjutama pööramist minevikus.

Minevik.

Ainsus.

1. pööre:	(ma)	kirjuta/si/n	(mida teg/i/n?)
2. „	(sa)	kirjuta/si/d	(mida teg/i/d?)
3. „	(ta)	kirjuta/s	(mida teg/i?)

Mitmus.

1. pööre: (me) kirjuta/si/**me** (mida teg/i/**me**?)
2. „ (te) kirjuta/si/**te** (mida teg/i/**te**?)
3. „ (nad) kirjuta/si/**d** (mida teg/i/**d**?)

Võrdle olevikus (lk. 92) ja minevikus pööratud sõnade lõppe. Mille pooldest nad erinevad?

|| Mineviku tunnuseks on **-si-** (kirjuta/si/n), **-s** (kirjuta/s), **-i** (teg/i/n, teg/i).

Vaatle lõiku ühest 1905. aastal väljaantud grammatikast. Lõik on siinkohal antud praeguses trükikirjas.

Minevik on see aeg, mis juba mööda on läinud, näit.: palusin, tegin, olin, kuulsid, läksid, tulid, katsus, kargas, otsis jne., palusime, tegime, olime, kuulsite, läksite, tulite, katsusivad, kargasivad, otsisivad jne.

Mitmendat pööret väljendati vanasti teisiti? Kuidas nüüd öeldakse?

Praegugi kõneldakse mõnel pool *nad läksivad, nad elasivad* jne. Seda peetakse nüüd veaks. Ära seesugust mitmuse 3. pööret tarvita!

Harjutus 91. Leia olevikus ja minevikus olevad tegusõnad. Kirjuta nad välja, eralda püstkriipsuga lõpp ja mineviku tunnus ning määra pööre.

Tallinnas

25. veebruaril 19...

Kallis vennapoeg!

Eelmine kord kirjutasid Sa, et te hakkasite vennaga marke korjama. See meeldib mulle.

Koolipõlves korjasime peaaegu kõik midagi. Kooli lõpetamisel oli mul juba päris hea koguke vanu rahasid ja marke. Rahad andsin varsti ühele tuttavale. Marke aga korjan praegugi. Hiljuti sain meie markide õhulaevadega seeriad täis.

Sa palusid kirjadele kleebitud marke mitte ära visata, vaid teile saata.

Vaatasin oma ülejäägid läbi ja korjasin sealt teile hea hulga-kese Nõukogude Liidu vanemaid marke. Andsin nad ühe oma tut-tava kätte. Ta sõitis eile Võrru ja lubas need Sulle üle anda.

Tean paljusid, kes kunagi marke korjasid, kuid hiljem sellest loobusid. Ärge teie nii tehke! Püüan teid omalt poolt nõu ja mar-kidega aidata.

Kõigile palju tervisi! Teile, poisid,
aga lisaks palju püsivust!

Onu

Andres.

Näidis.

Minevik.

kirjuta/si/d — a. 2; hakka/si/te —

Missugused sulghäälikud kirjutatakse harilikult p, t, k, s ja h kõrvale?

Harjutus 92. Pööra kirjalikult minevikus tegusõna *andma*.
Pealkirjaks: *Minevik*.

Mis sõna *andma* pööramisel varem õpitust meenus (vt. lk. 37)?

Kontrolli, kas teised *andma*-sõnad on veel meeles.

Töövihikust nr. 119.

KAS ON MEELES?

XI

Vastused leiad õpiku lõpust.

1. Kirjuta sõnad nõutavas käändes.
soo, isa, dress, lõke, sepp — ains. osast.;
hape, pann, tutt, mõru, jänes — mitm. omast.;
pakk, vilu, kate, buss — ains. seesütl.
2. Loetle sõnu, mille ette lauses tuleb panna koma.

3. Moodusta antud sõnapaaridest liitsõnu. 1. sõna aseta ainsuse omastavasse.

papp, rull
mõte, kriips!
põll, riie
tõke, puu

vilu, võitu
hüpe, latt
buss, sõit

4. Aseta lünka kodu või koju.
läksin, läksin poole, tulin poolt,
tahan

5. Poolita laboratoorium, seeria, deklamatsioon, muuseum.

6. Kuidas tunda ära pesa-sõnu?

PÖÖRAMINE. (Järg.)

õppima JA hakkama PÖÖRAMINE.

Meenuta, mida me juba teame õppima- ja hakkama-sõnadest (vt. lk. 55 ja 56).

Vaatle õppima ja hakkama pööramist olevikus. Mida märkad?

Olevik.

Ainsus.

1. pööre (ma)	õpi/n	hakka/n
2. „ (sa)	õpi/d	hakka/d
3. „ (ta)	õpi/b	hakka/b

Mitmus.

1. pööre (me)	õpi/me	hakka/me
2. „ (te)	õpi/te	hakka/te
3. „ (nad)	õpi/vad	hakka/vad

Pööra kirjalikult olevikus küttima (kütin) ja ruttama (ruttan).

Vaatle õppima- ja hakkama-sõnu. Kuidas neid teiste seast ära tunda?

õppima	— (ma) õpin	hakkama	— (ma) hakk
küttima	— „ kütin	ruttama	— „ rutt
tikkima	— „ tikin	hüppama	— „ hüpp
noppima	— „ nopin	lökkama	— „ lökk
kittima	— „ kitin	töttama	— „ tött

Aga: süttima — (ma) süttin } kõikides vormides tt
vettima — „ vettin }

|| õppima-sõnadel on ma-vormi lõpus **-ima**, hakkama-sõnadel aga **-ama**.
|| õppima-sõnade hulka ei kuulu süttima, vettima.

Harjutus 93. Kirjuta sulgudes olevad sõnad olevikus.

Matkale.

Ahto (pakkima) toidukraami, Indrek (sättima) õngetarbeid, Andres (lakkima) spinningu vart, Leho (kükkimä) põrandal ja (lappima) õhukummi, Mart (lappama) pesukraami kokku ja (toppima) seda kotti, Toomas (koppima) midagi oma ratta kallal, Meeme (lappama) reisijuhti ja (noppima) siit-sealt teatmeid. Viivi (tikkima) viimast vimplit ja (nokkima) poisse, et küll nad matkal viimas (vettima). Kõik (ruttama), sest väljasõiduaeg (hakkama) kätte jõudma.

Kell 12 (lakkama) askeldused. Poisid (lökkama) rattad käekõrval õuest välja ja (hüppama) sadulasse. Algab matk sinna, kus (lokkama) viljaväljad, (kohisema) metsad, (rökkama) linnud ja (sillerdama) järvesilmad. Juba täna õhtul (süttima) kusagil lõkketuli.

vimpel — kolmnurkne lipuke

|| pp-, tt-, kk-tegusõnad jagunevad 3 rühma: süttima-, õppima- ja hakkama-sõnad.

Vaatle *uma-lõpuliste pp-, tt-, kk-tegusõnade (rappuma, rippuma, sattuma, kukkuma)* vorme ja võrdle neid *süttima, õppima ja hakkama* vormidega.

rappu/ma	rippu/ma	sattu/ma	kukku/ma
rappu/n	ripu/n	satu/n	kuku/n
rappu/da	rippu/da	sattu/da	kukku/da

Missuguse sõna vormidega ühtivad *rappuma* vormid?

Missuguse sõna vormidega ühtivad *rippuma, sattuma, kukkuma* vormid?

|| *uma-lõpulistest pp-, tt-, kk-tegusõnadest pööratakse nagu õppima rippuma (ripub), sattuma (satub), kukkuma (kukub), uppuma, pakkuma, tukkuma, lakkuma ja veel mõned. Ükski uma-tegusõna ei pöördu nagu hakkama.*

Uuri, missuguse sõna vormidega ühtivad *lõppema* vormid (*lõpen, lõppeda*).

Kokkuvõte.

|| Nagu *õppima* pööratakse **kõiki** *ima-lõpulis* *pp-, tt-, kk-tegusõnu*, tegusõna *lõppema* ja mõningaid *uma-lõpulis* tegusõnu (*rippuma, sattuma, kukkuma* jt.).

Töövihikust nr. 120.

Meenuta, kuidas kirjutatakse *pp-, tt-, kk-sõnad* minevikus (vt. lk. 56).

Vaatle *õppima* ja *hakkama* pööramist minevikus.

Minevik.

Ainsus.

1. pööre: (ma) õppi/si/n hakka/si/n
2. „ (sa) õppi/si/d hakka/si/d
3. „ (ta) õppi/s hakka/s

Mitmus.

1. pööre: (me) õppi/si/me hakka/si/me
2. „ (te) õppi/si/te hakka/si/te
3. „ (nad) õppi/si/d hakka/si/d

Meenuta, mida õppisime mineviku mitmuse 3. pöörde kohta (vt. lk. 96).

Töövihikust nr. 121.

Vaatle pp-, tt- ja kk-sõnade da-tegevusnime.

õppima-sõnad

(vaja) õppi/da
paku/da
kütti/da

hakkama-sõnad

(tuleb) haka/ta
hüpa/ta
ruta/ta

sulghäälik **ülipikk**, da-tegevusnime tunnus **-da**

sulghäälik **pikk**, da-tegevusnime tunnus **-ta**

|| õppima-sõnadel on da-tegevusnime tunnus **-da**, hakkama-sõnadel **-ta**.

Harjutus 94. Kirjuta sulgudes olev sõna da-tegevusnimes. Pealkirjaks: da-tegevusnimi.

tuleb (pakkima); ära lase (nokkima); tahtis (näppama); ähvardab (lõppema); aita (lökkama); katsun (tukkuma); andis (trükkima); lase (lippama); ei tohi (küttima); ei taha (näkkama); katsu (leppima); ei saa (hüppama); ei taha (lakama); saab (tekkima); lase (müttama); mõistab (kittima); on vaja (pakkuma).

Töövihikust nr. 122.

KIRI.

Vaatle kirju (õpikust lk. 96, töövihikust lk. 11 ja alljärgnevat).

Tallinnas

.....
(kuupäev)

Armas poiss!

Sain eile Sinult kirja. Suur aitäh tervituste eest! Rõõmustasin, et Sul koolis hästi läheb ja et kodused on kõik terved.

Sa kirjutad, et Su sõber Mikk ehitab valmisosadest ühte laevamudelit. Laev tulevat väga tore.

Mulle tundub, et Sa tahaksid ise ka midagi säärast ehitada. Miks Sa seda otse välja ei ütle! Kindlasti saaksin Sulle siit niisuguse ehituskomplekti hankida. Küsi Mikult, mis on selle komplekti nimi ja kust ta vend selle siit ostis. Teata siis sellest mulle. Muidu ostan Sulle viimati midagi niisugust, mida Sa ei ihalda.

Kursused lõpevad meil 10 päeva pärast. Varsti saan jälle koos teiega olla.

Olge vennaga tublid ja õppige hästi!

Tervisi emale ja teistele
kodustele!

Sinu

isa.

ehituskomplekt — täielik kogus osi, millest saab ehitada näiteks laeva- või lennukimudeli või midagi muud

Kirjas kirjutatakse sõna *sina* (kõikides vormides) suure algustähega (*Sina, Sa, Sinu, Su, Sind, Sinule, Sulle, Sinuga* jne.).

Kirja omastele ja lähedastele tuttavatele, sõpradele alustame südamliku pöördumisega kirja saaja poole (*Armas poiss! Kallis vennapoeg! Minu kallid lapsed! Kallis Koidu!* jne.).

Vähem tuttavate poole pöördudes sõnu *kallis, armas* ei tarvitata. Kirja alustatakse sel puhul sõnadega *Tervitus! Tervist, Arne! Tere, Alma!*

Kirja lõpus on soove ja tervitusi sisaldavad hüüdlauseid.

Missugused on need lk. 96 ja 102 olevates kirjades?

Vähem tuttavale soovitakse lõpus ainult *Tervisi!* või *Ter-
viseid!*

Kiri lõpeb saatja nimega (*Hilda*) või sõnadega, mis näita-
vad, kes on kirja saatja (*Onu Andres. Sinu isa*).

Harjutus 95. Kirjuta kellelegi sugulasele (vanaisale, vana-
emale, tädile, onule) või sõbrale kiri. Jutusta talle oma kooli-
uudiseid (kuidas õppimine läheb, mis koolis viimasel ajal on
huvitavat olnud jne.). Kirjas sugulastele kirjuta ka, kuidas
kodused elavad.

Kirja lõpuosas kirjuta, et käisid fotograafi juures ja saa-
dad nüüd oma pildi. Sõbralt võib paluda, et ta saadaks ene-
sest foto, kui see on tal võimalik.

PÖÖRAMINE.

(Järg.)

KÄSKIVAD VORMID.

Käsud, soovid ja hüüded.

sa tule!	ta, nad tul/gu!	te tul/ge!
„ kirjuta!	„ „ kirjuta/gu!	„ kirjuta/ge!
„ jookse!	„ „ jooks/ku!	„ jooks/ke!
„ tee!	„ „ teh/ku!	„ teh/ke!

|| Tegusõna **käskiv vorm** on kas tunnusetu (*tule, tee*)
või **tunnusega** *-ge, -ke, -gu, -ku* (*tul/ge, teh/ke, tul/gu,*
teh/ku).

Nali.

Õpetaja: „Muutke jutustav lause „Hobune jookseb“ küsi-
lauseks!“

Õpilane: „Kas hobune jookseb?“

Õpetaja: „Õige! Aga nüüd käsklauseks!“
Õpilane: „Nöö!“

Vaatle tegusõna käskivaid vorme.

<i>ma</i> -tegevusnimi	Olevik	Käskiv vorm
õppi/ <i>ma</i>	õpi/ <i>n</i> —————→	(<i>sa</i>) õpi!
hakka/ <i>ma</i>	hakka/ <i>d</i> —————→	„ hakka!
tule/ <i>ma</i>	tule/ <i>n</i> —————→	„ tule!
kirjuta/ <i>ma</i>	kirjuta/ <i>n</i> —————→	„ kirjuta!

|| 2. pöörde käskiva vormi saame tuletada **olevikust**
(õpi/*n* —→(*sa*) õpi! hakkan —→(*sa*) hakka!).

Harjutus 96. Asetage sulgudes olevad sõnad käskivasse vormi. Pealkirjaks: *Käsud, soovid, hüüud.*

1. Ain, sa (leppima) sellega, mida me saame sulle pakkuda!
2. Ära sa (tukkuma), vaid (hakkama) õppima! 3. Sa (lappama) vaip kokku, (lippama) õue ja (kloppima) ta seal puhtaks!
4. Ära (töttama), sest kiiruga võid töö ära rikkuda! 5. Palun (ruttama) õue ja (lökkama) aiavärv kinni! 6. Ära (süttima) igast asjast nii kergesti! 7. Liina, (hakkima) kartulid peeneks, (kloppima) koor, sool ja sinep hästi segi, (mekkima), kuidas maitseb, ja (valama) siis segu kartulitele! 8. Kött, ära (tik-kuma) tuppa!

Töövihikust nr. 123.

Meenuta, kunas on *da*-tegevusnimel tunnuseks *-da*, kunas *-ta* (vt. lk. 91). Missugune *da*-tegevusnime tunnus on *õppima*-sõnadel, missugune *hakkama*-sõnadel (vt. lk. 101).

Vaatle, kunas on käsk-, soov- ja hüüdlause tegusõna lõpus *-ge*, *-gu*, kunas *-ke*, *-ku*.

I

<i>ma</i> -tegevusnimi	<i>da</i> -tegevusnimi	Käskiv vorm
õmble/ <i>ma</i>	õmmel/ <i>da</i>	(te) õmmel/ <i>ge!</i> (ta, nad) õmmel/ <i>gu!</i>
veen/ <i>ma</i>	veen/ <i>da</i>	veen/ <i>ge, -gu!</i>
naer/ <i>ma</i>	naer/ <i>da</i>	naer/ <i>ge, -gu!</i>
kirjuta/ <i>ma</i>	kirjuta/ <i>da</i>	kirjuta/ <i>ge, -gu!</i>
paranda/ <i>ma</i>	paranda/ <i>da</i>	paranda/ <i>ge, -gu!</i>
õppi/ <i>ma</i>	õppi/ <i>da</i>	õppi/ <i>ge, -gu!</i>

|| Kui *da*-tegevusnimel on tunnuseks *-da*, siis **käskivas vormis** on tegusõnal tunnus *-ge, -gu*.
 || Sõnast *tulema, minema* on käskivad vormid *tul/ge, -gu, min/ge, -gu*.

II

<i>ma</i> -tegevusnimi	<i>da</i> -tegevusnimi	Käskiv vorm
seis/ <i>ma</i>	seis/ <i>ta</i>	(te) seis/ <i>ke!</i> (ta, nad) seis/ <i>ku!</i>
jooks/ <i>ma</i>	joos/ <i>ta</i>	<u>jooks/<i>ke!</i></u> <u>jooks/<i>ku!</i></u>
hakka/ <i>ma</i>	haka/ <i>ta</i>	haka/ <i>ke, -ku!</i>

|| Kui *da*-tegevusnimel on tunnuseks *-ta*, siis **käskivas vormis** on tegusõnal tunnus *-ke, -ku*.

Harjutus 97. Aseta sulgudes olevad sõnad käskivasse vormi. Pealkirjaks: *Käsud, soovid*.

1. Poisid, (seisma) kahte ritta ja (jooksma) minu märguandel kraavini, (hüppama) sellest üle, (lippama) edasi aiani, (puudutama) seda ja (ruttama) siis uuesti siia tagasi! 2. Te (lükkama) toolid eemale ja (kükkima) maha! 3. (Tulema)

nüüd, lapsed, tuppa, (pesema) käed puhtaks ja (hakkama) sööma! 4. Te (eraldama) tunnus *-da* või *-ta*, (asendama) see tunnusega *-ge* või *-ke* ja (kirjutama) sõna vihikusse! 5. Ärge (naerma), kui teine eksib, vaid (seletama) ja (õpetama), kuidas peab tegema. 6. (Minema) kõik aeda ja (hakkama) seal tööle: poisid (harvendama) põõsaid, tüdrukud aga (noppima) oksad kokku ja (põletama) need lõkkel ära. 7. Te (toppima) heinad kotti ja (õmblema) kotisuu kinni. 8. Ärge (rikkuma) korda! 9. (Lükkama) peenar rehaga siledaks ja (tippima) sibulad mulda! 10. Korrapidaja (helistama) kella ja kõik (minema) klassist välja! 11. Toiduraha (maksma) klassijuhataja kätte!

Ütle, miks peame kirjutama:

- 1) saat/**ke**, saat/**ku**; kast/**ke**, kast/**ku**; peit/**ke**, peit/**ku** jne. (vt. lk. 35);
- 2) seis/**ke**, seis/**ku**; jooks/**ke**, jooks/**ku**; kaits/**ke**, kaits/**ku** jne. (vt. lk. 36);
- 3) näh/**ke**, näh/**ku**; teh/**ke**, teh/**ku** (vt. lk. 36).

Meenuta *andma*-teigusõnu.

Mida me *andma*-sõnade õigekirjast juba teame (vt. lk. 37)?

Vaatle *andma*-sõnade käskivaid vorme.

and/*ma* — and/**ke**, and/**ku**
künd/*ma* — künd/**ke**, künd/**ku**
hoid/*ma* — hoid/**ke**, hoid/**ku**
jne.

Miks kirjutame siin *d* järel *k*?

|| *andma*-sõnade käskiva vormi tunnuseks on **-ke**, **-ku**.

Töövihikust nr. 124, 125.
Kordamiseks töövihikust nr. 126—129.

KAS ON MEELES?

XII

Vastused leiad õpiku lõpust.

1. Missugused antud sõnadest on *õppima*-sõnad, missugused *hakkama*-sõnad?

Kirjuta ka nende sõnade oleviku ainsuse 3. pööre.

*näppama, näppima, lokkama, lokkima, süttima, ruttama, pak-
kima, pakkuma, lõppema, lakkuma, lakkima, lakkama, lippama,
hukkama.*

2. Leia kaksiktäishäälikud.

leivalaud, riulil, kaua, õueala, veeaur, pliiatseid, maelanik.

3. Kirjuta lünka õige sulghäälik.

*ko...idele, hü...e...ega, tädi...el..., lõ...ed, palli...a, tam-
me...est, pa...iks, kaevura...et.*

4. Miks sõnades *algkool, kevadpidu, treeningtund, tiibklaver* kirjutatakse *p, t, k* kõrval *b, d, g*?

5. Kirjuta 3 sõna, milles esineb *jj*.

6. Moodusta mitmuse nimetav sõnadest *mõru, südi, vilu*.

NIMISÕNA.

ÜLDIST.

Missuguseid sõnu nimetatakse nimisõnadeks?

Nimeta:

- 1) **olendite** nimesid (*naine, Jüri, hobune, Muska, ülane* jne.);
- 2) **kohtade** nimesid (*mets, järv, linn, Tartu, Ukraina* jne.);
- 3) **ainete** nimesid (*vesi, liiv, õhk* jne.);
- 4) **loodusnähtuste** nimesid (*tuul, vikerkaar, udu* jne.);
- 5) **sündmuste** nimesid (*pidu, sõda, koondus, paraad* jne.);
- 6) **tegevuste** nimesid (*õppimine, kirjutamine, töö, sõit* jne.).

|| Olendite, kohtade, ainete, loodusnähtuste, sündmuste, tegevuste ja kõige muu **nimed** on **nimisõnad**.

Töövihikust nr. 130.

Harjutus 98. Jätka tegusõnadest tegijanimede (= nimisõnade) moodustamist.

Näidis.

Nimisõnade moodustamine.

Tegusõna	Nimisõna
<i>ma-tegevusnimi</i>	tegijanimi
(<i>mida tegema?</i>)	(<i>kes? mis?</i>)
kirjuta/ <i>ma</i>	kirjuta/ ja
õppi/ <i>ma</i>	õppi/ ja
hakka/ <i>ma</i>	hakka/ ja

jne.

Meenuta, kus võib sõnas *j* asetseda (vt. lk. 40).

Tegijanime tunnuses *-ja* asetseb *j* (nagu alati) silbi alguses: *kir-ju-ta-ja*, *õp-pi-ja*, *hak-ka-ja*, *naer-ja*.

|| Tegijanimes võivad **i** ja **j** olla kõrvuti (*õppija*, *viija*).
|| Õige tegijanimi on *tulija* (mitte: *tuleja*), *olija*, *pesija*, *tegija*, *nägija*, *surija*.

Ei tohi ära segada sõnade *müüma*, *viima* ja *käima da-tegevusnime* ja neist moodustatud tegijanime.

da-tegevusnimi
(*mida teha?*)

Tegijanimi
(*kes? mis?*)

Lehm oli müüa.

Lehma müüja oli meie naaber.

Käia oli veel hulk maad.

Teekäija küsis juua.

Pakk oli vaja jaama viia.

Paki viija oli Kalju.

Väliselt on *da-tegevusnimega* sarnane ainsuse osastav sõnast *käi* (teritusvahend) — *mida? käia*. (*Ajasin käia ringi*.)

Töövihikust nr. 131, 132.

Harjutus 99. Õpi etteütluks.

1. Kus tegijaid, seal nägijaid. 2. Purde ehitajail oli vaja kaks vaia ojja püsti lüüa. 3. Müüja pani müüa olevaid asju riitulile. 4. Hiiu jaamas väljus rongist palju reisijaid. 5. Liia, sinu toodud riie osutus padjapüüri jaoks liialt laiaks. 6. See neiu on hea viiulimängija. 7. Viia, sul tuleb kaks kirja posti viia. 8. Kella viie ajal saab süüa. 9. Tiiu, Maria, Kaia ja Kaja on õed. 10. Maial on vaja aiast majja tulla. 11. Kojumineja oli naabri minia (naabri poja naine). 12. Õie abistab õppijaid. 13. Helju põial on haige. 14. Mu kodumaja hävis sõja ajal.

Harjutus 100. Kääna ainsuses suuliselt a) nimisõna *Jaan*; b) nimisõna *õppimine*.

|| **Nimisõna** saab käänata. Nimisõna **algvormiks** on **ainsuse nimetav** kääne. Algvormis vastab nimisõna küsimusele **kes? mis?**

Töövihikust nr. 133.

Sõnad *mina (ma)*, *sina (sa)*, *tema (ta)*, *meie (me)*, *teie (te)*, *nemad (nad)* vastavad küll küsimusele *kes?* ja neid sõnu saab ka käänata (*mina*, *minu*, *mind*, *minusse*, *minus*, *minust*, *minule* jne.), kuid nad **ei ole** nimisõnad. Nad on sõnad, mida tarvatakse nimisõnade asemel (*Jaan õppis* — **ta** õppis).

Harjutus 101. Leia nimisõnad. Mis käändes igaüks on (esita küsimus)? Ütle nad ka algvormis.

Ärge tehke metsas tuld!

1. Igal aastal, iseäranis kevadel, on metsades olnud tulekahjusid. Mõned neist on suudetud kustutada ruttu, kuid on olnud ka niisuguseid, mis on hävitanud suured alad metsa. Ja mitte ainult metsa — neis tulekahjudes on kurva otsa leidnud ka palju metsloomi, eriti neid, kes hiljuti sündisid: väikesi

siilikesi, jänkused, hirvetallekesi, karujõmpsikaid. Ega kõik linnudki jõua tulemõllust välja lennata!

2. Kes on siis need, kes tulekuke metsa lahti lasevad?

Sageli on süüdi suitsumehed, kes hõõguva suitsuotsa või kustutamata tuletiku maha viskavad. Kulu ja sammal on aga kiired tuld võtma.

Paljud tulekahjud on saanud alguse laste käest. Lapsed, eriti poisid, armastavad lõkkeid teha. Ka matkajatel meeldib lõkke juures istuda. Aga lõkkest lendab säde kergesti kaugele. Veel hullem on, kui lahkumisel lõket ei kustutata... See pärast ongi metsas tuletegemine keelatud. Ärge te ise kunagi sellest keelust üle astuge! Kutsuge korrale kõik need, kes metsas lõkkeid teevad! Hoidke metsa — meie kõikide suurt varandust!

PÄRISNIMI.

Vaatle järgmisi nimisõnu.

Paljudele	Üheainsale kuuluv
kuuluv nimi.	nimi e. pärisnimi.
riik	Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liit ehk NSV Liit ehk NSVL ehk Nõukogude Liit
linn	Moskva
kool	Sõmerpalu Kaheksaklassiline Kool ehk Sõ- merpalu 8-kl. Kool
õpilane	Leelo Kadakas
organisatsioon	V. I. Lenini nimeline Üleliiduline Pioneeride Organisatsioon
ajaleht	„Säde“, „Noorte Hääl“
ajakiri	„Täheke“, „Pioneer“
raamat	„Kalevipoeg“, „Eesti keele õpik“
kolhoos	„Estonia“, „Ühine Tee“

|| **Pärisnimed** kirjutatakse suure algustähega.

Mõned pärisnimed pannakse jutumärkidesse („Säde“, „Estonia“ jt.).

Mõni pärisnimi koosneb mitmest sõnast (Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liit, „Noorte Hää“ jt.).

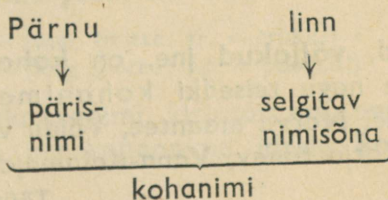
Harjutus 102. Loetle nimesid.

Loetelud.

1. Esimesed kevadlilled on
2. Kevadet kuulutavad ka (nimeta putukaid)
3. Tütarlaste pioneerivormiks on
4. on üleriided.
5. Meie tavalisemad jõekalad on
6. on lehtpuud, aga okaspuud.
7. Meie metsades kasvavad (loetle marju)
8. on veesõidukid.
9. Söögilaud oli kaetud; sinna oli asetatud
10. kuuluvad imetajate loomade hulka.

KOHANIMED.

Kohanimed koosnevad harilikult kahest nimisõnast — **pärisnimest** (kirjutatakse suure algustähega) ja teisest, mis näitab, missugusele kohale seesugune nimi on antud, näit. **Pärnu** linn, **Pärnu** jõgi, **Pärnu** rajoon, **Pärnu** maantee, **Kehra** alev, **Upa** küla, **Peipsi** järv jne.

Tähtsamate, enam tuntud kohanimede puhul piisab üksnes pärisnimest, näit. Moskva linn = Moskva, Peipsi järv = Peipsi, Narva linn = Narva jne.

Töövihikust nr. 134.

Harjutus 103. Vaatle Eesti NSV kaarti ja kirjuta sealt välja kohanimed.

Kohanimed.

1. Tähtsamad Eesti NSV linnad on
2. Ma olen käinud järgmistes linnades:
3. Suuremad järved Eesti NSV-s on 4. Eesti...
NSV kolm kõige suuremat saart on 5.
..... on Eesti NSV suuremad jõed. 6. Meie naaber-
rajoonid on

***Harjutus 104.** Kirjuta vihikusse kooli naabruses asetsevate sovhooside ja kolhooside nimed (maal).

Pea meeles, kuidas neid nimesid kirjutatakse (algustähed, jutumärgid).

Mõnes kohanimes koosneb pärisnimi kahest sõnast, näit.: Kohtla-Järve linn, Väike-Maarja alevik, Väike-Karja tänav jne.

|| Kui kohanimes koosneb pärisnimi kahest sõnast, siis kirjutatakse mõlemad sõnad suure algustähega ja harilikult ühendatakse nad sidekriipsuga.

Harjutus 105. Meenuta kodukohast, vaata Eesti NSV kaardilt, sõiduplaanidest jne. kohanimed, milles pärisnimi koosneb kahest sõnast. Kirjuta neid vihikusse. Pealkirjaks: Kohanimed.

Tänavad, teed, väljakud jne. on kohad ning nende nimed kirjutatakse nagu teisedki kohanimed, näit.: Pikk tänav, Ehitajate tee, Narva maantee, Võidu väljak, Raekoja plats jne.; Väike-Karja tänav, Vana-Kalamaja tänav jne.

Töövihikust nr. 135.

Harjutus 108. Kirjuta oma ja naaberpingirea õpilaste ees- ja perekonnanimed.

Näidis.

Pinginaabrid.

Minu pingireas:
Märt Alaküla
Pärja Jõgisoo
Mati Jõgi
Lemmi Toompuu

Naaberpingireas:
Sirje Kallaste
Helli Niit

jne.

Harjutus 109. Koosta tähestikulises järjekorras oma pioneerisalgas nimestik (ees-, isa- ja perekonnanimi). Nimed järjestaja perekonnanimedega järgi. Pealkirjaks: *Minu pioneerisalk*.

Kui perekonnanimedel on esimesed tähed ühesugused, võetakse arvesse esimesele järgnevad tähed:

Toivo Jaani p. Eensoo

Helju Tõnu t. Esimäe (s on pärast e-d).

Kui perekonnanimed on ühesugused, järjestatakse eesnime tähtede järgi, näit.:

Jaak Pauli p. **Harju**

Jaan Aado p. **Harju** (n on pärast k-d).

KAS ON MEELES?

XIII

Vastused leiad õpiku lõpust.

1. Mille järel kirjutatakse *da*-tegevusnime tunnus *-da*, mille järel *-ta*?

Mis on a) *õppima*-sõnade, b) *hakkama*-sõnade *da*-tegevusnime tunnuseks?

2. Mis käändes on järgmised sõnad: (armastan) kohvi, kohv, kohvi (lõhn), (kotis on) manna, mannat, (unustasin) manna (ostmata), pudru, puder, putru.

3. Missuguseid sõnu pööratakse nagu a) õppima, b) hak-kama?

4. Missuguste tähtede järel kirjutatakse tegusõna lõppu -tama, missuguste järel -dama? Too näiteid.

5. Kirjuta peast eesti tähestik.

6. Kirjuta sõnade algusse õige sulghäälik.

...atarei, ...rigadir, ...iktaat, ...uhvet, ...eež, ...eklamat-sioon, ...rikoo, ...eograafia.

7. Kumb on õige?

laulsivad — laulsid

hoolas — oolas

joosta — jooksta

taldrik — taldrek

mispärast — mikspärast

lusikas — lusik

õpisin — õppisin

kaartil — kaardil

8. Nimeta vähemalt 13 *andma*-sõna.

ADDRESSI KIRJUTAMINE.

Igal postisaadetisel peab olema saaja ja saatja aadress.

Linna-aadressides kirjutatakse

1) **linna nimi**

(suuremates linnades on mitu sidejaoskonda; sidejaoskonna number pärast linna nimetust (näit. Tartu-1) hõlbustab kirjade sorteerimist ja kiirendab nende kätteviiimist);

2) **tänava nimi, maja number, korteri number;**

3) **saaja** (ees- ja perekonnanimi või asutuse nimi);

4) **saatja aadress** (joone alla alumisele äärelle).

Pea meeles lühendid: tänav = **t.**, **tn.**, tän.

korter = **krt.**

number = **nr.**

saatja = **stj.**

POSTKAART

Postmark
3 kop.

Tartu-1

Tähe t. 3, krt. 15

Jaan Kivi

Stj. Tallinn-1

Nooruse t. 16

Tallinna 1. Keskkool

Märkus: Samasugune aadress kirjutatakse ka siis, kui saaja elab asulas, kus on tänavatel nimed ja majadel numbrid.

Maa-aadressides kirjutatakse

- 1) rajooni nimi,
- 2) sidejaoskonna nimi,
- 3) kolhoosi või sovhoosi nimi,
- 4) koha nimi, kus saaja elab (küla, kolhoosipere),
- 5) saaja (ees- ja perekonnanimi või asutuse nimi),
- 6) saatja aadress (joone alla alumisele äärele).

Tähitud

Viljandi rajoon

Vastemõisa s.-jsk.

Kolhoos „Kalju“

Metsa

Alma Kuusk

Postmark
10 kop.

Stj. Harju raj.

Kehra, Mäe tn. 75, krt. 8

Juta Mägiste

Pea meeles lühendid: rajoon = **raj.**
sidejaoskond = **s.-jsk.**

Erimärkused (tähitud, avio, panderoll jt.) postisaadetisel kirjutatakse üles vasakule äärelle.

Tähitud — postisaadetus, mille vastuvõtmise kohta annab postiasutus kviitungi.

Avio — lennupostiga.

Panderoll — postisaadetus, milles on ainult raamat, fotoalbum, ametlikud paberid, vihikud, puhas paber, käsikirj või muud seesugust. Kirja sinna lisada ei tohi.

Postisaadetus tuleb õigesti margistada. Kuni 20 grammi kaaluvale tavalisele kirjale (ümbrik ja 2 kirjaplokilehte) tuleb kleepida marke 4 kop. eest. Postkaardile asetatakse marke 3 kop. eest.

Töövihikust nr. 136.

Nali.

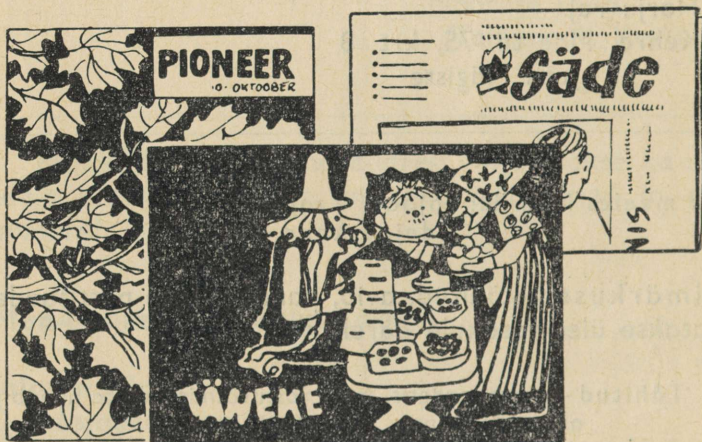
Sidejaoskonnas.

Postiametnik kaalub Antsu kirja ja ütleb: „Sinu kiri on liiga raske. Sa pead siia veel ühe 2-kopikalise margi peale panema.“

„Aga siis läheb kiri veel raskemaks!“ kokkub Ants.

NIMISÖNA. (Järg.)

AJALEHTEDE JA AJAKIRJADE NIMED.

|| Ajalehtede ja ajakirjade nimed asetatakse kirjutuses **jutumärkidesse**.

Näiteid.

Urmas tellis tänavu „Pioneeri“. Kas „Säde“ on juba tulnud?

Kääna ainsuses sõna säde (säde, sädet, sädemesse jne.)

Ajakirja „Säde“ nimetus käändub niisamuti: lugesin „Sädet“; saatsin „Sädemele“ artikli jne.

Kui ajalehe või ajakirja nimi koosneb mitmest sõnast, siis kirjutatakse nad kõik suure algustähega (välja arvatud sõna ja), näit.: „Noorte Hää!“, „Sirp ja Vasar“.

Harjutus 110. Kirjuta vihikusse, missuguseid ajalehti ja ajakirju oled lugenud (kodus, koolis või mujal) või tead.

Näidis.

Ajalehed ja ajakirjad.

Mina olen lugenud ajalehti
ja ajakirju

PEALKIRJAD.

|| Raamatute, juttude jt. pealkirjad (nimed) asetatakse kirjutuses **jutumärkidesse**. Pealkirja esimene sõna kirjutatakse suure algustähega.

Näiteid: „Roheline pall“, „Eesti keele õpik“ (raamatud); „Katkine kruus“, „Poiss ja liblikas“, „Mart, Anu ja Sipsik“ (jutud).

Miks jutu pealkirjas „Mart, Anu ja Sipsik“ on peale sõna ja kõik sõnad suure algustähega?

Töövihikust nr. 137.

KAS ON MEELES?

XIV

Vastused leiad õpiku lõpust.

1. Miks kirjutame sõnade *seiske*, *jooksku*, *tehke*, *nähku*, *söötke*, *võtku* lõpus *-ke*, *-ku*?
Miks kirjutatakse aga *andke*, *sõudke*, *püüdku* jne.?
2. Mida tähendavad lühendid *t.*, *tn.*, *tän.*; *p.*; *krt.*; *nr.*; *jt.*; *a.*?
3. Mis on nimisõna algvormiks?
4. Missugustes sõnades kirjutatakse *i* ja *j* kõrvuti?
5. Millest me saame moodustada käskiva vormi 2. pöörde (*sa õpi!* *sa hakka!*)?
6. Mitu tähte ja häälikut on järgmistes sõnades?
passisse, *töötatakse*, *mattideta*, *kuusepuu*.
7. Kuidas nimetatakse tegusõna vormi, mis lõpeb silbiga *-ma* (*õppima*)?

OMADUSSÕNAD.

Kirjelda pildil olevat tamme (üldse ja peale selle tüve, oksi, lehes-tikku).

Harjutus 111. Kirjuta vihikusse, missugune on tamm.

Tamm.

Tamm tervikuna: vana, kõrge,
Tamme tüvi: jäme,
Tamme oksad: kõverad,
Tamme lehestik: tumeroheline,

Harjutus 112. Kirjelda, missugune võib olla väliselt inimene.

Keha poolest: pikk,, kõhn,, sirge,

Juuksed: mustad,, lokkis,
pikad,, tihedad,

Silmad: pruunid,, suured,
tõsised,

|| Esemete, olendite, nähtuste jne. omadusi näitavaid sõnu nimetatakse **omadussõnadeks**.

Harjutus 113. Käana suuliselt kõigis käändeis *pikk* (omadussõna) *hüpe* (nimisõna).

Jälgi siin toodud näites eriti 4 viimast käänet. Mille poolest erineb neis omadussõna (*pikk*) nimisõnast (*hüpe*)?

1. Nimetav	<i>missugune hüpe?</i>	pikk hüpe
2. Omastav	<i>missuguse hüppe?</i>	pika hüppe
3. Osastav	<i>missugust hüpet?</i>	pikka hüpe/t
4. Sisseütlev	<i>missugusesse hüppesse?</i>	pika/sse hüppe/sse e.
pikka hüppe/sse

-
11. Rajav	<i>missuguse hüppeni?</i>	pika hüppe/ni
12. Olev	<i>missuguse hüppena?</i>	pika hüppe/na
13. Ilmaütlev	<i>missuguse hüppeta?</i>	pika hüppe/ta
14. Kaasaütlev	<i>missuguse hüppega?</i>	pika hüppe/ga

|| **Omadussõna** saab käänta. Algvormis (ainsuse nimetavas) vastab **omadussõna** küsimusele *missugune?*

Omadussõna kuulub nimisõna juurde.

Täna oli soe (*missugune?*) **ilm** (*mis?*).

Taevas (*mis?*) oli täna **selge** (*missugune?*).

Tegin **pika** (*missuguse?*) jalutuskäigu (*mille?*).

Töövihikust nr. 138, 139, 140.

Harjutus 114. Kirjuta nimisõnadele *õpilane, ülesanne, raamat, lill* sobivaid omadussõnu. Enne kirjuta omadussõnad ja lõpuks nimisõna.

Näidis.

Omadussõnad ja nimisõna.

korralik	} õpilane
hoolas	
elav	
hea	
jne.	

Harjutus 115. Väljenda iga võrdlus üheainsa omadussõnaga.

punane kui tuli; kollane nagu sidrun; must nagu süsi; raske kui tina; selge kui kristall; külm nagu jää; kõva kui kivi; kiire kui välk; sile kui peegel; sirge nagu küünal; pime kui kott; vaikne nagu hiir; kerge kui sulg; magus nagu mesi; must kui pigi.

Näidis.

Võrdluse asendamine omadussõnaga.

punane kui tuli = tulipunane; kollane nagu sidrun = sidrunkollane; must nagu süsi =; jne.

Kirjuta, missuguseid varjundeid võib olla punasel, sinisel, rohelisel, kollasel.

Näidis.

Värvid.

punane — tumepunane,, lillakaspunane,
....., tulipunane, jne.
sinine —

Harjutus 116. Lisa värvidele varjundeid juurde ja tõmba omadussõnadele joon alla.

1. Punane mustade laikudega liblikas tantsiskles kollase tulbiõie kohal. 2. Sinises taevas tukkusid valged pilvetordid. 3. Kraavipervel kükitasid kollased roheliste lehtedega konnakapsad. 4. Varsti süütab kastan oma valged küünlad. 5. Rohe-line muru kirendas kollastest võilillenööpidest. 6. Kollased juuksed lehvimas, sinine kleidike täis tuult, ajas Kaie kollast liblikat taga. 7. Mustjad pilverünkad pistsid oma pead rohelise metsamüüri tagant välja. 8. Kollased nurmenukud kumardusid roosade pääsusilmade juures.

Näidis.

Omadussõnad.

1. Tumepunane sinakasmustade laikudega liblikas
.....

Loe harjutuse laused esiteks ilma omadussõnadeta, siis nii, nagu nad on antud, ja lõpuks oma täiendustega. Missugused laused toovad silmade ette selgema pildi?

Harjutus 117. Loetle esemete värve. Kasuta ka värvi-varjundite nimetusi. Meenuta kirjvahemärke loetusel.

Värvid.

1. Lapsel oli suur kimp helepunaseid, õhu-palle. 2. Mul on 12 värvipliatsit: 3. Peenral õitsesid tulbid. 4. Vikerkaares näeme järgmisi

värve: 5. Kaupluses oli müüa
 patsipaelu. 6. Leili ostis läikpaberit. 7. Saluudil
 ajal tõusid õhku raketid. 8. Korvis olid
 lõngakerad. 9. Uues koolimajas oli iga klass ise värvi:
 I klass, VIII klass

Töövihikust nr. 141.

Harjutus 118. Kirjuta nii, et Lüüli elukäigu tähtsamate järkude puhul oleks vanus öeldud omadussõnaga.

Lüüli.

3 kuud vana	—	naeratas vastu
5 " "	—	hakkas istuma padja najal
7 " "	—	ütles esimese sõna „emme“
8 " "	—	hakkas roomama
1 aasta vana	—	alustas kõndimist
3 aastat "	—	läks lasteaeda
5 " "	—	tähed selged
6 " "	—	hakkas tähti joonistama
7 " "	—	läks kooli
11 " "	—	on klassis

Näidis.

Lüüli.

kolmekuune — naeratas vastu

Meenuta omadussõnade vilu, mõru, tragi, südi, nüri õigekirja.

Harjutus 119. Kääna suuliselt mõru lake.

Vaatle lausetes esinevat omadussõna *pime*. Ütle selle kääne.

Ka pime kana leiab vahel terakese. Arale on pimedas metsas iga põõsas hunt.

Harjutus 120. Kääna suuliselt omadussõna *pime* koos nimisõnaga *öö* (*pime öö*).

Seesuguseid sõnu, mille käänamisel tuleb silp *-da* juurde, on teisigi:

jahe — jahe/**da**, jahe/**da**/d (ilmad)

kade — kade/**da**, kade/**da**/t (last)

kibe — kibe/**da**, (läks) kibe/**da**/ks

tore — tore/**da**, tore/**da**/te (lauludega)

lage — lage/**da**, lage/**da**/te/l (väljadel)

jne.

Mille poolest need sõnad *pesa*-sõnadest erinevad?

Meenuta sõnu, mille käänamisel ei tule lisada silpi *-da* (vt. lk. 25).

Harjutus 121. Loe pala. Sulgudes olevad sõnad aseta vajalikku vormi.

Kalade kaitsel.

Kui läks (*pime*), asusime Kauriga teele. Võtsime kaasa (*tüse*) malakad, et oleks julgem.

Sammusime siis läbi (*vilu*) öö vaikselt jõe poole. Eemalt tuli (*mõru*) suitsuvingu. Puu otsas huikas keegi (*kole*) (*kume*) häälega. Otse meie ees rohust kostis (*hale*) viiksumist.

Olemine muutus kuidagi (*kõhe*), kuid astusime (*tragi*) edasi. Pugesime läbi (*tihe*) põõsastiku, komistasime (*libe*) juurikatel ja jõudsime lõpuks (*lage*) heinamaale, kus heljus (*jahe*) uduräbalaid. (*Kare*) kõrred kriipisid me sääri, (*tige*) sääsed ründasid meid, kuid olime (*südi*) ega pannud kõike seda tähele.

Viimaks nägime (*hele*) viirgu. Oli jõe tagant tõusis (*ere*) kuuketta äär, heitis (*hele*) valgust ümbrusele ja tekitas (*tore tüme*) varjusid.

Meil ei olnud ööilu jaoks silmi. (*Jäme*) paju juures oli (*lame*) põhjaga paat. Asusime paati ja hakkasime (*äge*) tõmmetega sõudma sinna, kus õhtul olime näinud mehi.

Ja — jõgi oli suletud (*tihe*) võrguga.

Töövihikust nr. 142.

Meenuta kärbsed-sõnade hulka kuuluvaid sõnu (vt. lk. 37). Missugused neist on omadussõnad?

Miks sõnad *aegsasti*, *jalgsi*, *vargsi* ei ole omadussõnad (esita küsimus)?

Harjutus 122. Kirjuta omadussõnad näidises toodud kujul vihikusse.

Omadussõnad.

Ains. nimetav (missugune?)	Omastav (missuguse?)	Osastav (missugust?)	Mitm. nimetav (missugused?)
umbne	umbse	umbset jne.	umb sed

Töövihikust nr. 143.

KAS ON MEELES?

XV

Vastused leiad õpiku lõpust.

1. Kuidas kirjutatakse kohanimed, milles pärisnimi koosneb kahest sõnast? Too näiteid.

2. Kirjuta mineviku mitmuse 3. pööre sõnadest *trükkima*, *lõppema*, *süttima*, *lakkama*, *lakkima*, *pakkuma*.

3. Missugune kirjovahemärk tuleb lauses asetada sõnade kes, mis; kelle, mille; keda, mida jne. ette?

4. Kuhu võib sõnas tähe j kirjutada?

5. Mis meenub?

õppida — *õppige*, *õppigu*

hakata — *hakake*, *hakaku*

6. Kääna kirjalikult ainsuses sõnad *lepp* ja *lepe*.

7. Missugune sõna on õige?

küüned — *küüsed*; *jänu* — *janu*; *paergu* — *praegu*; *õhta* — *õhtul* — *õhtal*; *kiikhobu* — *kiigehobu*.

8. Missugustel sõnadel on mitmuse tunnus *-de*?

5. **Saatja ja tema aadress** (kui pole võimalik saajale telegrammi kätte anda, teatatakse sellest saatjale).

Kõik muud kohad täidab telegrammi vastuvõtja.

Telegrammil ei tohi sõnadega kokku hoida aadressis.

Miks? Kirjavahemärgid jätame siiski panemata.

Lk. 127 esitatud telegrammi tekst saabub Helle Lillele trükitähtedes:

ÄRA SÕIDA PUNKT HOMME TELEPHONEERIN =

Kuidas võiks telegrammist aru saada, kui sõna PUNKT puuduks?

Harjutus 123. Kirjuta õnnitlustelegrammide tekste.

Näidis.

Õnnitlustelegrammid.

Õnnitleme

Heinsood

Palju õnne sünnipäevaks

Katrin

Palju õnne tugevat tervist ja edu töös

Laine ja Lembit

jne.

Töövihikust nr. 144.

KOKKU- JA LAHKUKIRJUTAMINE.

Vaatle kokku- ja lahkukirjutamist.

Mis liiki?

pildiraamat

(seesugune raamat, milles juttu vähe, pilte palju)

juturaamat

(seesugune raamat, milles on jutud)

Kelle, mille oma?

venna raamat

(raamat on venna oma)

Juta raamat

(Juta oma)

taskuraamat
(raamat, mida kantakse taskus;
märkmik)
kooliraamat
(õpik)
arstiraamat
(raamat, milles õpetatakse
ravimist)

õpetaja raamat
(õpetaja oma)
kooli raamat
(kooli oma, kooli raama-
tukogust saadud)
arsti raamat
(arsti oma)

|| Kui saame küsida *kelle, mille oma?*, siis kirjutame sõnad
lahku.

|| Kui saame küsida *mis liiki?*, siis kirjutame sõnad **kokku**.

Töövihikust nr. 145.

Harjutus 124. Kirjuta lauseid, milles on kasutatud järg-
misi sõnapaare (nii nagu antud või käändes). Kirjuta nad
kokku või lahku, nagu vaja.

asutuse maja, uus maja, elu maja, suve maja, nuku maja,
onu maja, haige maja; talve palitu, pruun palitu, paks palitu,
kerge palitu; sule pea, kassi pea, suur pea, vilja pea, onu pea.
* roheline leht, puu leht, selle puu leht, kase leht, väikese
kase leht.

Näidis.

Kokku- ja lahkukirjutamine.

Maire elab asutuse majas. Igal pool ehitatakse rohkesti
uusi maju.

Harjutus 125. Kirjuta rohkesti liitsõnu, mille teine sõna
on *-mees, -kuu, -põld, -päev, -punane*.

Näidis.

Liitsõnad.

töömees, põllumees, kojamees, jne.

Töövihikust nr. 146.

Mõningate liitsõnade asemel on tarvitusele võetud uued sõnad:

mahaarvamine	= liitmine	kuritegu	= roim
kallisvara	= aare	telliskivi	= tellis
silmapilk	= hetk	tõsiasi	= tõik

jne.

Miks on uued sõnad liitsõnadest paremad?

Töövihikust nr. 147.

Pea järgmiste koolis sagedasti tarvitataivate sõnade kirjutamine meeles.

Kokku:

algkool, keskkool, ülikool

emakeel, võõrkeel
eestikeel**ne**, venekeel**ne**
ajalugu, kirjatehnika
tööõpetus
kooliõpetaja

vahetund, õppetund

õpperaamat, päevaraamat

klassitöö, kodutöö

Lahku:

kaheksaklassiline kool
e. 8-klassiline kool
eesti keel, vene keel jne.

kehaline kasvatus

matemaatika õpetaja,
eesti keele õpetaja jne.
ajaloo tund, laulmise tund,
eesti keele tund jne.
ajaloo õpik, eesti keele
õpik jne.
kirjalik töö

kirjatöö, kontrolltöö
pioneerisalk, pioneerikoondus,
vanempioneerijuht jne.
söögisaal, trepikoda, klassi-
ruum, jalutusruum
esmaspäev, teisipäev jne,
tööpäev, puhkepäev
naistepäev
jaanuarikuu, veebruarikuu,
heinakuu jne.

vigade parandus
pioneeride maja

õpetajate tuba, füüsika
kabinet
õpetajate päev

möödunud kuu

Harjutus 126. Kirjuta tunniplaani järgi, missugused tunnid on igal nädalapäeval.

Näidis.

Tunniplaan.

Esmaspäeval: eesti keele tund, matemaatika tund,

Teisipäeval:

jne.

Harjutus 127. Kirjuta, missugused ruumid on teie koolimajas. Pealkirjaks: *Ruumid koolimajas.*

Harjutus 128. Koosta oma koolitarvete nimekiri.

Näidis.

Minu koolitarbed.

Täitesulepea, harilik pliiats, värvipliiatsid,

Töövihikust nr. 148, 149, 150.

Vaatle liitsõnade tähendust.

tuba magamise jaoks = magamistuba
kingad võimlemise „ = võimlemiskingad
laud kirjutamise „ = kirjutuslaud
kumm kustutamise „ = kustutuskumm
kava jaotamise „ = jaotuskava
jne.

Ütle, mida tähendavad järgmised liitsõnad:

kalastusaeg, kastmiskann, sidumisnöör, ehitusluba, küpsemisaeg, maalimistarbed, kinnitusrõngas, laenutusruum, hoia-
tusmärk, suplemiskoht, kuivatuspaber, pesemisruum, õmblus-
niit.

Töövihikust nr. 151.

KAS ON MEELES?

XVI

Vastused leiad õpiku lõpust.

1. Käana kirjalikult ainsuse ja mitmuse 6 esimeses kää-
des sõna tädi.
2. Kirjuta oma aadress.
3. Vasta küsimustele.
 - a) Mida *harutatakse*, mida *arutatakse*?
 - b) Mis on *hallikas*, mis *allikas*?
 - c) Mis on *hagu*, mis *agu*?
 - d) Mis on *harv*, mis *arv*?
4. Kuidas esitatakse kirjutuses a) raamatute pealkirjad,
b) ajalehtede ja ajakirjade nimed?
5. Kirjuta lünka *da* või *ta*.
harju...ma, vilis...ma, kummar...ma, aren...ma, selgi...ma,
rahul...ma, üle...ma.
6. Kirjuta oma perekonna-, ees- ja isanimi. Missuguses
järjestuses täielik nimi tavaliselt kirjutatakse?
7. Missuguste kahesilbiliste sõnade mitmuse tunnus on *de*?
8. Missugusele küsimusele vastab omadussõna (algvormis)?

LÕPPKORDAMINE.

Harjutus 129. Silbita sõnad. Silpide vahekohta tõmba
sidekriips. Pealkirjaks: *Silbitamine*.

Ühel mehel oli hobune, kes teda eluaeg ausalt teeninud oli, nüüd aga jõuetuks ja vanaks jäänud. Mehel oli kahju oma truud looma ära hukata, aga priipärast sööta ta hobust ka ei jõudnud.

Ühel päeval ajas ta oma vana hobuse väravast välja, mõteldes, et loom peaks nüüd ise katsuma, kuidas läbi saab.

(Rahvajutust.)

priipärast söötma — ilma töötä söötma

Töövihikust nr. 152—160.

Harjutus 130. Vasta küsimustele. Vastuses kasuta sulgudes olevaid sõnu mitmuses. Pealkirjaks: *Mitmus*.

1. Kellest oli poistel palju juttu? (kala — havi, säga, koha ja kilu) 2. Millega lapsed mängisid? (pall ja nukk) 3. Kellel on ilusamad suled? (kukk, kana) 4. Millega sõidavad inimesed linnas tööle? (tramm ja buss) 5. Kuhu ehitatakse elektrijõujaamu? (jõgi, eriti juga) 6. Missugused olid ilmad? (paha — vilu ja jahe) 7. Mida oli töölaud täis? (täke ja kramm) 8. Mille käes haige piinles? (nüri valu) 9. Kuhu visati kokkuriisutud praht? (löke) 10. Millest koosolekul kõneldi? (kulu, tulu ja töötasu) 11. Millega peolauad kaeti? (pikk hele lina) 12. Mille juurde varblased kogunesid? (kana toiduküna) 13. Millest Eno seinalehele kirjutas? (vares, hakk ja kull) 14. Millega oli maa kaetud? (müürirusu, kivitükk, katkine betoonplokk ja vana raudtala) 15. Millest ei kõlba toitu valmistada? (mõru jahu) 16. Mis kasvasid oja kaldal? (järe lepp ja tore tamm)

kramm — kriimustus, löögi jälg

Harjutus 131. Aseta sulgudes olev sõna nõutavasse käändesse. Pealkirjaks: *Käänamine*.

1. Kolhoosi (*tall — a. om.*) (*lukk — a. seesütl.*) läks midagi katki. (*Mikk — a. om.*) isa, kes oli (*tall — a. seesütl.*) tööl, käs-kis (*Mikk — a. alalütl.*) (*lukk — a. kaasaütl.*) (*sepp — a. om.*) juurde minna. (*Mikk — a. alaleütl.*) see ülesanne meeldis, sest (*sepp — m. om.*) (*töö — a. os.*) on huvitav vaadata.

Sepikoja ees oli (äke, pikk raudlatt — m. os.), (plekk — a. om.)+(tükk — m. os.), (traadirull — m. os.), palju (muu kolu — a. os.) ja kaks (kott — a. os.) kivisööga.

Sepp tagus (sell — m. kaasütl.) alasil, mis asetses (jäme — a. om.) (tamm — a. om.)+(pakk — a. om.) peal, mingit (pikk — a. os.) (völl — a. os.). Meestel olid (nahkpõll — m. nim.) ees.

II. (Sepp — m. nim.) võtsid (lukk — a. om.) lahti ja uurisid selle sisemust. (Lõpp — a. saav) leidsid nad (riike — a. os.) üles. Siis viilisid ja tagusid nad (pukk — m. alaleütl.) asetatud töölaua juures üht (osa — a. os.) tükk aega. Seejärel võttis üks (sell — m. seestütl.) selle (lukk — a. om.)+(osa — a. om.) pihtide vahele, hoidis seda (ääsilõke — a. seesütl.) ja pistis (veekapp — a. sisseütl.).

Pärastpoole pandi kõik (osa — m. nim.) jälle kokku, tilgutati (õlikann — a. seestütl.) sinna paar tilka (õli — a. os.) ja keerati (kruvi — m. nim.) kinni.

Parandatud (lukk — a. om.) andis sepp (Mikk — a. alaleütl.) tagasi. Mikk tänas, jooksis (tall — m. om.) juurde ja andis (lukk — a. om.) (isa — a. om.) kätte.

Töövihikust nr. 161—170.

KAS ON MEELES?

Vastused.

I

1. Vihma+hoog, vihma+vee+toru, kooli+lastele.
2. (mida?), ainsuse osastav,
(mille?), ainsuse omastav,
(mis?), mitmuse nimetav,
(mida?), ainsuse osastav,
(kelle?), ainsuse omastav,
(kelle?), mitmuse omastav.
3. 8, 2, 2, 3, 4, 4, 11.
4. Vt. lk. 10.

II

1. tasku, nukk, teater, eile, ahven, kopikas, pluus.
2. sest, mis, et.
3. hani, uluma, hernes, hirm, haukuma.
4. jott, ärr, haa, ell, enn.

III

1. -io-, -ea-, -ai-, -ei-, -ai-, -au-.
2. I — nimisõnad, II — omadussõnad.
3. a, e, i, o, u, õ, ä, ö, ü.
4. pliit, janu, ekskavaator, osuti, vaarikas e. vabarn, mispärast.

IV

1. ainsuse kaasaütlev,
(mille?), ainsuse omastav,
(mis?), mitmuse nimetav,
(mida?), mitmuse osastav,
(mida?), ainsuse osastav,
(millele?), mitmuse alaleütlev,
(millesse?), ainsuse sisseütlev,
(mis?), ainsuse nimetav.
2. -tr-, -kt-; -sk-; -kh-; -hv-; -sp-, -st; -ht.
3. sulg/hää/lik, tiib/kla/ver, õu/na/ai/as, va/na/ema, elu/ma/ja, Suur Isa/maa/sõ/da.
4. küüned, heinaküünid, haned, nürid, autod, vilud ööd, kartulid, mõrud kohvid, paid emad.

V

1. i-ni-mes-te-le, kar-tul, sii-a, and-sin, püü-a-me, kont-roll-töö, tas-ku, lai-as.
2. ma = mina on = sõnast *olema*
maa = muld, koht onn = vilets hoone

ja = sidesõna

mul = minul

jaa = jah

mull = vee-, seebimull jne.

3. ööd } (*mida?*), ainsuse osastav
koid } (*mis?*), mitmuse nimetav
4. b, d, g, p, t, k
5. kasside, poiste, karude, inimeste, juuste, majade, lillede, tädide, sallide.

VI

1. kes, mis, kus, kel, mil, sel, mul, sul, tal, on, et, jah.
2. nürid kirved; vilud toad; mõrud ravimid; tragid tüdrukud; südid pojad.
3. komisjon, staadion, revolutsioon, muuseum, ministeerium, materjal, geograafia, raadio.
4. Kaashäälikuühendis kirjutatakse iga kaashäälik ühekordselt. Liitsõna liitumiskohas jäävad kõik kaashäälikud alles.
5. kärbsed tuleb sõnast kärbes
umbsed „ „ umbne
kaudselt „ „ kaudne
kultsed „ „ kuldne
jalgsi „ „ jalg
vargsi „ „ varga (moodi)
6. plus, manna, koridor, üles, kartuleid.

VII

1. re/vo/lut/si/oon, pio/neer, tšem/pi/on, ma/ter/jal, pree/mia, ko/mis/jon.
2. bee, haa, ii, kaa, ell, pee, uu.
3. Jämendatult trükitud sulghäälikud on ülipikad. Pärast pikka täishäälikut ja kaksiktäishäälikut kirjutatakse ülipikk sulghäälik ühe p, t, k-ga.
4. hüüumärk, punkt, küsimärk, punkt.

5. *linn-sõnad* on ühesilbilised, sõnas on lühike täishäälik, lõpus *-nn, -ll, -mm, -rr, -ss*.
Mitmuse tunnus on *linn-sõnadel -de (linna/de)*.
6. *ma, sa, ta, me, te, mu, su, ka, ja*.

VIII

1. lk. = lehekülg, vt. = vaata, e. = ehk, nr. = number, jne. = ja nii edasi.
2. Vt. lk. 37.
3. õpikut — (*mida?*), ainsuse osastav,
õpikud — (*mis?*), mitmuse nimetav;
(suured) tööd — (*mis?*), mitmuse nimetav,
(tegi) tööd — (*mida?*), ainsuse osastav;
luku — (*mille?*), ainsuse omastav,
lukku — (*mida?*), osastav; (*millesse?*), ainsuse sisseütlev;
(armas) ema — (*kes?*), ainsuse nimetav,
(otsin) ema — (*keda?*), ainsuse osastav,
ema (*sõna*) — (*kelle?*), ainsuse omastav;
mõte — (*mis?*), ainsuse nimetav,
mõtte — (*mille?*), ainsuse omastav.
4. *sepp-sõnad* on ühesilbilised, sõnas on lühike täishäälik, lõpus *pp, tt, kk*.
5. *mürts/ti, sõi/du/au/to, süüa* — ei saa, *aia/auk, korst/na/-püh/ki/ja, väe/osa, malm/pliit*.
6. *n, t, r, p, m, k*; kaashäälikuühendis kirjutatakse harilikult iga kaashäälik ühe tähega.

IX

1. *mõte-sõnad* on: *võte, kate, küte, läte, äke, lake, tõke, lüke, rake, täke, rike, hüpe, hape, nipe-näpe, pete jt.*; kõik nad on kahesilbilised, sõnades on *p, t, k*, lõpus *e*.

2. maja, karu, vilu, tädi, kisa, rahu, nüri, lõbu, nina, mõru, kodu, kivi.
3. süttima, süttis; lõppema, lõppes; kukkuma, kukkus; ruttama, ruttas; pakkima, pakkis.
4. ta, nad kiitku, jooksku, tehku, maksku, kütku; te kiitke, jookske, tehke, makske, kütke.
5. pension, Gruusia, materjal, keemia, sotsialistlik, sanatoorium, deklamatsioon.
6. peal; topelt; vili on aidas; hani; kajakas; läksin koju; kitarr; jagan.

X

1. Poiss oli kimpus.
Terad olid kotis.
Uks oli lukus.
Silmad olid aukus.
Kimbus oli palju õisi.
Loomad on laudas.
Koera kõrvad olid lontis.
Kapp on nurgas.
2. uu-ri-ja, a-ja-järk, vee-hald-jas, eks-kur-si-oon, hoi-a, oj-ja, o-ja, sot-sia--list-lik, sai-a-söö-ja, raa-di-o, mil-jon, Tii-u, a-jas, ai-as.
3. a. olev, a. kaasaütlev, a. saav, a. rajav, a. sisseütlev, m. ilmaütlev, m. osastav.
4. 6, 5, 5, 6, 5.

XI

1. sood, isa, dressi, lõket, seppa;
hapete, pannide, tuttide, mõrude, jäneste;
pakis, vilus, kattes, bussis.

2. mis, mille, mida, millesse... jne.
kes, kelle, keda, kellesse... jne.
et, sest, kus, aga.
3. papirull, mõttekriips, põlleriie, tõkkepuu, viluvõitu, hüppelatt, bussisõit.
4. läksin koju, läksin kodu poole, tulin kodu poolt, tahan koju.
5. la/bo/ra/too/ri/um, dek/la/mat/si/oon, muu/se/um.
6. pesa-sõnad on kahesilbilised, sõnas ei ole sulghäälikuid, lõpus -a, -i või -u; ainsuse nimetav, omastav ja osastav on ühtmoodi, lõputa (pesa, pesa, pesa).

XII

1. õppima
näppima — näpib
lokkima — lokib
pakkima — pakib
pakkuma — pakub
lõppema — lõpeb
lakkuma — lakub
lakkima — lakib 2. -ei-, -au-; —; -au-; õu-; -au-; -ei-; —. 3. kottidele, hüpetega, tädidelt, lõkked, pallideta või pallidega, tammedest, pakiks või papiks, kaevuraket. 4. Liitsõnades liitumiskohal tähti ära ei jäeta. 5. ojja, majja, tujju. 6. mõrud, südid, vilud. | <p style="text-align: center;">hakkama</p> <p>näppama — näppab
lokkama — lokkab
ruttama — ruttab
lakkama — lakkab
lippama — lippab
hukkama — hukkab</p> |
|---|---|

XIII

1. da-tegevusnime tunnus -da kirjutatakse l, n, r-i järel ja siis, kui tunnuse ees on silp -da või -ta (aval**d**ada, naera-**t**ada); tunnus -ta kirjutatakse s-i järel.
a) -da (õppi**d**a), b) -ta (haka**t**a).

2. (*mida?*) — a. osast., (*mis?*) — a. nim., (*mille?*) — a. omast., (*mis?*) — a. nim., (*mida?*) — a. osast., (*mille?*) — a. omast., (*mille?*) — a. omast., (*mis?*) — a. nim., (*mida?*) — a. osast.
3. Nagu õppima pööratakse *pp-*, *tt-*, *kk-*tegusõnu, millel *ma-*tegevusnime lõpus on *-ima*, mõningaid *uma-*sõnu ja sõna lõppema; nagu *hakkama* — *pp-*, *tt-*, *kk-*tegusõnu, millel *ma-*tegevusnime lõpus on *-ama*.
4. *-tama* kirjutatakse täishäälikute ja *s* järel (*kirjutama*, *ületama*, *koristama*), *-dama* — *l*, *n*, *r* järel (*kummardama*, *avaldama*, *arendama*).
5. Vt. lk. 10.
6. **patarei**, **brigadir**, **diktaat**, **puhvet**, **beež**, **deklamatsioon**, **trikoo**, **geograafia**.
7. laulsid, joosta, mispärast, õppisin, hoolas, taldrik, lusikas, kaardil.

XIV

1. *s*, *n* ja sulghääliku järel kirjutatakse (*p*, *t*) **k**. *andma-*sõna-des jääb *d* kõigis vormides püsima, ka *s* ja *k* kõrval.
2. *t.* = tütar; tänav *krt.* = korter
tn. = tänav *nr.* = number
tän. = tänav *jt.* = ja teised
p. = poeg *a.* = aasta; ainsus
3. Ainsuse nimetav.
4. Tegijanimedes (*õppija*).
5. Jätame olevikul pöördelõpu ära (*õpi/n* — sa *õpi*; *hakka/n* — sa *hakka*).
6. 8 tähte 6 häälikut
10 „ 9 „
9 „ 8 „
8 „ 6 „
7. *ma-*tegevusnimi.

XV

1. Pärinime mõlemad sõnad kirjutatakse suure algustähega; sõnade vahele asetatakse harilikult sidekriips (Suur-Ema-jõgi).
2. trükkisid, lõppesid, süttisid, lakkasid, lakkisid, pakkusid.
3. Asetada selle ette koma.
4. Silbi algusse (*ja-ga-ja*).
5. Kui tegusõnal *da*-tegevusnime tunnus on *-da*, siis on käskiva vormi tunnused *-ge*, *-gu*; kui *da*-tegevusnime tunnus on *-ta*, siis on käskiva vormi tunnused *-ke*, *-ku*.
6. Vt. lk. 59 ja 84.
7. küüned, janu, praegu, õhtul, kiikhobu.
8. *pesa-*, *lill-* ja *lukk-sõnadel*.

XVI

1. Vt. lk. 82 (käänatakse nagu *pesa*).
2. Vt. lk. 115.
3. Lõnga, sõlme jne. **har**utatakse, küsimust **ar**utatakse. Taevas, riie jne. on **hallikas**, **allikas** on läte. Raiutud oksad on **hagu**, **agu** on koit. Mets, vili jne. on **harv**, **arv** on üks (kaks jne.).
4. a) Raamatute pealkirjad: jutumärkides, esimene sõna suure algustähega; b) ajalehtede ja ajakirjade nimed: jutumärkides, kõik sõnad suure algustähega (välja arvatud sõna *ja* — „*Sirp ja Vasar*“).
5. harjutama, vilistama, kummardama, arendama, selgitama, rahuldama, ületama.
6. Vt. lk. 113. Tavaliselt kirjutatakse ees-, isa- ja perekonnanimi.
7. Nende, millel on lõpus *a*, *i*, *u* ja sõnas lühikeste täishäälikute vahel lühike kaashäälik (*pesa*, *suvi*, *mõru*).
8. Missugune?

SISUKORD.

MEENUTAME VAREM ÕPITUT.	3
JUTUSTUS	4
HÄÄLIK JA TÄHT	8
Häälikute ja tähtede arv sõnades	8
Sõnade õige hääldamine ja kirjutamine	8
TÄIS- JA KAASHÄÄLIKUD	10
Eesti tähestik	10
Täis- ja kaashäälikud	11
<i>h</i> sõna alguses	11
KAS ON MEELES? — I	13
SULGHÄÄLIKUD	14
SILP	14
KÕRVUTI OLEVAD HÄÄLIKUD	15
Kaksiktäishäälikud	15
Kaashäälikuühendid	16
SILBITAMINE JA POOLITAMINE	16
Kuidas sõnu silbitatakse	16
Kuidas sõnu poolitatakse	17
KAS ON MEELES? — II	18
JUTUSTUS (järg)	19
SULGHÄÄLIKUTE KOLM PIKKUST	22
KAS ON MEELES? — III	23
LÜHIKE SULGHÄÄLIK	24
Lühike sulghäälik tegusõna lõpus	24
Mitmuse nimetava lõpp	25
LÜHIKE JA PIKK SULGHÄÄLIK	27
Sulghäälik sõna alguses	27
Mitmuse tunnus <i>-de, -te</i>	28
<i>linn</i> -sõnade mitmus	30
KAS ON MEELES? — IV	31
TARBEJUTUSTUS	31
LÜHIKE, PIKK JA ÜLIPIKK SULGHÄÄLIK	34
Sulghäälik kaashäälikuühendis	34
<i>p, t, k</i> kõrval <i>p, t, k</i>	35
<i>p, t, k s</i> ja <i>h</i> kõrval	35
<i>s-i</i> kõrval <i>b, d, g</i>	37
Pikk kaashäälik kaashäälikuühendis	38
Kaashäälikud sõnade liitumiskohas	38
KAS ON MEELES? — V	39
<i>i</i> JA <i>j</i> TÄISHÄÄLIKUTE VAHEL	40

KUIDAS TEHA AJALEHELE „SÄDE“ KAASTÖÖD	42
LÜHIKE, PIKK JA ÜLIPIKK SULGHÄÄLIK (järg)	45
Ülipikk sulghäälik pika täishääliku ja kaksiktäishääliku järel	46
KAS ON MEELES? — VI	48
LÜHIKE, PIKK JA ÜLIPIKK SULGHÄÄLIK (järg)	49
sepp-sõnad	49
mõte-sõnad	53
KAS ON MEELES? — VII	54
LÜHIKE, PIKK JA ÜLIPIKK SULGHÄÄLIK (järg)	55
Pikk ja ülipikk sulghäälik tegusõnades	55
TEADE	57
KÄÄNAMINE	58
Käänded	58
Seesütlev kääne	60
Seestütlev kääne	64
Sisse-, sees- ja seestütlev kääne	65
KAS ON MEELES? — VIII	66
KÄÄNAMINE (järg)	67
Alale-, alal- ja alaltütlev kääne	67
Saav kääne	68
Rajav kääne	69
Olev kääne	71
Ilma- ja kaasaütlev kääne (kordamine)	72
KAS ON MEELES? — IX	74
HEAD UUT AASTAT!	75
Õnnesoovikaart	76
KÄÄNAMINE (järg)	77
sepp-sõnade käänamine	78
KOMA LAUSES	80
KÄÄNAMINE (järg)	80
linn-sõnade käänamine	80
pesa-sõnade käänamine	82
mõte-sõnade käänamine	84
KAS ON MEELES? — X	85
TEGUSÕNA	86
Tegusõna vorme	87
ma- ja da-tegevusnimi	88
PÖÖRAMINE	91
Pöörded, ainsus ja mitmus	91
Ajad	93
KAS ON MEELES? — XI	97

PÖÖRAMINE (järg)	98
õppima ja hakkama pööramine	98
KIRI	102
PÖÖRAMINE (järg)	103
Käskivad vormid	103
KAS ON MEELES? — XII	107
NIMISÕNA	107
Üldist	107
Pärisnimi	110
Kohanimed	111
Inimeste nimed	113
KAS ON MEELES? — XIII	114
ADDRESSI KIRJUTAMINE	115
NIMISÕNA (järg)	117
Ajalehtede ja ajakirjade nimed	117
Pealkirjad	118
KAS ON MEELES? — XIV	120
OMADUSSÕNAD	120
KAS ON MEELES? — XV	126
TELEGRAMM	127
KOKKU- JA LAHKUKIRJUTAMINE	128
KAS ON MEELES? — XVI	132
LÖPPKORDAMINE	132
KAS ON MEELES? Vastused	134

Виктор Ордлик. УЧЕБНИК ЭСТОНСКОГО ЯЗЫКА ДЛЯ IV КЛ. Издание 2-е. На эстонском языке. Художественное оформление Д. Пааламяэ. Иллюстрации В. Коткас. Издательство «Валгус». Таллин, Пярнуское шоссе, 10.

Toimetaja V. Parbo. Kunstiline toimetaja H. Keigo. Tehniline toimetaja L. Krikmann. Korrektorid H. Kull ja M. Pall. Laduda antud 4. X 1968. Trükkida antud 2. I 1969. Kohila Paberivabriku trükipaber nr. 2, 60×84/16. Trükipoognaid 9. Tingtrükipoognaid 8,37. Arvestuspoognaid 6,13. Trükiary 22 000. Tellimuse nr. 5744. Hans Heidemanni nim. Trükikoda, Tartu, Ülikooli 17/19. II.

Hind 11 kop.

TÜ RAAMATUKOGU

10300014901419

44 kop.

A-29684